

Uvodnik	227
---------	-----

ČLANKI

Katja Eman, Damir Ivančič, Dejan Bagari

Policijska uprava Murska Sobota – primer dobre prakse policijskega dela v dobro lokalne skupnosti	229
---	-----

Srečko Felix Krobe, Dragan Milutinović

Primerjava pooblastil lovskega in ribiškega čuvaja ter naravovarstvenega nadzornika	248
---	-----

Klemen Kocjančič

Prisilne poroke kot varnostna grožnja: študija primera Združenega kraljestva	264
--	-----

Monika Klun, Danijela Frangež

Pregled literature o nasilju odraslih otrok nad starši in nasilju nad starejšimi	283
--	-----

Gašper Krstulović

Zatiralske družbene strukture: primer ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju	304
--	-----

Gregor Haring, Tomaž Zupanc

Klinična forenzična medicina v Sloveniji	316
--	-----

Uvodnik

Spoštovane bralke in bralci! Tokrat smo za vas pripravili nabor zelo različnih vsebin. Še en dokaz več, da varstvoslovje ni monolitna veda, kakor niso monolitne tudi grožnje varnosti. Načeloma velja, da je najboljše zdravilo za vsakršne grožnje, nevarnosti in probleme socialna kohezija. V dobro povezani skupnosti je tudi policijsko delo lažje in uspešnejše. Katja Eman, Damir Ivančič in Dejan Bagari na primeru Policijske uprave Murska Sobota predstavljajo dobre prakse policijskega dela v dobro lokalne skupnosti. V oči prijetno zbodejo številni projekti, ki na prvi pogled niti ne dajo slutiti, da za njimi stoji policija, ki se na tak način lažje približa pričakovanjem in potrebam lokalnih skupnosti, zaradi česar tudi zadovoljstvo prebivalcev z delom policije v Prekmurju ne preseneča.

Policijske dejavnosti pa tudi v Sloveniji že dolgo več ne izvajajo zgolj policisti. V okviru pluralne policijske dejavnosti najdemo številne državne, lokalne in zasebne organizacije, ki opravljajo policijsko/varnostno/nadzorstveno dejavnost. Njihova policijska dejavnost ne izhaja zgolj iz nalog, ampak še bolj iz pooblastil, s katerimi razpolagajo. Srečko Felix Krobe in Dragan Milutinović tako primerjata pooblastila treh nadzorovalcev – lovskega in ribiškega čuvaja ter naravovarstvenega nadzornika. Med drugim predlagata, da bi pooblastila nadzorno-čuvajske službe zakonsko konkretizirali, jih združili v enotna pooblastila, zagotovili praktično usposabljanje in usposabljanje za odločanje v prekrškovnem postopku ter uvedli enotne uniforme za nadzorno-čuvajsko službo.

Tako kot za v prejšnjem odstavku omenjeno policijsko dejavnost, lahko tudi za prisilne poroke rečemo, da gre za nekoliko specifičen pojav, ki pa ga avtor Klemen Kocjančič predstavi kot varnostno tveganje. Na primeru Združenega kraljestva avtor prisilne poroke obravnava v okviru trgovanja z ljudmi in ga hkrati argumentira kot nacionalnovarnostni problem, saj v zadnjem času narašča število primerov medetničnih prisilnih porok, katerih osnovni namen je kršenje migracijske zakonodaje.

Monika Klun in Danijela Frangež v prispevku predstavita ugotovitve pregleda literature o nasilju odraslih otrok nad starši in nasilju nad starejšimi. Gre za eno izmed najmanj raziskanih področij nasilja med družinskimi člani. Avtorici ugotavljata, da je še največ raziskav s kriminološkega in psihološkega vidika, manj pogoste pa so raziskave, ki bi obravnavale družbene stereotipe in kriminalistične vidike nasilja otrok nad starši.

Tudi prispevek Gašperja Krstulovića posega na specifično in slabo raziskano področje. Ukvarja se namreč z družbenimi strukturami, ki delujejo zatiralsko v odnosu do ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju. Izhajajoč iz postkolonialne teorije, ki omogoča razumevanje načinov manifestacije diskurzivne tišine, avtor postavi tezo, da je ravno jezik eden glavnih dejavnikov zatiranja oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju.

Naš nabor zaključuje prispevek Gregorja Haringa in Tomaž Zupanca, ki predstavljata klinično forenzično ambulantno. Klinična forenzična medicina, ki se največ ukvarja s forenzičnimi pregledi žrtev fizičnega in spolnega nasilja, se je pomembneje začela razvijati v 60. letih 20. stoletja, razcvet pa doživlja zadnjih 10 let. V bistvu gre za zdravniški pregled z uporabo kliničnih znanj in postopkov

ter diagnostičnih metod po načelih forenzične preiskave. Tehnično gledano predstavlja telo preiskovanca, ki je lahko žrtev ali storilec, kraj kaznivega dejanja, ki ga je treba primerno forenzično obdelati. Trenutno je edina kadrovska in tehnično primerno opremljena klinična forenzična ambulanta v prostorih Inštituta za sodno medicino v Ljubljani. Poleg pozitivnih vidikov ustanove avtorja opozarjata tudi na slabo urejenost financiranja klinične forenzične medicine v Sloveniji.

Naj na koncu spoštovano bralstvo spomnim, da je septembra 2019 Državni zbor RS sprejel najpomembnejši razvojno-usmerjevalni dokument s področja nacionalne varnosti Slovenije – Resolucijo o strategiji nacionalne varnosti RS. Resolucija resda ni zakon ali pravni predpis, a za strokovnjake, ki operativno, izobraževalno ali raziskovano delujemo na področju zagotavljanja varnosti, ter politike, ki sprejemajo ključne odločitve na tem področju, se spodobi, da jo poznamo in v njenem duhu tudi ravnamo. Če že ne zaradi nas samih, pa zaradi državljanov, ki jim služimo.

Izr. prof. dr. Andrej Sotlar
Glavni in odgovorni urednik

Policijska uprava Murska Sobota – primer dobre prakse policijskega dela v dobro lokalne skupnosti¹

VARSTVOSLOVJE,
letn. 21
št. 3
str. 229–247

Katja Eman, Damir Ivančič, Dejan Bagari

Namen prispevka:

Primarni namen policijskega dela v skupnosti je aktivno sodelovanje s prebivalstvom in posledično boljše zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti. Cilj prispevka je predstaviti Policijsko upravo Murska Sobota (PU MS) kot primer dobre prakse policijskega sodelovanja s prebivalci.

Metode:

V prispevku je z uporabo metode študije primera podrobno analizirano in predstavljeno policijsko delo v skupnosti PU MS na območju Pomurja.

Ugotovitve:

Pomurska policija je v preteklem desetletju uspešno implementirala model policijskega dela v skupnosti in naredila pomemben korak k varnejši lokalni skupnosti, o čemer priča tudi zadovoljstvo Pomurcev z delom policije (Petek in Eman, 2018). Uspešnemu projektu policijskega dela v skupnosti *Nazaj k ljudem* so sledili še *Akademija detektiva Frančka* v Termah Banovci, projekt *Družina v prometu* v sodelovanju z osnovnimi šolami, preventivni projekti *Pobarvali bomo, Soboški bicikl* in *Skupaj premagovali ovire za slepe* v Mestni občini Murska Sobota (MO Murska Sobota), projekt *Hvala, ker ne uporabljate mobilnega telefona* ter ne nazadnje tudi usposabljanje policistov za delo z AED in pomoč pri srčnem zastoju. PU MS se lahko pohvali tudi z aktivnim sodelovanjem v dobrodelnih akcijah, med katerimi je najbolj znan letni koncert Orkestra slovenske policije, kjer zbrana sredstva podarijo pomoči potrebnim otrokom v regiji. Poleg aktivnega sodelovanja z lokalno skupnostjo PU MS skrbi tudi za svoje zaposlene, pri čemer najbolj izstopa projekt *Promocija zdravlja na delovnem mestu*, ki je dobil državno priznanje za najboljšo dobro prakso na področju varnosti in zdravlja pri delu ter priznanje Agencije EU za zdravo in varno delovno okolje za vse generacije.

Praktična uporabnost:

PU MS je nedvomno primer dobre prakse policijskega dela v skupnosti, ki lahko služi kot model za druge. Nedvomno pa si mora pomurska policija tudi

¹ Prispevek je nastal v okviru programske skupine Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Projekt Varnost v lokalnih skupnostih (2015–2018) financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS, številka projekta P5-0397).

v prihodnje prizadevati in biti dosegljiva ter vidna ljudem, da bodo tudi ljudje pripravljeni sodelovati z njo.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek predstavi prvi primer dobre prakse policijskega dela v skupnosti v slovenskem prostoru, ki je uporabna tako za slovensko policijo kot tudi lokalne skupnosti in druge deležnike na področju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti.

UDK: 351.741

Ključne besede: Policijska uprava Murska Sobota, policijsko delo v skupnosti, varnost, lokalna skupnost

Police Directorate Murska Sobota – An Example of Good Practice of Police Work for the Benefit of the Local Community

Purpose:

The primary purpose of community policing is to actively cooperate with the residents and, consequently, better ensure safety/security in the local community. The aim of the paper is to present Police Directorate Murska Sobota (PD MS) as an example of good practice of police cooperation with residents.

Design/Methods/Approach:

Using the method of the case study, the community policing in the PD MS in the Pomurje area is analysed and described.

Findings:

In the past decade, the Police in Pomurje successfully implemented a model of community policing and made an important step towards a safer local community. This is evident also from the satisfaction of the residents in Pomurje with the work of the police (Petek and Eman, 2018). The successful project of police work in the community entitled *Back to the people* was followed by the project *Academy of the Detective Franček* in the Spa Banovci, the project *Family in traffic* in cooperation with elementary schools, preventive projects *We will be painting*, *Bike of Murska Sobota*, and *Together overcoming the obstacles for the blind in the Municipality Murska Sobota*, a project *Thank you for not using a mobile phone* and, last but not least, training of police officers for the work with AED and helping with heart failure. PD MS can also boast with active participation in charity campaigns, among which the annual concert of the Slovenian Police Orchestra is best known, where the collected funds are given to children in need in the region. In addition to active cooperation with the local community, PD MS also takes good care of its employees, with the most prominent project *Promoting Health at Work*, which won the state recognition for best practice in the field of occupational safety and health, and recognition of the EU Agency for a Healthy and Safe Workplace environment for all generations.

Practical Implications:

PD MS is undoubtedly an example of good practice of police work in a community that can serve as a model for others. Undoubtedly, the Police of

Pomurje region police must continue to make efforts to be accessible and visible to people, so that people are willing to cooperate with it.

Originality/Value:

The paper presents the first example of good practice of police work in a community in Slovenia, which is useful both for the Slovenian police, local communities and other stakeholders in providing safety/security in the local community.

UDC: 351.741

Keywords: Police Directorate Murska Sobota, community policing, safety/security, local community

1 UVOD

Varovanje ljudi in premoženja je staro skoraj toliko kot človeštvo, saj če je le-to hotelo obstati, se je moralo samo varovati. V današnjem času je človek izpostavljen vse večjim tveganjem, kajti varnost je družbeno občutljiv pojem, kar pomeni, da je občutek varnosti ena izmed najpomembnejših potreb človeka (Pečar, 1994). Potreba pomeni, da gre za neko pomanjkanje, ki jo človek želi z določeno dobrino nadomestiti oziroma zadovoljiti, dobrina pa je sredstvo, ki omogoča zadovoljitev potrebe (Bučar, 1997). Pri varnosti gre za realno potrebo, kar pomeni, da je ob nevarnosti človek resnično ogrožen (Žnidarič, 2006).

Varnost je tudi »javna dobrina, ki mora biti dostopna vsem« (Žnidarič, 2006, str. 53). Že v Ustavi Republike Slovenije (Ustava RS, 1991) je v 34. členu zapisano, da ima vsakdo pravico do varnosti. Gre za temeljno vrednoto, ki je pomembna za človekov obstoj (Mitar, 2008). Pri vrednotah gre za to, da se na dolgi rok lahko spreminjajo oziroma postajajo bolj ali manj pomembne, vežejo se na to, k čemur stremlji človek (Pečar, 1988). Sama »varnost je odvisna od oblik njenega ogrožanja« (Eman in Hacin, 2015, str. 41), stanje varnosti namreč ne pomeni, da ni prisotnih ogrožanj, pomeni le, da so le-ti v danem trenutku obvladani (Grizold, 1992). Za človeka pa to ni toliko pomembno kot sama grožnja, kajti za varnost največje ogrožanje predstavlja sama kriminaliteta, zato je le-to treba nadzirati, ker nam prav kriminaliteta predstavlja neke izzive, ki jih je treba vseskozi izpopolnjevati oziroma nadgrajevati, navsezadnje celotne kriminalitete ne moremo odstraniti (Meško in Sotlar, 2012).

Vsaka družba se srečuje s pojmom kriminaliteta. Gre za pojav, ki ga ne moremo preprečiti, lahko pa ga omejimo (Meško, 2002a). Že Durkheim (v Meško, 2002a) je menil, da družba brez kriminalitete ne obstaja, torej se je z njo treba spopasti. Človeku namreč škoduje tudi na psihični in moralni ravni (Pečar, 1994). Kriminaliteta je tudi pojav, ki v družbi spodbuja iskanje novih pristopov, kako se boriti proti njej (Meško, 2002b). Pečar (1994) poudarja, da kriminaliteta ohranja ustvarjalnost pri boju proti kriminaliteti, torej človeka spodbuja k razmišljanju, na kakšen način in s čim se bo boril proti odklonskim pojavom. Pri tem pa je treba temeljiti na podlagi najnovejših znanj, ki so na voljo, saj se bodo le tako lahko oblikovali najbolj primerni pristopi za preprečevanje določene vrste kriminalitete (Meško in Sotlar, 2012; Pirnat, Hacin in Meško, 2018).

Človek pojmuje kriminaliteto kot grožnjo za njegov obstoj, pri čemer gre velikokrat za strah pred kriminaliteto. Ker je ta strah velikokrat fiktiven, se človek počuti ogroženega zaradi različnih razlogov, ki so lahko realni ali nerealni (Meško, Fallshore in Jevšek, 2007). Vse to je povezano s človekovim pojmovanjem občutka varnosti oziroma prisotnosti delinkventnih dejanj, ki sta glavna vzroka takega počutja (Meško, 2002b).

Vsekakor pa zagotavljanje lokalne varnosti kot tudi preprečevanje kriminalitete na lokalni ravni poteka v okviru občine, pri čemer ima policija praviloma glavno vlogo (Pirnat in Meško, 2018). Meško (2002a) meni, da mora policija sama zagotoviti nadzor, saj ima velik vpliv na stanje kriminalitete v lokalni skupnosti. Po drugi strani pa Trojanowicz, Kappeler in Gaines (2002) menijo, da lahko na kriminaliteto vplivamo predvsem s spremembami okoliščin, v katere lahko človek zapade (na primer brezposelnost).

Boj proti kriminaliteti se začne s preventivnim preprečevanjem odklonskih, v večini kaznivih dejanj, storjenih s strani kogarkoli, pri čemer ta dejanja prepreči neformalni ali formalni subjekt (Pečar, 2001).

Eden od preventivnih načinov preprečevanja kriminalitete spodbuja model policijskega dela v skupnosti, kjer je poudarjeno sodelovanje policije in prebivalstva (Pagon in Lobnikar, 2001). Policija je namreč brez pomoči prebivalstva manj uspešna pri odkrivanju kriminalitete v lokalni skupnosti (Meško in Lobnikar, 2005). Pri tem pa morajo sodelovati tudi drugi akterji, ki delujejo na lokalni ravni, to so: župani, predstavniki nevladnih organizacij idr. (Meško in Sotlar, 2012). Poznamo različne ravni oziroma pristope preprečevanja kriminalitete, ki jih lahko različno delimo. Najbolj osnovna delitev je na: primarno, sekundarno in terciarno preprečevanje kriminalitete. Pri primarnem preprečevanju kriminalitete gre za delovanje, kjer se že vnaprej (preventivno) želi preprečiti nastanek kaznivih dejanj z navzočnostjo policistov v lokalni skupnosti, sosedsko stražo, zasebno varnostjo, izobraževanjem o kriminaliteti itd. (Meško in Hacin, 2018). Sem spada tudi socialna prevencija (Šelih, 2004), ki poskuša odpraviti socialne probleme oziroma vzroke kriminalitete v skupnosti, kot so: nezaposlenost, družbeno neenakost, revščino idr. (Meško, 2002a). Z vsem tem delovanjem v lokalni skupnosti lahko to pripomore k zmanjšanju strahu pred kriminaliteto.

Pri sekundarnem preprečevanju kriminalitete gre že za to, da se v skupnosti kažejo »simptomi« prestopništva, kar pomeni, da gre za »zgodnje odkrivanje storilcev« (Meško, 2002a). Pri tem imajo velik pomen subjekti zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti, saj se morajo na kazniva dejanja odzvati. Sem spada že omenjeni model policijskega dela v skupnosti. Pri terciarnem preprečevanju kriminalitete pa gre za že znane prestopnike, s katerimi ima v večini opravka le policija, kajti gre v večini za povratništvo (Meško in Vogrinec, 2003; Meško in Hacin, 2018).

Oblike kriminalitete se vseskozi spreminjajo, zato morajo biti preprečevalci le-tega in snovalci zakonov, aktov, listin idr. dobro organizirani, da lahko temu kar se da učinkovito sledijo in jih poskušajo dobro začrtati, pri čemer se s temi ukrepi strinjajo (Meško, 2006). Po drugi strani je tudi pomembno, da se to upošteva pri preprečevanju kriminalitete in zagotavljanju varnosti.

V Ustavi RS (1991) je v 5. poglavju od 138. do 145. člena opredeljena samouprava. V 138. členu je zapisano, da je občina samoupravna lokalna skupnost in se financira iz lastnih virov, če tega ni zmožna, ji država zagotovi dodatna sredstva. Kaj sploh pomeni pojem lokalna skupnost in kako zagotavljanje varnosti poteka v sami lokalni skupnosti? Pri varnosti v lokalni skupnosti, pri čemer lokalna skupnost pomeni, da gre za »družbeno skupnost na določenem območju« (Vlaj, 2006, str. 17), gre za to, da se le-ta zagotavlja na lokalni ravni, kar pomeni, da poleg policije sodelujejo tudi prebivalstvo in drugi, tj. državni ali nedržavni subjekti. Njihovo sodelovanje naj bi temeljilo na izmenjavanju informacij in medsebojni pomoči, kajti le na takšen način lahko zagotavljanje varnosti poteka zadovoljivo (Pečar, 2001).

Grafenauer (2000) lokalno skupnost označuje kot teritorialno skupnost ljudi, ki svoje skupne potrebe zadovoljuje s skupnimi cilji. O lokalni skupnosti je tako mogoče govoriti, kadar sta na nekem zaokroženem območju vzpostavljena tesnejše sodelovanje in povezanost med ljudmi, ki tam živijo. Vlaj (2006) poudarja, da so najožje lokalne skupnosti tiste, v katerih imajo prebivalci skupni interes, da zagotovijo tiste splošne pogoje, ki omogočajo družbeno življenje na tem območju, in sicer potrebe po preskrbi z vodo, plinom, elektriko, po ureditvi kanalizacije, javne razsvetljave, po načrti rabi prostora, po lokalnih komunikacijskih in določenih skupnih prevoznih sredstev. To so tako imenovane komunalne zadeve.

Občinski program varnosti (v nadaljevanju: OPV) je »temeljni strateški dokument, v katerem so opredeljena izhodišča za zagotavljanje varnega in kvalitetnega življenja prebivalcev občine« ali lokalne skupnosti (Ministrstvo na notranje zadeve RS [MNZ RS], 2015, str. 3). V 6. členu Zakona o občinskem redarstvu (ZORed, 2006) je zapisano, da občinski svet na predlog župana sprejeme OPV, pri čemer je treba njegovo izvajanje oceniti vsako leto. Pri usklajevanju le-tega sodelujejo še: občinsko redarstvo, policija, župan in drugi. OPV se izdelava na podlagi smernic, ki jih izda MNZ RS, s katerimi si občina pomaga pri izdelavi lastnega OPV. Pri tem gre zgolj za usmeritve, saj ga občina sama oblikuje na podlagi svoje problematike in finančnih zmogljivosti (MNZ RS, 2015). OPV vsebuje oceno varnostnih razmer, kar pomeni, da je treba preučiti dejavnike tveganja v lokalni skupnosti (MNZ RS, 2015) in na podlagi tega oblikovati postopke reševanja teh problemov (ZORed, 2006). »Namen OPV je določiti enotne kriterije za zagotavljanje javne varnosti v občini in opredeliti ukrepe, ki zagotavljajo javno varnost in javni red na območju občine.« (MNZ RS, 2015, str. 3)

Za varnost lokalne skupnosti skrbijo različni organi in službe, in sicer: policija, civilna zaščita, gasilci, reševalci nujne medicinske pomoči, redarske službe in v izrednih primerih tudi vojska. Ker prispevek govori o policijski dejavnosti v lokalni skupnosti, v nadaljevanju nekaj več o policiji, policijski dejavnosti, vodjih policijskih okolišev in varnostnih sosvetih.

Namen prispevka je predstaviti Policijsko upravo Murska Sobota (PU MS) kot primer dobre prakse policijskega sodelovanja s prebivalci. Z uporabo metode študije primera v tretjem delu podrobno analiziramo in predstavimo policijsko delo v skupnosti PU MS na območju Pomurja. Gre za prvi tovrstni prispevek o dobri praksi policijskega dela v skupnosti v slovenskem prostoru, ki je uporabna tako za slovensko policijo kot tudi lokalne skupnosti in druge deležnike na področju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti.

2 POLICIJA, POLICIJSKA DEJAVNOST, POLICIJSKO DELO V SKUPNOSTI

2.1 Policija

Policija je subjekt, ki skrbi za notranjo varnost države (Zakonu o organiziranosti in delu v policiji [ZODPol], 2013). To delo opravljajo pooblašene uradne osebe – policisti, ki imajo v ta namen določena (policijska) pooblastila (Modic, Lobnikar in Dvojmoč, 2014). Ta so jim dana kot »orodje« za učinkovito opravljanje policijskih nalog. Poleg tega, da je to njihova pravica, je tudi njihova dolžnost (Žaberl, 2006). Ker druge organizacije teh pooblastil nimajo (oziroma so ta pooblastila omejena), je še posebej pomembno, da policisti ta pooblastila spoštujejo, saj so zaradi tega pod drobnogledom javnosti.

Policija je organ v sestavi Ministrstva za notranje zadeve, kar pomeni, da ta opravlja tudi nadzor nad delom policije. V 5. členu ZODPol (2013) je navedeno, na kakšen način poteka nadzor. Poleg ministrstva za notranje zadeve izvaja nadzor tudi policija sama. Če pride do kršitve človekovih pravic, se lahko pritoži tudi posameznik, če meni, da niso bile spoštovane človekove pravice (Žaberl, 2006).

Pri svojem delu se morajo policisti držati Kodeksa policijske etike (Policija, 2008), ki vsebuje načela, kako so organizirani odnosi tako med policisti kot tudi med policisti in prebivalstvom ter drugimi organizacijami. Tako se določijo določena moralna načela, ki jih mora policija pri svojem delu spoštovati (Ivančič in Žibrat, 2016).

Policija je organizirana na treh ravneh: državni, regionalni in lokalni ravni. Pri policijskem zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti je pomembna predvsem organizacija na lokalni ravni (Tičar, 2015), in sicer kot policijska postaja. Ta je odgovorna za izvajanje nalog v sami lokalni skupnosti. Gre za subjekt, ki največ pripomore k zagotavljanju varnosti v lokalni skupnosti in je posledično tudi najpomembnejši akter na lokalni ravni (Modic et al., 2014).

Pomembna vloga policije v družbi je tudi skrb za izvrševanje zakonov (Ivančič in Žibrat, 2016). Pri tem gre na eni strani za skrb pri spoštovanju zakonov s strani ljudi, po drugi strani pa gre za dolžnost policistov uveljavljati le-te zakone. Policija kot sama institucija deluje na različnih področjih, ki se tičejo varnosti. Njeni glavni nalogi sta »ohranjanje javnega reda in preprečevanje in odkrivanje kriminala« (Žaberl, 2006, str. 21).

V ZODPol (2013) je od 34. do 37. člena opisano, na kakšen način sodeluje policija z lokalno skupnostjo in civilno družbo ter institucijami v lokalni skupnosti. Glavni namen tega sodelovanja je zagotavljanje večje varnosti (Jere, Sotlar in Meško, 2012).

Policija je še vedno znana kot »organizacija represije« (Završnik, 2010), in sicer zaradi načina dela v preteklosti, ko je bila organizacija bolj zaprtega tipa. Od slovenske osamosvojitve naprej je doživela kar nekaj sprememb na vseh ravneh svojega delovanja (Modic et al., 2014). Do sprememb je prišlo predvsem z namenom, da bi se približali zahodnim idejam o načinu delovanja policije. Pri tem je bil mišljen bolj odprt tip organizacije, ki stremi predvsem k približanju ljudem in njihovim potrebam (Žaberl, 2006). Pri tem gre za poudarjanje sodelovanja in skupnega reševanja problemov. Navsezadnje je odzivanje policije poleg

reaktivnega tudi proaktivno, kar je predvsem pomembno v lokalni skupnosti (Eman, Meško in Ivančič, 2012). Že v Resoluciji o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (ReNPPZK12-16, 2012) je zapisano, da je treba poudarjati proaktivne (preventivne) ukrepe in ne toliko represivnih, kajti preden neko kaznivo dejanje nastane, se ga lahko s preventivnimi ukrepi poskusi že vnaprej preprečiti. Eden od takšnih preventivnih ukrepov je policijsko delo v skupnosti (Jere et al., 2012). Represivni ukrepi se izvajajo v primeru že storjenega kaznivega dejanja, ko je treba osebo prijeti in kaznovati, pri čemer poleg policije delujejo tudi sodišča, zapor i dr. (Meško, 2002a). Gre torej za prepletanje represivnih in preventivnih ukrepov, pri čemer naj bi v lokalni skupnosti poudarjali predvsem preventivne ukrepe (Meško in Lobnikar, 2005). Dejstvo je, da se v lokalni skupnosti rešujejo predvsem specifični problemi, pri čemer lahko nekatere rešijo že vnaprej. Bolje, kot poskuša policija obvladovati tveganja v skupnosti, večje zaupanje prebivalstva si pridobi (Pagon in Lobnikar, 2001). Že ZODPol (2013) poudarja sodelovanje policije z lokalno skupnostjo (Modic et al., 2014), pri čemer je lokalna skupnost mišljena kot vsi subjekti, ki s skupnimi močmi pripomorejo k zagotavljanju večje varnosti.

2.2 Policijska dejavnost

Policijska dejavnost (angl. *policing*) je »dejavnost varovanja življenja in premoženja ljudi ter zagotavljanja reda, da bi lahko ljudje v miru opravljali svoje delo« (Lobnikar in Mušič, 2004, str. 59). Tako v okviru policijske dejavnosti delujejo različne institucije, kjer ima največji pomen še vedno policija (Modic et al., 2014). Ta ima široko paleto nalog, ki jih opravlja, in sicer od varovanja življenja, osebne varnosti in premoženja ljudi, preprečevanja, odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj, vzdrževanja javnega reda do varovanja določenih oseb, prostorov, objektov in okolišev objektov (Zakon o nalogah in pooblastilih policije [ZNPPol], 2013). Kljub temu pri opravljanju le-teh potrebuje »pomoč« drugih institucij. Lobnikar, Sotlar in Meško (2013) so pri policijski dejavnosti poudarjali predvsem vlogo policije in njeno usklajevanje z drugimi institucijami, ki sodijo v sam pojem policijske dejavnosti.

Policija je bila najprej edini organ, ki je opravljal naloge, povezane z zagotavljanjem varnosti in javnega miru ter preprečevanjem kriminalitete (Modic et al., 2014). Šele kasneje je del nalog policija prepustila organizacijam, ki niso bile ustanovljene s tem namenom. Ko so posamezne naloge, ki jih je s prva opravljala le policija, dobile tudi druge institucije, je prišlo do pluralizacije policijske dejavnosti (Lobnikar et al., 2013).

V nadaljevanju bomo pojasnili, kaj pluralizacija policijske dejavnosti sploh pomeni. Pluralizacijo policijske dejavnosti spodbujajo ekonomski dejavniki (Šelih, 2004), kot je na primer kriza, ki je Slovenijo prizadela leta 2008. Policija je bila zaradi pomanjkanja sredstev primorana izvajati le prioritete naloge, druge pa prepustiti drugim izvajalcem (Lobnikar et al., 2013), in sicer so si naloge »razdelili« državni organi, ki spadajo pod formalno nadzorstvo, kot tudi osebe v zasebnem varstvu, ki spadajo v institucionalizirano neformalno nadzorstvo (Pečar, 1992). Pluralizacija policijske dejavnosti torej pomeni, da policija zgublja svoj »monopol«.

Njene naloge se delijo tudi na druge subjekte z določenimi pooblastila, ki jih prebivalstvo nima, kot so občinsko redarstvo, zasebnovarnostna industrija in cariniki ter drugi akterji v lokalni skupnosti (Modic et al., 2014). Policija ima kljub temu še vedno največ pooblastil in je še vedno glavna predstavница policijske dejavnosti, ob tem pa mora ostati konkurenčna in kazati namen svojega obstoja (Lobnikar et al., 2013).

2.3 Policijsko delo v skupnosti

Policijsko delo v skupnosti predstavlja enega izmed novejših (nikakor pa ne več tako zelo novih) načinov zagotavljanja varnosti. Pri njem izstopa poudarek na sodelovanju med državljani in policijo, skupno identificiranje varnostnih problemov in njihovo reševanje. V slovenski policiji so ga vpeljali leta 2013 s sprejemom Strategije policijskega dela v skupnosti,² ki je prinesla določene novosti na področju organizacije dela, delovnih procesov, usposabljanja in izobraževanja ter tudi spremembo miselnosti o vlogi policijskega dela v skupnosti. Njen namen je bil povečati učinkovitost in uspešnost dela policije pri zagotavljanju varnosti v lokalnih skupnostih. Policijsko delo v skupnosti ni samo preventivno, ampak tudi represivno delo policistov (Policija, n. d.; Meško in Pirnat, 2017; Modic, 2017).

Slovenska policija pri opredelitvi policijskega dela v skupnosti na svoji spletni strani (Policija, n. d.) poudarja, da se morajo »pomena policijskega dela v skupnosti ob vsakem stiku z občani zavedati vsi policisti in kriminalisti, ne glede na to, kakšno delo in na kateri ravni ga opravljajo. Nosilec policijskega dela v skupnosti v policijskem okolišu je še vedno vodja policijskega okoliša. Zelo pomembno pa je, da se preventivni in represivni ukrepi izvajajo na visoki profesionalni ravni, kar pomeni, da je treba delo opravljati ne le strokovno, ampak tudi etično, humano, pravično in se izogibati konfliktom. Integriteta policistov in spoštljivi medsebojni odnosi, tako znotraj kot navzven, morajo biti na prvem mestu. Policisti morajo vedeti, da se zaupanje ljudi lahko izgubi že z majhnimi napakami. Pri opravljanju nalog se je treba zavedati temeljnega poslanstva policije – policija služi ljudem.« Ravno slednje je izredno pomembno sporočilo državljanom – policija služi ljudem, torej njim (Eman in Hacin, 2018).

2.4 Vodja policijskega okoliša (VPO)

Leta 1996 je bila izvedena reorganizacija slovenske policije, pri čemer je bila ena od sprememb na lokalni ravni večji poudarek na preventivi z vodji policijskih okolišev (v nadaljevanju: VPO) (Žaberl, 2004). Vodja policijskega okoliša je oseba, ki je v policiji odgovorna za zadeve, ki se tičejo lokalne skupnosti in je neka »vez« med prebivalstvom in policijo (Smolej, 2013). Njegove naloge so naravnane predvsem preventivno. Represivne ukrepe izvajajo »specialistične skupine v policijski enoti

2 V strategiji zapisani cilji policijskega dela v skupnosti so: 1) več partnerskega sodelovanja z lokalno skupnostjo, državnimi organi in civilno družbo; 2) večja vidnost in okrepljena prisotnost policistov v lokalni skupnosti; 3) večji občutek varnosti; in 4) večje zaupanje v delo policije in zadovoljstvo z njim (Policija, n. d.).

(policisti kriminalisti v lokalni kriminalistični skupini ipd.)« (Žaberl, 2004, str. 271). VPO torej ne izvaja represivnih ukrepov? Seveda jih izvaja, ko pride do kaznivega dejanja in mora po dolžnosti ukrepati. Kako pa je v praksi? Na podlagi izvedenih raziskav je bilo ugotovljeno, da VPO še vedno v manjši meri opravlja preventivna dela predvsem z razlogi pomanjkanja kadra, slabega razumevanja vodij za preventivno delo ipd. (Mikulan, 2004). Tudi Kosmač in Gorenak (2005) ugotavljata, da sodelavci ne razumejo vloge in nalog VPO. Mogoče bi lahko razlog iskali v njegovem poimenovanju, saj je eden izmed predlaganih novih izrazov za VPO »policist za preventivo«, kjer je že iz imena razvidno, k čemu stremi ta policist (Meško, 2002a, str. 248).

VPO sodeluje s prebivalstvom in drugimi v lokalni skupnosti, ki jih zanima problematika v lokalni skupnosti, predava v šolah in vrtcih, sodeluje pri odkrivanju storilcev kaznivih dejanj in odkriva kriminalna žarišča, daje nasvete, navodila in opozorila občanom glede kaznivih dejanj in prekrškov, vrača najdene predmete in obiskuje žrtve kaznivih dejanj. VPO je torej glavni akter, ki spodbuja preventivo in pozna problematiko okoliša, kjer deluje (Žaberl, 2004). Raziskave so pokazale, da kar 75 % anketiranih ne pozna svojega VPO (Banutai, Rancigaj in Lobnikar, 2006), zato je še posebej pomembno, da VPO dela v »svojem« okolišu, kjer spozna ljudi in njihovo problematiko (Mikulan, 2004; Trojanowicz et al., 2002).

Območje policijskih postaj je razdeljeno na policijske okoliše, pri čemer ima vsak okoliš vodjo policijskega okoliša (Kosmač in Gorenak, 2005). Pri tem se policijski okoliš sovпада z lokalno skupnostjo oziroma občino (Modic et al., 2014).

Kot že omenjeno, je pomembno predvsem sodelovanje vodje policijskega okoliša s prebivalstvom, saj je le-ta »nosilec policijskega dela v skupnosti in odgovoren za njegovo izvajanje« (Smolej, 2013, str. 2). V Resoluciji o preprečevanju in zatiranju kriminalitete (RePZK, 2006) iz leta 2006 je posebej poudarjena pomembnost vodje policijskega okoliša (Jere et al., 2012). Zanimivo je, da je v ReNPPZK12-16 (2012) preventivna dejavnost poudarjena, vendar se VPO več ne omenja. Slednje lahko kaže na to, da sta se VPO in z njim policijsko delo v skupnosti v slovenskem prostoru že uspešno implementirala.

Raziskave, ki so bile izvedene v preteklosti, so pokazale, da prebivalstvo premalo pozna VPO (Banutai et al., 2006). V Lendavi so Lobnikar et al. (2013) opravili študije, pri katerih so ugotavljali implementacijo policijskega dela v skupnosti ter različne percepcije te implementacije pri Romih in ne-Romih. Izkazalo se je, da so anketiranci iz romske skupnosti pogostejše zaznali motnje in kriminaliteto v svojem okolju in so manj vključeni v skupnost, v kateri živijo, v primerjavi z neromskimi anketiranci (Lobnikar et al., 2013). Bren in Bagari (2013) sta v študiji o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota ugotovila, da prebivalci zaupajo pomurski policiji (med 60 % in 69 %), da so zadovoljni z njenim delom (med 56 % in 66 %) in da je policija manj uspešna na področju preiskovanja kriminalitete kot na področju opravljanja splošnih policijskih nalog. Prav tako je bil med anketiranimi izkazan visok občutek varnosti. Petek in Eman (2018) sta v študiji primera MO Murska Sobota na področju zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti ugotovili, da gre za varno lokalno skupnost, kar potrjujejo tudi razgovori z deležniki zagotavljanja varnosti in policijska statistika, ki kaže

tudi na visoko preiskanoost kaznivih dejanj na PU MS. Na področju zagotavljanja varnosti je v občini veliko narejenega, od izvedbe raznih konferenc, okroglih miz, delavnic do drugih projektov.

V zadnjem času je veliko govora o zagotavljanju varnosti na lokalni ravni. V okviru programske skupine Fakultete za varnostne vede se je leta 2015 začel raziskovalni projekt Varnost v lokalnih skupnostih, ki se je končal konec leta 2018. V okviru tega projekta je bilo izvedenih več konferenc in posvetov. 2. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih je bila leta 2017 v sodelovanju s PU MS in MO Murska Sobota izvedena v središču Murske Sobotice. Njen cilj je bil povezati teorijo s prakso. Pomemben rezultat te in vseh ostalih nacionalnih konferenc je bil podajanje novih idej za boljše zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti ter izboljšanje že obstoječih načinov zagotavljanja varnosti (Programska skupina Varnost v lokalnih skupnostih, n. d.). Vsekakor so raziskovalci programske skupine dosegli svoj namen, saj so združili teorijo s prakso in pripomogli k prepoznavnosti praks ter reševanju lokalnih primerov zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti (Meško, Sotlar in Lobnikar, 2018).

2.5 Varnostni sosveti

Varnostni sosvet je ena od oblik posvetovalnih teles (poleg npr. sveta in komisije), ki so pomembni pri reševanju varnostne problematike v lokalnih skupnostih (Tičar, 2015). Ustanovi jih občinski svet na pobudo župana, pri čemer gre za to, da lahko na podlagi (so)svetov občani odločajo oziroma podajo mnenje, kar se tiče zadev lokalne skupnosti (Zakon o lokalni samoupravi [ZLS-UPB], 2007). Tukaj sodelujejo tudi drugi subjekti, kot so policija, zasebnovarnostna podjetja, župan ipd. (Jere et al., 2012).

Namen ustanavljanja posvetovalnih teles je predvsem izmenjava mnenj o problematiki v lokalni skupnosti ter način njenega reševanja (Mikulan, 2004; ZODPol, 2013). Pomembna pa je tudi predstavitev dela policije in samo izmenjevanje informacij s sodelujočimi (Bren in Bagari, 2013). Glavni namen sosvetov je torej boljše zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti, kjer se poudarja partnersko sodelovanje s policijo pa tudi drugimi subjekti, kar je predvsem pomembno za izvajanje policijskega dela v skupnosti (Jere et al., 2012).

Na začetku 21. stoletja so bila posvetovalna telesa šele na začetku razvoja (Mikulan, 2004). Kako so se razvila do danes? V Sloveniji je bilo leta 2012 179 varnostnih sosvetov (Jere et al., 2012). Vprašanje pa je, kako dobro sploh delujejo. Meško in Lobnikar (2005) ugotavljata, da varnostni sosveti v praksi še niso uresničeni do te mere, da bi le-to bilo zadovoljivo. Raziskave so pokazale, da policijski komandirji zaznavajo premalo interesa pri lokalni skupnosti, kar se tiče udeležbe posvetovalnih teles (Kosmač in Gorenak, 2004). Delati je treba torej predvsem na tem, da se bodo varnostni sosveti uveljavili v praksi, navsezadnje gre tukaj za neki »stik« med vsemi sodelujočimi v lokalni skupnosti. Vsi ti pa so v pomoč pri odločanju glede varnostne in druge problematike v lokalni skupnosti (Tičar, 2015). Raziskave so pokazale, da jih večina (vprašanih) meni, da so varnostni sosveti dober korak naprej pri reševanju varnostne problematike (Meško in Lobnikar, 2005).

V občini je lahko ustanovljenih več varnostnih sosvetov (ZLS-UPB, 2007), npr. leta 2004 je imela PU MS ustanovljena 4 posvetovalna telesa (Mikulan, 2004), danes pa jih ima 12³ (Policija, 2017). Le-ta sodelujejo pri ideji o sodelovanju lokalnih partnerjev na lokalni ravni, predvsem pri preprečevanju kriminalitete (Meško in Sotlar, 2012).

3 POLICIJSKA UPRAVA MURSKA SOBOTA IN POLICIJSKO DELO V SKUPNOSTI

Območje PU MS meri 1.337 km² ali 6,6 % celotnega ozemlja Slovenije. Na tem območju v 27 občinah prebiva 121.824 prebivalcev (5,9 % celotnega prebivalstva Slovenije) in deluje 8.801 poslovnih subjektov (4,1 % vseh poslovnih subjektov v Sloveniji) (Ajpes, 2018).

Pomurje leži na severovzhodnem delu Slovenije in meji na severu z Avstrijo, na vzhodu z Madžarsko in na jugu s Hrvaško. Sodi med turistično privlačnejše regije v Sloveniji, saj letno tu prenoči več kot 900.000 turistov, kar predstavlja 9,0 % vseh, ki obišejo našo državo. PU MS varuje 64 km notranje meje z Avstrijo in 102 km notranje meje z Madžarsko ter 61 km zunanje »schengenske meje« s Hrvaško.

Territorialno je območje razdeljeno na 346 naselij, ki so upravno organizirana v 27 občinah, od katerih ima Murska Sobota status mestne občine. Na območju delujejo 4 upravne enote, in sicer Murska Sobota, Ljutomer, Gornja Radgona in Lendava.

Na lokalni ravni v okviru PU MS deluje 5 območnih in 3 področne policijske postaje. Sedeži območnih policijskih postaj so v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni, Ljutomeru in Gornjih Petrovcih. Področne policijske postaje na območju PU MS so Postaja prometne policije Murska Sobota, Policijska postaja za izravnalne ukrepe Murska Sobota in Postaja mejne policije Petišovci.

Postaja mejne policije Petišovci pokriva dva mejna prehoda za mednarodni cestni promet v Petišovcih in tri mejne prehode Gibina, Razkrižje in Hotiza. Prav tako PU MS deluje na svojem območju v okviru policijskih pisarn Rogaševci, Hodoš, Dobrovnik in Razkrižje. Na njenem območju sta madžarska narodnostna manjšina in romska skupnost. Policijska postaja Murska Sobota je razdeljena na pet policijskih okolišev. Na območju MO Murska Sobota naloge opravljata dve vodji policijskih okolišev, na vseh ostalih okoliših v Pomurju pa po eden, tako ima Policijska postaja Murska Sobota šest vodij policijskih okolišev. Policijska postaja Lendava ima pet policijskih okolišev. Policijska postaja Gornji Petrovci ima tri policijske okoliše, Policijska postaja Gornja Radgona prav tako tri policijske okoliše, tri policijske okoliše ima tudi Policijska postaja Ljutomer.

3.1 Primeri dobre prakse policijskega dela v skupnosti PU MS

Zagotavljanje lokalne varnosti kot tudi preprečevanje kriminalitete na lokalni ravni potekata v okviru občine, pri čemer ima policija praviloma glavno vlogo. Zelo dobro pri tem pa je, če policija dobro sodeluje z občino, kar se je pokazalo

3 Pod okrilje občine Murska Sobota spada posvetovalno telo Svet za izboljšanje varnosti (Policija, 2017).

tudi v Murski Soboti v zadnjem mandatu župana dr. Aleksandra Jevška, ki je upokojeni policist in verjetno zato policijo tudi bolj razume ter ji praviloma pride nasproti pri reševanju varnostnih problemov v lokalni skupnosti. Slednje je mogoče razbrati tudi iz trenutno veljavnega Občinskega programa varnosti MO Murska Sobota (Mestna občina Murska Sobota [MO Murska Sobota], 2016), ki zelo podrobno opredeli varnostne potrebe v MO Murska Sobota ter strateške in operativne cilje za zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti, pri čemer se ne zanaša samo na policijo in mestno redarsko službo, ampak pogleda širše na področje pluralne policijske dejavnosti.

PU MS se lahko pohvali kot primer dobre prakse policijskega sodelovanja s prebivalci. Pomurska policija je v preteklem desetletju uspešno implementirala model policijskega dela v skupnosti in naredila pomemben korak k varnejši lokalni skupnosti, o čemer priča tudi zadovoljstvo Pomurcev z delom policije (Petek in Eman, 2018). K visokemu zadovoljstvu Pomurcev z delom policije, še posebej policijskim delom v skupnosti, so nedvomno prispevali (tudi) posamezni projekti, ki so jih policisti izpeljali za lokalne prebivalce ali skupaj z njimi in drugimi deležniki, odgovornimi za varnost v lokalni skupnosti. Najbolj odmevni primeri dobre prakse policijskega dela v skupnosti PU MS so:

1. Projekt *Nazaj k ljudem*. Projekt je imel en in edini cilj – poglobiti sodelovanje policije s prebivalci in pritegniti vse deležnike k odpravi vzrokov, ki pogojujejo nastanek varnostnih problemov vseh ljudi in institucij na lokalnem območju. Sledili so ugotovitvi drugih, da je policija lahko bolj uspešna v lokalni skupnosti, če se z njo oziroma ljudmi v njej bolj poveže in skupaj z njimi ugotavlja vzroke negativnih ravnanj ter jih s skupnimi močmi poskušajo tudi odpraviti. S projektom je bil dosežen enoten pristop na območju celotne PU MS pri izvajanju policijske dejavnosti, usmerjene k ljudem, v lokalno skupnost in dvosmerno komunikacijo pri reševanju problemov lokalne skupnosti. Koordinirano delovanje za celotno policijsko upravo, policijske postaje za celotno policijsko postajo in vodje policijskega okoliša za policijski okoliš. Pri tem so dosegli, da se delo na policijskem okolišu izvaja učinkovito in so ukrepi sledljivi/preverljivi za vsak policijski okoliš, policijsko postajo in celotno policijsko upravo.
2. *Akademija detektiva Frančka* v Termah Banovci, kjer v času zimskih počitnic VPO-ji in drugi policisti aktivno sodelujejo in vodijo preventivne akcije za otroke. Policisti skupaj z otroki, ki preživljajo zimske počitnice v Termah Banovci, »odkrivajo« osumljence kaznivih dejanj, če pobegnejo, jih skupaj z vodniki službenih policijskih psov poskušajo prijeti, opravljajo ogleda krajev kaznivih dejanj, požarov, izzivajo sledove, ki jih osumljenci pustijo na kraju, otroci spoznavajo razlike med detektivi nekoč in danes, spoznavajo policijsko samoobrambo in opravljajo test varne vožnje na simulatorju (obvladovanje motornega kolesa). Policisti otrokom predstavijo tudi opremo, ki jo uporabljajo pri delu.
3. Projekt *Družina v prometu* v sodelovanju z osnovnimi šolami, kjer se je vključil tudi Svet za preventivo občine Lendava.

4. Preventivni projekti *Pobarvali bomo* (Projekt se je izvedel na pobudo vodje policijskega okoliša MO Murska Sobota Tomaža Trajbariča, v sodelovanju z MO Murska Sobota, g. Filipom Kulčarjem in znanim soboškim fotografom Juretom Zaunekerjem v avgustu 2018. Z grafitom je bila pobarvana oz. predrugačena negativna vsebina, ki je bila narisana na stenah zgradb v soboškem parku.), *Soboški bicikl* in *Skupaj premagovali ovire za slepe* (Policisti so skupaj s Svetom za invalide, ki deluje v MO Murska Sobota, pregledali dostope za invalide, označbe na cestišču in parkirnih prostorih, prečkanje prehodov za pešce in pločnikov, delovanje semaforjev in signalna usposobljenost itd.) v MO Murska Sobota v sodelovanju z mestno občino. MO Murska Sobota je za obdobje 5 let dala električno kolo v uporabo Policijski postaji Murska Sobota.
5. Projekt *Hvala, ker ne uporabljate mobilnega telefona*, ki se je izvajal od 10. do 30. aprila 2017 in se je zaključil z žrebanjem nagrad ter glavne nagrade v obliki varnostnega poligona, ki se je izvajal od 10. do 30. aprila 2017. Namen preventivnega projekta je bil opozarjanje in osveščanje vseh voznikov na nevarnosti uporabe mobilnih telefonov med vožnjo. Policija je v osnovi represivni organ in represivno ukrepa zoper voznike, ki ne spoštujejo zakonske prepovedi uporabe mobilnih telefonov med vožnjo. Pri tem pa se pozablja na vestne voznike, ki tovrstnih prekrškov ne delajo in se zavedajo negativnih posledic, ki lahko nastajajo zaradi uporabe telefona med vožnjo.
6. Stalna delovna srečanja z župani pomurskih občin, kjer se predstavi stanje varnosti v občini. Na ta način lokalno skupnost obveščajo o novostih na področju varnosti, prav tako pa se izmenjajo problematika, izkušnje, sodelovanje, pobude ipd.
7. V sodelovanju z Zvezo društev za cerebralno paralizo Slovenije so v Centru Sonček Murska Sobota izdelali magnetke »Policist Leon« vzorni mladi voznik, ki jih delijo mladim ob različnih dogodkih in s tem opozarjajo na varnost v prometu.
8. Aktivno sodelovanje z romskim, madžarskim radiem in lokalnimi mediji (deljenje preventivnih nasvetov v »eter« itd.).
9. Sodelovanje pri projektu *Teden vseživljenjskega učenja* na Gimnaziji Franca Miklošiča v Ljutomeru, kjer VPO-ji in kriminalisti predstavijo svoje delo in podajo posamezne zanimive varnostne informacije gimnazijcem.
10. Izdelava in uvedba posebnega obrazca za delo z žrtvami kaznivih dejanj. Njegov namen je izboljšanje stanja na področju dela z žrtvami kaznivih dejanj, predvsem žrtev družinskega nasilja. Uporabljajo ga predvsem VPO-ji pri delu z žrtvami, iz njega pa so razvidne aktivnosti policije pri spremljanju stanja v družini, poleg tega so ugotovitve zelo pomembne pri obravnavi morebitnih novih oz. ponavljajočih se kršitvah oz. storitvi kaznivih dejanj.
11. Skrb za kulturno in zgodovinsko predstavitev dela pomurske policije lokalnim prebivalcem z izdajo knjige »Zgodovina orožništva in pomurske policije« ter odprtjem muzeja zgodovine slovenske policije na PU MS leta 2017.

12. Usposabljanje policistov za delo z AED in pomoč pri srčnem zastoju, kar se je v praksi že izkazalo kot učinkovito.
13. Pobuda in aktivno sodelovanje s SI-CERT pri izdaji brošure »Varni na internetu« za celotno slovensko policijo.

PU MS se lahko pohvali tudi z aktivnim sodelovanjem v dobrodelnih akcijah, med katerimi je najbolj znan *letni koncert Orkestra slovenske policije*, kjer zbrana sredstva podarijo pomoči potrebnim otrokom v regiji. Letos so zbrali 2.037,26 EUR, ki jih bodo namenili za financiranje šolskih dejavnosti oziroma nakup delovnih zvezkov, učbenikov in drugih potrebščin.

Poleg aktivnega sodelovanja z lokalno skupnostjo PU MS skrbi tudi za svoje zaposlene, pri čemer najbolj izstopa projekt *Promocija zdravlja na delovnem mestu*. Projekt se je začel izvajati leta 2015 s ciljem izboljšati delovno ter bivalno okolje zaposlenih in s tem spodbuditi zdravo staranje. V letu 2017 je projekt prejel državno priznanje za najboljšo dobro prakso na področju varnosti in zdravlja pri delu v okviru kampanje Zdravo delovno okolje 2016–2017: »Zdrava delovna mesta za vse generacije«, ki ga je podelilo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Že naslednje leto je projekt dobil še pohvalno priznanje za primer dobre prakse Agencije EU za zdravo in varno delovno okolje za vse generacije.

Drugi nagradjeni projekt PU MS kot primer dobre prakse v policiji leta 2015 je *Postopkovnik*. Pravzaprav gre za rešitev – uvedbo postopka, ki omogoča strokovno in kakovostno obravnavo kompleksnejših zadev pri obravnavanju tujcev. Temelji na ideji, da bi našli »recept«, ki se ga morajo držati policisti, da ne izgubljajo prepotrebne časa, da opravijo vsa predpisana opravila ter da so vsi dokumenti izpolnjeni brez napak.

Leta 2017 je bil kot primer dobre prakse nagraden tudi projekt *avtomatizirano zadolževanje opreme*. Policijske uprave in policijske postaje razpolagajo z različno tehnično opremo, katere vrednosti so lahko zelo visoke. Pogrešitev oz. izguba določene opreme, tudi orožja, pa lahko privede do hudih posledic. Sistem zadolževanja policistov z opremo je različen od enote do enote. Ob letnih inventurah se ugotavljajo manki opreme. Nekaj le-te se zaradi različnih razlogov izgubi, večkrat pa se tudi ugotovi, da se je oprema med enotami zamenjala. Kljub nadzoru na tem področju pa se določene »nepravilnosti« in težave še vedno pojavljajo.⁴

Na PU MS so uvedli tudi nekaj manjših sprememb in postopkov z namenom doseganja kakovostnega in bolj učinkovitega dela policije (npr. opomnik za delo policistov pri izreku ukrepa prepovedi približevanja, opomnik

⁴ Izhodišče o avtomatiziranem zadolževanju in razdolževanju opreme temelji na ideji, da bi se/je ustvaril sistem, ki bi zmanjšal tveganja na tem področju, s tem pa bi vsi skupaj prihranili pri finančnih in materialnih sredstvih. Ideja temelji tudi na povečanju individualne odgovornosti policistov in večji sledljivosti opreme. Pomemben element je tudi zmanjševanje birokratskih ovir in prijaznejše poslovanje. Ni nepomemben tudi namen, da se pogrešitev opreme identificira takoj in samodejno. Z uvedbo predlaganega sistema bi/je se povečalo tudi odgovorno ravnanje z opremo, nadzor nad opremo in pregled uporabe opreme na terenu. Boljši je tudi celotni vpogled nad opremo v enoti, v primeru ureditve sistema na celotni PU pa tudi nad opremo na celotni PU. Sistem sili zaposlene k takojšnji identifikaciji poškodb opreme že ob zadolžitvi, s tem pa tudi preprečuje prenos odgovornosti in ne nazadnje izgube odgovornosti skozi daljše časovno obdobje. Sistem bil se je hkrati zmanjšal tudi čas zadolževanja in razdolževanja z opremo.

za delo policistov pri kontroli javne prireditve itd.), lažjega dostopa do podatkov in racionalne porabe finančnih sredstev (npr. načrtovana poraba po stroškovnih mestih, mesečno spremljanje prevoženih kilometrov in porabe goriva službenih vozil itd.).

Povzamemo lahko, da vsak omenjeni projekt, njegovi rezultati in prejete nagrade pričajo o tem, da je PU MS primer dobre prakse policijskega dela v skupnosti, ki pa nikakor ne sme zaspati na lovorikah in si mora tudi v prihodnje prizadevati in biti dosegljiva ter vidna ljudem, da bodo tudi ljudje pripravljeni sodelovati z njo.

4 ZAKLJUČEK

Pomurska policija je nedvomno zelo uspešno implementirala model policijskega dela v skupnosti in ga izredno dobro izvaja ter s tem zelo pripomore k varnejši lokalni skupnosti. Slednje sta ugotovili tudi Petek in Eman (2018, str. 95) v študiji o varnosti v MO Murska Sobota: »Odgovornim za varnost v lokalni skupnosti v MO Murska Sobota je uspelo najti ustrezno kombinacijo in sodelovanje med policijskim delom v skupnosti, nadzorom in preprečevanjem kriminalitete ter sodelovanjem mestne občine, redarstva in občanov.«

Priznati pa moramo, da za vsakim uspehom organizacije vedno stojijo ljudje. Brez dobrega vodstva, uspešnih zaposlenih, kooperativnih deležnikov, odgovornih za zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti, ter dovzetnih članov lokalne skupnosti, o uspešnem zagotavljanju varnosti v Pomurju ne bi mogli govoriti.

VPO ocenjuje, da so nekateri ljudje pripravljeni sodelovati, spet drugi niso. Tomaž Trajbarič je VPO v samem središču Murske Sobote, ki svoje delo opravlja s srcem, kar se odraža tudi v lokalni skupnosti. Prebivalci ga poznajo, se ga razveselijo in z veseljem poklepetajo z njim ter ga včasih povprašajo tudi za mnenje ali nasvet. Zelo dobrodošel je tudi na vseh osnovnih šolah in vrtcih, kjer vsako leto znova, a z enakim zanosom, predstavi delo VPO in policije v lokalni skupnosti ter otroke poskusi ozaveščati, kako pomembna dobrina je varnost v 21. stoletju. Prav tako pa ga učitelji in drugi večkrat prosijo za pomoč ali nasvet pri reševanju varnostnih problemov v skupnosti.

Imeti takšnega VPO je za policijo neverjetni bonus, saj dejansko prevzema odgovornost in skrbi za svoj policijski okoliš, zato je izvajanje policijskega dela v skupnosti in zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti neizmerno lažje in uspešnejše. Izredno pomembno je, da policisti z veseljem opravljajo svoje delo, saj ga potem opravljajo bolje. Zelo pa je pomembno tudi dobro sodelovanje policije z lokalnimi oblastmi in ljudmi v skupnosti.

UPORABLJENI VIRI

Ajpes. (2018). *Policijska uprava Murska Sobota*. Pridobljeno na https://www.ajpes.si/podjetje/POLICIJSKA_UPRAVA_MURSKA_SOBOTA?enota=137436&EnotaStatus=2

- Banutai, E., Rančigaj, K. in Lobnikar, B. (2006). Pomen in pripravljenost prebivalcev Slovenije za sodelovanje s policijo. V B. Lobnikar (ur.), *Raznolikost zagotavljanja varnosti: zbornik prispevkov* (str. 586–601). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Bren, M. in Bagari, D. (2013). Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanju ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 15(1), 64–82.
- Bučar, F. (1997). Varnost kot dobrina. V A. Anžič, B. Virjent in M. Djurić (ur.), *Zasebno varovanje in detektivske dejavnosti: dileme in perspektive* (str. 3–10). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Eman, K. in Hacin, R. (2015). Analiza kriminalitete na območju Občine Puconci z uporabo metode kartiranja kriminalitete. *Analiza Pomurske akademsko znanstvene unije HD*, 1(1), 27–44.
- Eman, K. in Hacin, R. (2018). Kriminaliteta v mestnih občinah v Republiki Sloveniji. V G. Meško, A. Sotlar in B. Lobnikar (ur.), *4. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Sklepne ugotovitve raziskovanja (2015–2018): Konferenčni zbornik* (str. 249–268). Maribor: Univerzitetna založba.
- Eman, K., Meško, G. in Ivančič, D. (2012). Ekološka kriminaliteta v Pomurju. *Varstvoslovje*, 14(1), 113–131.
- Grafenauer, B. (2000). *Lokalna samouprava na Slovenskem: Teritorialno-organizacijske strukture*. Maribor: Pravna fakulteta.
- Grizold, A. (1992). *Razpوتا nacionalne varnosti: Obramboslovne raziskave v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ivančič, D. in Žibrat, B. (2016). Izkušnje Policijske uprave Murska Sobota pri izvajanju policijskega dela v skupnosti na območju Pomurja. V G. Meško, K. Eman in U. Pirnat (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih: Konferenčni zbornik* (str. 3–11). Maribor: Univerzitetna založba.
- Jere, M., Sotlar, A. in Meško, G. (2012). Praksa in raziskovanje policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 3–13.
- Kosmač, F. in Gorenak, V. (2004). Stališča komandirjev policijskih postaj do policijskega dela v skupnosti. V B. Lobnikar (ur.), *5. Slovenski dnevi varstvoslovja: Zbornik prispevkov* (str. 714–726). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Lobnikar, B. in Mušič, T. (2004). Policija v sodobni družbi in preprečevanje nasilja v družini. V *Nasilje v družini – poti do rešitev* (str. 59–64). Ljubljana: Varuh človekovih pravic.
- Lobnikar, B., Sotlar, A. in Meško, G. (2013). Razvoj policijske dejavnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(1), 5–18.
- Mestna občina Murska Sobota [MO Murska Sobota]. (2016). *Občinski program varnosti Mestne občine Murska Sobota*. Pridobljeno na <https://www.murska-sobota.si/sites/default/files/dokumenti/mestni-svet/4-16/Ob%C4%8Dinski%20program%20varnosti%20Mestne%20ob%C4%8Dine%20Murska%20Sobota.pdf>
- Meško, G. (2002a). Nekatere strategije preprečevanja kriminalitete. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 43–58). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.

- Meško, G. (2002b). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G. (2006). *Kriminologija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Meško, G. in Hacin, R. (2018). Pregled študij o načrtovanju in oblikovanju okolja kot obliki situacijskega preprečevanja kriminalitete. V G. Meško, A. Sotlar in B. Lobnikar (ur.), *4. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Sklepne ugotovitve raziskovanja (2015–2018): Konferenčni zbornik* (str. 223–248). Maribor: Univerzitetna založba.
- Meško, G. in Lobnikar, B. (2005). The contribution of local safety councils to local responsibility in crime prevention and provision of safety. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 28(2), 353–373.
- Meško, G. in Pirnat, U. (2017). Kriminaliteta in zaznavanje varnosti v urbanih soseskah. V G. Meško, K. Eman in U. Pirnat (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih – izsledki raziskovanja zaznav varnosti v Sloveniji* (str. 35–44). Maribor: Univerzitetna založba.
- Meško, G. in Sotlar, A. (2012). Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih: Med ad hoc pristopi in na znanju temelječih preventivnih dejavnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.
- Meško, G. in Vogrinec, M. (2003). Pojemovanje preprečevanja kriminalitete in zagotavljanja varnosti v lokalni skupnosti. V M. Pagon in B. Lobnikar (ur.), *4. Slovenski dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G., Fallshore, M. in Jevšek, A. (2007). Policija in strah pred kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.
- Meško, G., Sotlar, A. in Lobnikar, B. (2018). Predgovor. V G. Meško, A. Sotlar in B. Lobnikar (ur.), *4. Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Sklepne ugotovitve raziskovanja (2015–2018): Konferenčni zbornik* (str. 1–6). Maribor: Univerzitetna založba.
- Mikulan, M. (2004). V skupnost usmerjeno policijsko delo – razkorak med teorijo in prakso. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 285–299). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Ministrstvo za notranje zadeve RS [MNZ RS]. (2015). *Smernice za izdelavo občinskega programa varnosti*. Ljubljana: MNZ RS.
- Mitar, M. (2008). *Primerjava izbranih pristopov za ocenjevanje varnosti sodobne družbe*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Modic, M. (2017). Vpliv zaznane prisotnosti policije v soseski na mnenje prebivalcev o policijskem delu. V G. Meško, K. Eman in U. Pirnat (ur.), *Varnost v lokalnih skupnostih – izsledki raziskovanja zaznav varnosti v Sloveniji* (str. 27–34). Maribor: Univerzitetna založba.
- Modic, M., Lobnikar, B. in Dvojmoč, M. (2014). Policijska dejavnost v Sloveniji: Analiza procesov transformacije, pluralizacije in privatizacije. *Varstvoslovje*, 16(3), 217–241.
- Pagon, M. in Lobnikar, B. (2001). Ustanavljanje mestne policije: Odnos prebivalcev mesta Ljubljane do novih oblik organiziranja policijske dejavnosti. *Varstvoslovje*, 3(4), 233–246.
- Pečar, J. (1988). *Formalno nadzorstvo: Kriminološki in kriminalno politični pogledi*. Ljubljana: Delavska enotnost.

- Pečar, J. (1992). *Institucionalizirano nedržavno nadzorstvo*. Radovljica: Didakta.
- Pečar, J. (1994). Kriminaliteta in varnost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 45(4), 337–345.
- Pečar, J. (2001). Policija in (lokalna) skupnost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 52(2), 132–140.
- Petek, A. in Eman, K. (2018). Zagotavljanje varnosti v lokalni skupnosti – študija primera Mestne občine Murska Sobota. *Varstvoslovje*, 20(1), 82–101.
- Pirnat, U. in Meško, G. (2018). Varnost v urbanih lokalnih skupnostih – primerjava med soseskami v Ljubljani. V G. Meško, A. Sotlar in B. Lobnikar (ur.), 4. *Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Sklepne ugotovitve raziskovanja (2015–2018): Konferenčni zbornik* (str. 141–175). Maribor: Univerzitetna založba.
- Pirnat, U., Hacin, R. in Meško, G. (2018). Pregled raziskovanja varnosti v lokalnih skupnostih v Sloveniji. V G. Meško, A. Sotlar in B. Lobnikar (ur.), 4. *Nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih: Sklepne ugotovitve raziskovanja (2015–2018): Konferenčni zbornik* (str. 7–43). Maribor: Univerzitetna založba.
- Policija. (n. d.). *Policijsko delo v skupnosti*. Pridobljeno na <https://www.policija.si/nase-naloge/druga-podrocja/policijsko-delo-v-skupnosti>
- Policija. (2008). *Kodeks policijske etike*. Pridobljeno na <https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/PDF/Kodeks.pdf>
- Policija. (2017). *Policijska uprava Murska Sobota*. Pridobljeno na <https://www.policija.si/o-slovenski-policiji/organiziranost/policijske-uprave/pu-murska-sobota-sp-396>
- Programska skupina Varnost v lokalnih skupnostih*. (n. d.). Pridobljeno na <https://www.fvv.um.si/ProgramskaSkupina/>
- Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (ReNPPZK12-16). (2012). *Uradni list RS*, (83/12).
- Resolucija o preprečevanju in zatiranju kriminalitete (RePZK). (2006). *Uradni list RS*, (43/06).
- Smolej, D. (2013). Preprečevanje kriminalitete z novo strategijo policijskega dela v skupnosti. V T. Pavšič Mrevlje in I. Areh (ur.), 14. *Slovenski dnevi varstvoslovja: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. Pridobljeno na http://www.fvv.uni-mb.si/DV2013/zbornik/policijska_dejavnost/Smolej.pdf
- Šelih, A. (2004). Preprečevanje kriminalitete – razvoj in dileme. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 19–30). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Tičar, B. (2015). Pravna ureditev varnosti na lokalni ravni. V G. Meško (ur.), *Varnost v lokalni skupnosti: Zbornik prispevkov Proje nacionalne konference o varnosti v lokalnih skupnostih* (str. 34–45). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Trojanowicz, R., Kappeler, V. E. in Gaines, L. K. (2002). *Community policing: A contemporary perspective* (3rd ed.). Cincinnati: Anderson.
- Ustava Republike Slovenije [Ustava RS]. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/0647/13, 47/13, 75/16).
- Vlaj, S. (2006). *Lokalna samouprava: Teorija in praksa*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.

- Zakon o lokalni samoupravi (ZLS-UPB). (2007, 2008, 2009, 2010). *Uradni list RS*, (94/07, 76/08, 79/09, 51/10).
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol). (2013). *Uradni list RS*, (15/13).
- Zakon o občinskem redarstvu (ZORed). (2006, 2017). *Uradni list RS*, (139/06, 9/17).
- Zakon o organiziranosti in delu v policiji (ZODPol). (2013, 2014, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (15/13, 11/14, 86/15, 77/16, 77/17).
- Završnik, A. (2010). Tehnično nadzorovanje vsakodnevnega življenja – postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(2), 178–190.
- Žaberl, M. (2004). Vodja policijskega okoliša – slovenski policist za preventivo. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete – teorija, praksa in dileme* (str. 271–284). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Žaberl, M. (2006). *Temelji policijskih pooblastil*. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Žnidarič, B. (2006). Teoretična izhodišča sodobne varnostne paradigme. *Delo in varnost*, 51(5), 53–56.

O avtorjih:

Dr. Katja Eman, izredna profesorica za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Damir Ivančič, direktor Policijske uprave Murska Sobota, Murska Sobota, Slovenija. E-pošta: damir.ivancic@policija.si

Dejan Bagari, vodja Operativno-komunikacijskega centra Policijske uprave Murska Sobota, Murska Sobota, Slovenija. E-pošta: dejan.bagari@policija.si

Primerjava pooblastil lovskega in ribiškega čuvaja ter naravovarstvenega nadzornika

Srečko Felix Krobe, Dragan Milutinović

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstaviti delovanje in pooblastila lovskih, ribiških čuvajev in naravovarstvenih nadzornikov, pri tem pa povzeti dosedanje zakonodajo, ugotoviti enakost ali različnost njihovih pooblastil in predlagati morebitne spremembe pri izvajanju nalog in uporabi pooblastil.

Metode:

Prispevek temelji na pregledu in analizi obstoječe literature s področja varstva narave, lovstva, ribištva in prekrškovne zakonodaje ter področja pooblastil.

Ugotovitve:

Ugotovili smo, da bi bilo treba zaradi nestrokovnega izrazoslovja in poenotenja pooblastil nadzorno-čuvajske službe v zakonodaji ustrezneje »konkretizirati« in spremeniti, jih združiti v enotna pooblastila, zagotoviti praktično usposabljanje (ki ga izvaja policija), opraviti strokovno usposabljanje in preizkus znanja za vodenje ter odločanje v prekrškovnem postopku in uvesti enotne uniforme za nadzorno-čuvajsko službo.

Praktična uporabnost:

V zadnjih nekaj letih je v okviru nevladnih organizacij precej polemik o tem, kdo ima pooblastila in kakšna so ta pooblastila. Zlasti se s to problematiko veliko ukvarja Lovska zveza Slovenije, ki za svoje lovske čuvaje želi pridobiti nekoliko več pooblastil, ki bi bila podobna pooblastilom naravovarstvenih nadzornikov.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Primerjave obravnavanih pooblastil do zdaj v Sloveniji še ni bilo, zato prispevek predstavlja začetek razprav o pooblastilih, izobraževanju in usposabljanju ter vodenju prekrškovnega postopka.

UDK: (639.2+639.1): 351.78

Ključne besede: lovski čuvaj, ribiški čuvaj, naravovarstveni nadzornik, pooblastila

Comparison of Powers of the Game and Fish Warden and the Environmental Supervisor

Purpose:

The aim of the paper is to present activities and powers of the game and fish wardens and the environmental supervisors. Therefore, the review of legislation, the comparison of powers, and the assessment of similarities and differences between them are made. The paper suggests some possible changes in the performance of tasks and the use of powers for game and fishing wardens.

Design/Methods/Approach:

The article is based on the literature review and analysis of existing legislation in the field of nature conservation, hunting and fishing.

Findings:

Non-professional terminology and unequal powers of the supervisory-warden services have been identified. It is crucial to properly concretise and change the powers at least in the legislation. The powers should be harmonised and the terminology standardised. The practical training should be provided (by the police) for wardens, who should undergo professional training and pass the professional examination to prove leadership and decision-making competencies in the misdemeanour procedure. The common uniforms for the supervisory-warden services should be introduced.

Practical Implications:

There has been a debate within the NGOs in the last few years about the powers: who has or should have the powers and what kind of powers are suitable for them. The Hunting federation of Slovenia is particularly concerned with this issue, since they want to obtain more powers for game wardens, the powers that would be similar for example to the environmental supervisors.

Originality/Value:

A comparison of the powers of the discussed subjects has not yet been presented nor a comparison has been made. Therefore, this contribution represents the beginning of debate on powers, education and training, and on the conduct of misdemeanour operations.

UDC: (639.2+639.1):351.78

Keywords: game warden, fish warden, environmental supervisor, powers

1 UVOD

V današnjem času sta zagotavljanje in skrb za ohranjanje življenjskega in z njim naravnega bogastva zagotovo najpomembnejši človekovi vrednoti tako posameznikov kot različnih društev (lovskih, ribiških, planinskih, taborniških, okoljevarstvenih in drugih civilnih združenj). Da je treba načrtno in zakonsko urediti koriščenje naravnih dobrin, so vedeli že v daljni zgodovini. S časom in

razvojem družbe so se začeli uveljavljati pravni red in tudi prvi zakonski ter podzakonski predpisi na tem področju.

V slovenskem pravnem redu z vidika ustavnosti in zakonitosti predpisov ter splošnih pravnih aktov je to urejeno z ratificiranimi mednarodnimi in evropskimi pogodbami ter z zakoni, ki so skladni z Ustavo Republike Slovenije (Ustava RS, 1991). Nadzor nad spoštovanjem in kršitvami predpisov zakonodaje s tega področja v Republiki Sloveniji izvajajo različne inšpekcijske službe, policija, lovski, ribiški čuvaji in naravovarstveni nadzorniki ter drugi posamezniki, ki zagotavljajo nadzor in spoštovanje predpisanih zakonov ter podzakonskih aktov.

Zaradi zgoraj opisanih dejstev je država določenim subjektom in drugim državnim organom podelila javna pooblastila oziroma »mandat« za izvajanje nadzora, spoštovanje zakonov in drugih predpisov v naravnem okolju. V Republiki Sloveniji je to urejeno v različnih zakonih, med katere spadajo Zakon o divjadi in lovstvu (ZDLov-1, 2004), Zakon o sladkovodnem ribištvu (ZSRib, 2006), Zakon o vodah (ZV-1, 2002), Zakon o ohranjanju narave (ZON-UPB2, 2004) in v drugih podzakonskih aktih. Vsi naštetih pravni predpisi določajo, da morajo izvajalci, ki izvajajo, varujejo ter upravljajo nadzor na svojem delovnem področju, tj. v revirju (lovske, ribiške), organizirati ustrezno nadzorno-čuvajsko službo. Zakonodajalec jim je podelil posebne pravice oziroma pooblastila, da lahko izvršujejo te predpise, odločajo v upravnih stvareh, izvajajo nadzor, izrekajo prepovedi, ozaveščajo javnosti, vodijo usposabljanja in drugo. Pri izvajanju nalog se jim podeljuje status uradne osebe, s tem jim pripadajo posebne, z zakonom določene pravice in dolžnosti, da lahko zakonito opravijo naloge in ukrepe.

Z uporabo danih pooblastil uradnih oseb se omejujejo svoboščine in pravice državljanov. Ti se morajo namreč podrežati zakonitim zahtevam uradnih oseb, ki uporabljajo pooblastila (Žaberl, 2008).

Pooblastila lovske in ribiške čuvajev ter naravovarstvenih nadzornikov so na prvi pogled enaka. Pri podrobnejši primerjavi pa ugotovimo, da ni tako in da je zaradi različnosti pooblastil posledično tudi več težav pri izvajanju nadzorstvene dejavnosti. Lovski in ribiški čuvaj tako nimata statusa prekrškovnega organa in sta že različna v smislu Zakona o prekrških (ZP-1, 2011). Delo naravovarstvenih nadzornikov v zavarovanih območjih je pomembna in zahtevna naloga. Tudi na tem področju gre v našem prostoru za dokaj nov segment (Zamuda, 2015).

Pri pripravi prispevka smo uporabili različne raziskovalne metode. S pomočjo analize in interpretacije primarnih ter sekundarnih virov smo zbrali ključne informacije obravnavane tematike in tako postavili teoretični okvir. Naš namen je bil predstaviti različna pooblastila lovske in ribiške čuvajev ter naravovarstvenih nadzornikov in v zaključnem delu predlagati nekaj rešitev, ki stremijo za tem, da bi na podobnih področjih delovanja imeli nadzorniki, ne glede na to, kako jih imenujemo, enaka pooblastila.

2 ZGODOVINSKI, PRAVNI IN ORGANIZACIJSKI OKVIR

2.1 Predstavitev nadzorno-čuvajskih služb na Slovenskem

Preden preidemo na predstavitev nadzorno-čuvajskih služb na Slovenskem, bomo omenili le nekaj zgodovinsko pomembnih dejstev, povezanih z nastankom le-teh.

V zgodovini so nastajale organizirane različne nadzorno-čuvajske službe, ki so skrbele za zagotavljanje nadzorne dejavnosti. V različnih literaturah (Janc, 2003; Leskovic in Pičulin, 2012; Toš, 2007) je moč zaslediti drugačno poimenovanje nadzorno-čuvajske službe. Naj izpostavimo le nekatera: čuvajsko osebje, javne straže, nadzorniki, čuvaji v gozdarstvu, ribištvu, lovstvu, gojitveno-čuvajska služba, naravovarstveni nadzorniki in drugi.

Sodobni koncept nadzora in varovanja naravnih dobrin poleg policije, inšpekcijskih služb in carinske službe predpisuje zakonodajalec v različnih zakonskih določilih, s katerimi opredeljuje naravovarstvenega nadzornika, lovskega in ribiškega čuvaja. Menimo, da so tovrstni nadzorni subjekti nujni, rezultati pa so pomembni za učinkovitejše varovanje naravnih dobrin, ki bodo sčasoma prispevale k izboljšanju in uravnoteženju življenjskega okolja ter ohranjanju biotske raznovrstnosti.

2.1.1 Lovski čuvaj

Kot prvo omembo o začetku obstoja lovskega čuvaja na slovenskem ozemlju štejemo leto 1852, ko je bilo v ministrski naredbi določeno, da morajo vsi zaupniki lovišč zaposliti primerno varstveno osebje za varstvo lova. Praviloma so to morali biti izkušeni lovci ali osebe, ki so jih upravne oblasti priznale kot sposobne za opravljanje lovskočuvajske službe. Leta 1854 je bila izdana nova odredba, le-ta je vsebovala splošne in posebne pogoje, ki so jih morali izpolnjevati kandidati za lovske čuvaje. S to odredbo so lovski čuvaji že takrat pridobili status javne straže. Pri opravljanju lovskočuvajske službe so morali nositi predpisan znak, lahko so nosili predpisano orožje, ki so ga lahko uporabili samo v samoobrambi (Hrvatini, 2017).

V letu 1920 se je v Kostanjevici na Krki usposabljanja za lovskega čuvaja udeležilo 16 slušateljev. Vsi udeleženci so izpit uspešno opravili. Delo takratnega lovskega čuvaja je bilo zelo cenjeno, ugledno ter dobro plačano. Zakupniki lovišč so lahko lovskočuvajsko službo pod določenimi pogoji opravljali tudi sami. Da so kandidati lahko opravljali delo lovskega čuvaja, so morali biti pismeni, usposobljeni (pisanje izpita pred komisijo), poznati so morali zakonske predpise. Ob zaprisegi so pridobili potrdilo (posebno izkaznico), ki jim je služilo za izkazovanje (legitimacijo) in pravico do nošenja orožja (Toš, 2007).

V obdobju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in po koncu druge svetovne vojne je mogoče zaslediti veliko pisanj in napredka o lovski zakonodaji, varstvu narave, lovski etiki, ki so tudi določala, da morajo imeti vse lovske družine organizirano lovskočuvajsko službo, tj. lovskega čuvaja. Pisanja o lovskočuvajski službi lahko zasledimo tudi v Krajevnem leksikonu dravske banovine (Krajevni leksikon dravske banovine, 1937), ki omenja nov državni Zakon o lovu in v njemu določena lovska načela. Novi lovski zakon, zapisan v banovini, se nekoliko razlikuje od takratnih lovskih predpisov. Zaradi spremenjenih predpisov (lovišča se razdelijo na samosvoja ali lastna, lovišča ima posestnik, ki ima najmanj 200 hektarov nepretrganega zemljišča, zemljišča morajo biti ograjena, opravljen izpit za lovskega čuvaja in drugo) morajo lastniki in zaupniki lovišč organizirati in urediti lovskočuvajsko službo (Krajevni leksikon dravske banovine, 1937).

Med drugo svetovno vojno je bilo vpoklicanih veliko lovcev, zato je veliko lovišč ostalo brez nadzora. Po takratnih podatkih je bilo v vseh lovskih društvih zapriseženih 1.477 lovskih čuvajev (Toš, 2007). Po koncu druge svetovne vojne leta 1946 je bil sprejet začasni Zakon o lovu, ki je med drugim določal, da lahko lovi le član lovske organizacije. Leto kasneje je začasni Zakon o lovu zamenjal Splošni zakon o lovu, ki je veljal za celotno območje takratne Jugoslavije. Prejšnji krovni lovski zakon, ki je temeljil na podlagi urejanja razmerij glede varstva divjadi, lovstva in upravljanja lovišč z naslovom Zakon o varstvu, gojitvi in lovu divjadi, sprejet pa je bil v letu 1976, je prav tako urejal področje lovskega čuvaja oziroma njegove prioritete. V letu 2004 je prenehal veljati zaradi nove zakonske ureditve in novih strokovnih spoznanj v lovstvu ter drugih družbenih dejavnosti v okolju, povezanih z divjadjo in lovom (Toš, 2007).

V današnjem času je zakonska ureditev za opravljanje nalog lovskočuvajske službe opredeljena v členih 70–74 ZDLov-1 (2004) in v Pravilniku o organizaciji lovsko-čuvajske službe, vsebini in pogojih za opravljanje izpita za lovskega čuvaja ter obliki izkaznice in službenega znaka (2005).

Kot izhaja iz ZDLov-1 (2004) je upravljavec lovišča tisti, ki je dolžan zagotoviti – organizirati na celotni površini lovišča oziroma lovišča s posebnim namenom lovskočuvajsko službo. Temeljne naloge lovskočuvajske službe so našteje v 2. odstavku 70. člena ZDLov-1 (2004), kjer je taksativno navedeno, katere naloge je v skladu s koncesijsko pogodbo dolžan opravljati. Isti predpis tudi določa, da je lovski čuvaj v času opravljanja službe v lovišču ali lovišču s posebnim namenom uradna oseba. S statusom uradne osebe so jim z zakonom dodeljena pooblastila, da lahko opravijo z zakonom določene naloge, po čemer se razlikujejo od drugih nepooblaščenih oseb.

2.1.2 Ribiški čuvaj

Prvi zametki ribištva segajo v zgodovino, ko so ljudje za preživetje v prvi vrsti živeli kot lovci in nabirali rastlin, med njimi pa je najbolj izstopal ribolov kot vir prehrane za preživetje. Tako smo priča različnim najdbam ostankov zgodovinskega obdobja svojih prednikov (ribje kosti, poslikave na jamskih stenah, ročno izdelan pribor za lovljenje, leseni splavi in drugo), ki govorijo o tem, da je bil ribolov pomemben del prehranjevalne verige tudi v daljni zgodovini.

Človek je zaradi spreminjanja navad postajal izdelovalec in uporabnik določenih pripomočkov za lovljenje, spoznaval je drugi material, nadgradil in izoblikoval je orodje za lovljenje. Nekatere kolonije, plemena, razni staroselci so že takrat izvajali tako imenovane različne obrede za vzdrževanje reda in odnosa družbe do naravnih virov. Verjetno bi lahko dejali, da so že takrat poznali tako imenovane »čuvaje«, ki so skrbeli za red in kaznovanje zaradi neupoštevanja družbenih pravnih norm, povezanih z dobrino, ki jim jo je dajala narava. Čez čas je človek postajal vedno bolj miselno bitje, ki se je v nadaljevanju koriščenja naravnih dobrin razširilo na povpraševanje v smislu trgovine in kasneje tudi na industrijsko področje. Po zgodovinskih podatkih so se prvi ljudje z ribogojstvom ukvarjali na Kitajskem, v Evropi pa so to bili Rimljani, ki so gradili umetne ribnike (Bravničar, 2008).

Do sprememb pri takratnem vprašanju, »komu pripadajo naložljene ribe«, je prišlo s fevdalno ureditvijo, ko so oblastniki vpeljali tako imenovane ribolovne pravice. Ribogojna ali ribolovna pravica je bila podeljena na podlagi zemljiške posesti ali splošnega privilegija. Od 16. stoletja dalje je generalna ribolovna pravica pripadala deželnemu knezu, ki jo je delil po principu na nižje fevdalce ter na mestne in cerkvene oblastnike. Podeljene pravice so bile različne. Dobitnik ribiške pravice je namreč lahko lovil neomejeno v določeni vodi, morju, s točno določeno posadko in točno določeno število uplenjenih rib. Varstvo rib in izvajanje ribolova so urejali ribiški redi, njihovo izvajanje pa nadzirali ribiški mojstri (Stevanović, 2016).

Vidnejše reforme so se pojavile na sedanjem ozemlju Republike Slovenije leta 1880, saj je bila v tem času ustanovljena prva ribiška organizacija (družina). Takratna deželna vlada za Kranjsko je z odlokom odobrila pravila prvega Ribiškega društva. Vode in ribiške pravice so bile takrat večinoma v zasebni lasti, le manjši del je pripadal občinskim skupnostim, ki pa so imele samo pravico izkoriščanja voda. Osnovno načelo, ki je veljalo in velja še danes, je delitev na zaprte in odprte vode. Ribolovne pravice so bile vezane na zemljiškoknjižnega lastnika zemljišča oziroma vodne struge. Kot lastniku zemljišča, po katerem je tekla vodna struga, mu je pripadala tudi ribolovna pravica, ta je bila brezplačna, izhajala pa je iz absolutne lastninske pravice (Žaberl, 2008).

Leta 1953 je bila ustanovljena Zveza ribiških družin Slovenije, ki je bila predhodnica današnje Ribiške zveze Slovenije. V takratni zakonodaji je bila ribiškočuvajska služba pomemben del nadzorne dejavnosti glede izvajanja ribolova, varovanja in nadzorovanja voda. V sedanjem ZSRib (2006) je ustreznejše poimenovanje ribiškega čuvaja in njegovih nalog.

V zdajšnji zakonodaji zakonodajalec na podlagi javnega pooblastila podeljuje koncesijo ribiški organizaciji (ribiški družini), da organizira ribiškočuvajsko službo za potrebe nadzora ribolovnih voda, ki jih upravlja določena ribiška družina. Koncesionar, praviloma je to ribiška družina, mora imeti usposobljene osebe, ki lahko opravljajo naloge gospodarja, izvajalca elektroribolova in ribiškega čuvaja (ZSRib, 2006).

Ribiški čuvaj je v času opravljanja službe uradna oseba in mu pripadajo posebne z zakonom določene dolžnosti in pravice. Pri opravljanju dela je omejen na teritorialno območje (okoliš) in lahko dolžnosti opravlja le na območju ribolovnih voda, v okviru pristojnosti njegove ribiške družine. Pri opravljanju nalog na ribolovnem revirju ribiški čuvaj dokazuje svoj status s pridobljeno licenco, ki jo pridobi po opravljenem izpitu in tako pridobi službeno izkaznico z logotipom – znakom. Ribiškega čuvaja imenuje pristojni minister za kmetijstvo na predlog izvajalca ribiškega upravljanja za dobo šestih let, z možnostjo ponovnega imenovanja (ZSRib, 2006).

2.1.3 Naravovarstveni nadzornik

Prva pisanja in ideje o varovanju, nadzoru in varstvu narave na Slovenskem se pojavijo v deželni oblasti Avstro-Ogrske, ki je določala predpise in okrožnice o varstvu koristnih ptic in ogroženih rastlinskih vrst. Avtorji Berginc, Kremesec-Jevšenak in Vidic (2006) navajajo, da so se naravovarstvena prizadevanja

posameznikov strnila v prvi društveni slovenski organizaciji za varstvo narave v Odseku za varstvo prirode in prirodnih spomenikov pri Muzejskem društvu (1919). Najpomembnejše delo je Spomenica, ki jo je odsek predložil takratni deželni vladi. V njej je bil podan predlog za ustanovitev več zavarovanih območij, za zavarovanje rastlinskih in živalskih vrst, jam ter program za popularizacijo varstva narave (Berginc et al. 2006).

Mnoge načrtovane dejavnosti iz programa Spomenice niso bile uresničene predvsem zato, ker še ni bilo poklicne službe za varstvo narave, ki bi izvajale za to potrebne »operativne« naloge. Po koncu druge svetovne vojne je imela Slovenija kot del takratne Jugoslavije popolnoma samostojen, neodvisen sistem reguliranja varstva narave in okolja. Takoj po vojni je bila ustanovljena prva poklicna strokovna služba za področje varstva narave, in sicer v okviru službe za varstvo kulturne dediščine. Sledilo je več predpisov o zavarovanju območij, med drugimi tudi o zavarovanju doline sedmerih jezer za narodni park ter predpisov o varovanju rastlinskih in živalskih vrst (Berginc et al., 2006).

Osnove za tovrsten nadzor, ki ga poznamo v sedanjem zakonodajnem času, segajo v leto 1999, ko je naravovarstvene nadzornike predpisal Zakon o ohranjanju narave (ZON, 1999), vendar smo prve nadzornike dobili šele leta 2007, ko je bilo izvedeno prvo usposabljanje. Razlogi za to nam niso znani. Takšna ureditev je podprta tudi v sedANJI zakonodaji ZON-UPB2 (2004), ki določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, z namenom prispevati k ohranjanju narave. ZON-UPB2 (2004) je vzpostavil sistem ohranjanja narave, ki se kot del pravnega sistema varstva okolja vključuje v slovenski pravni red. Neposredni nadzor v naravi nad spoštovanjem prepovedi tega zakona in na njegovi podlagi izdanih predpisov izvajajo poleg inšpektorjev, carinske službe tudi naravovarstveni in prostovoljni nadzorniki, ki so za delo usposobljeni. Med opravljanjem službe naravovarstvenik nosi predpisano uniformo, na vidnem mestu službeni znak, pri sebi pa ima službeno izkaznico. V času opravljanja službe in izvajanju zakonsko določenih nalog ima status uradne osebe. S statusom uradne osebe jim zakonodajalec (država) podeljuje posebne pravice in z zakonom določena pooblastila, da lahko opravljajo svoje naloge (ZON-UPB2, 2004).

2.2 Zakonodajni okvir

2.1.4 Zakonodaja s področja lovskočuvajske službe

Pravni red Republike Slovenije in normativni standardi, ki določajo organizacijsko ureditev nadzorno-čuvajske službe, so se z leti spreminjali, razvijali ter izoblikovali vzporedno z razvojem določenih pravil. Nadzorno-čuvajske službe s svojo dejavnostjo pomembno prispevajo za nadzor, varovanje živali in ohranitev okolja, kot jim to določajo predpisi in zakoni. Če omenjene nadzorne-čuvajske službe in njihove naloge pogledamo s širšega spektra varstvenega nacionalnega vidika, dokaj hitro ugotovimo, da morajo le-ti med seboj usklajeno sodelovati za ohranitev tako živalskih kot naravnih okoljskih dobrin. Eman, Krobe in Žaberl (2016, str. 269) navajajo, »da na tem mestu nastopijo predstavniki formalnega družbenega nadzorstva, ki imajo vedno bolj pomembno vlogo pri varovanju in ohranjanju okolja«.

Pravna podlaga za delovanje lovskočuvajske službe je zapisana in opredeljena v ZDLov-1 (2004). Prav tako zakonodajalec navaja in upravljavcu lovišča nalaga, da je dolžan z lovskočuvajsko službo (organizirati) zagotoviti nadzor na celotni površini lovišča oziroma lovišča s posebnim namenom. Pogoji za opravljanje službe lovskega čuvaja so opredeljeni v 72. členu ZDLov-1 (2004).

V XII. poglavju ZDLov-1 (2004) so taksativno našteje naloge in pogoji za imenovanje, opravljanje lovskočuvajske službe, opravljanje izpita, sankcije za razrešitev ter pooblastila. V času, ko opravljajo službo, imajo status uradne osebe, niso pa pooblaščenici za odločanje o prekrškovnih zadevah po ZP-1 (2011). Postopek pred prekrškovnim organom vodi in v njem odloča z zakonom ali podzakonskim aktom pooblaščen uradna oseba tega organa, se pravi pristojni lovski inšpektor ali sodišče. Lovski čuvaj na podlagi ugotovljenih dejstev prekrška po uradni dolžnosti poda pisni predlog (torej je predlagatelj) pristojnim organom, ki so s posebnimi predpisi pooblaščenici za odločanje o prekrških, to so sodstvo, inšpekcija in policija.

V istem poglavju so določene tudi naloge lovskega čuvaja v smislu nadzora lovišča. Lovska zveza Slovenije je skupaj s pristojnim ministrstvom izdelala posebni opomnik za lovske čuvaje, kjer so naloge in obveznosti jasneje razvidne kot iz navedb v zakonu. Lovski čuvaj mora voditi dnevnik o nadzoru, ki se vodi v pisni ali elektronski obliki, obveščati koncesionarja ter Zavod za gozdove Slovenije o opažanjih. Pri opravljanju službe mora biti primerno urejen, vključen, na vidnem mestu nositi pripet znak lovskega čuvaja, pri sebi mora imeti službeno izkaznico (ZDLov-1, 2004).

Lovski čuvaji poznati tudi druge predpise oziroma naloge, ki so določene v drugih zakonskih in podzakonskih aktih, odlokih, pravilnikih, statutih. Naj navedemo le nekatere: Zakon o zaščiti živali (ZZZiv-UPB3, 2013), Zakon o ohranjanju narave (ZON-UPB2, 2004), Zakon o orožju (ZOro-1-UPB1, 2005), Zakon o veterinarskih merilih skladnosti (ZVMS, 2005), Pravilnik o uporabi lovskih psov v loviščih (2002), Odlok o lovsko upravljavskih območjih v Republiki Sloveniji in njihovih mejah (2004), Uredba o ustanovitvi lovišč s posebnim namenom v Republiki Sloveniji (2004) in drugo. Zelo pomemben akt, ki ureja področje lovskočuvajske službe, je tudi Pravilnik o organizaciji lovskočuvajske službe, o vsebini in pogojih za opravljanje izpita za lovskega čuvaja ter obliki izkaznice in službenega znaka (2016). Ta vsebinsko določa organizacijo lovskočuvajske službe, pogoje in način za opravljanje izpita ter predpise, obliko službene izkaznice in službenega znaka.

Gabrič in Krobe (2011) navajata, da lahko pri izvajanju pooblastil lovskega čuvaja prihaja do posega v človekove svoboščine in pravice. Velja osnovno pravilo, da je posameznikom dovoljeno vse, kar izrecno ni prepovedano, in da lovski čuvaj sme samo tisto, kar je izrecno dovoljeno v okviru njegovih pooblastil.

Predlog za razrešitev lahko pri pristojnem upravnem organu vloži lovski inšpekcija (ZDLov-1, 2004, 72. čl.). Lovskega čuvaja imenuje in razreši pristojni minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Krobe (2018, str. 21) navaja, da »imamo v slovenskem lovstvu, gledano zgolj z organizacijskega vidika, dokaj dobro organizirano lovskočuvajsko službo«.

2.1.5 Zakonodaja s področja ribiškočuvajske službe

ZSRib (2006) je temeljni in najpomembnejši predpis, ki določa, da je ribolov lovljenje rib v sladkovodnih celinskih vodah pod posebnim varstvom države, ki je predpisano skladno s predpisom – zakonom. Usklajen je tudi s predpisi Evropske unije, saj povzema Direktivo Sveta o ohranjanju naravnih habitatov ter prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst (Žaberl, 2008). Lovljenje rib je dovoljeno le z veljavno ribolovno dovolilnico, ki jo izda izvajalec ribiškega upravljanja za posamezni ribolovni revir. ZSRib (2006) opredeljuje in določa tudi pravico do dostopa vode, ribolovnega režima, prepovedi, koncesije, financiranje, opredeljuje naloge Ribiške zveze Slovenije, izvajanje strokovnega usposabljanja in druge naloge, povezane z zakonom. Nekatere določbe pa predpisujejo varstvene ukrepe, sankcije, nadzorstveno funkcijo, ribiškočuvajsko službo, ki jo izvajajo ribiški čuvaji.

V 60. členu ZSRib (2006) je navedeno, da se ribiškočuvajska služba izvaja na podlagi javnega pooblastila, ki ima sklenjeno koncesijsko pogodbo za izvajanje ribiškega upravljanja v okolišu. Le-ta pa mora za potrebe nadzora ribolovnih voda v lasti ribiškega upravljanja organizirati ribiškočuvajsko službo, ki jo izvajajo strokovno usposobljene osebe, to so ribiški čuvaji. Da lahko opravljajo delo na določenem teritorialnem območju (okolišu), imajo ribiški čuvaji v času ribiškočuvajske službe status uradne osebe. S podeljenim statusom uradne osebe jim pripadajo posebne naloge, pravice, pooblastila in dolžnosti. Pod posebne pravice ribiškega čuvaja Žaberl (2008) navaja pooblastila prekrškovnega organa, če izpolnjuje zakonske pogoje, ki urejajo prekrške in dolžnosti.

Postopek o prekršku pred prekrškovnim organom vodi in v njem odloča z zakonom ali podzakonskim aktom pooblaščen uradna oseba tega organa (ZP-1, 2011, 49. čl., 2. odst.). Prav tako ZP-1 (2011) določa, da mora imeti pooblaščen uradna oseba prekrškovnega organa za vodenje postopka in izdajo plačilnega naloga najmanj peto raven izobrazbe, za izdajo odločb o prekršku pa najmanj šesto ali sedmo raven visokošolske izobrazbe. Imeti mora tudi opravljen izpit – preizkus znanja, ki zajema izvrševanje pooblastil po ZP-1 (2011). Naloge, ki jih mora opravljati ribiški čuvaj, so predpisane v 61. členu ZSRib (2006), nanašajo pa se bolj kot ne na terenski nadzor.

Ribiški čuvaj mora v času nadzora voditi poročilo kontrolnih obhodov v revirju. Poročilo se vodi v pisni ali elektronski obliki.

2.1.6 Zakonodaja s področja naravovarstvenega nadzora

Temeljni predpis, ki določa naravovarstveni nadzor in temeljne naloge, je ZON-UPB2 (2004), ki v prvem členu določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranjanju narave. Organi ohranjanja narave morajo skrbeti za varstvo naravnih vrednot, urejanje prostora, rabo ter izkoriščanje naravnih dobrin na način, kot ga določa zakon. Pri tem morajo vse osebe ravnati tako, da prispevajo k ohranitvi biotske raznovrstnosti in varovanju naravnih vrednot. Naravovarstveni nadzorniki so načeloma zaposleni pri upravljavcu zavarovanega območja, ki pridobi sredstva za upravljanje v okviru koncesijskega razmerja z državo.

Predpisi, ki opredeljujejo neposredni nadzor v naravi in spoštovanje prepovedi tega zakona, so navedeni v 10. poglavju. V podpoglavju 10.1 je navedeno, da nadzor nad izvrševanjem določb zakona, predpisov in ukrepov izvajajo inšpektorji, pristojni za ohranjanje narave, poleg inšpektorjev za ohranjanje narave pa skrbijo tudi vse ostale inšpekcijske službe (gozdarski, lovski, ribiški in kmetijski inšpektorji) v skladu z zakonom (ZON-UPB2, 2004).

ZON-UPB2 (2004) tudi navaja, da imajo carinski organi pooblastila pri nadzoru izvajanja določb tega zakona in na podlagi izdanih predpisov ter ukrepov v zvezi z uvozom, izvozom in tranzitom rastlin in živali ter drugega blaga. Nadzor, ki se nanaša na vožnjo z vozili na motorni pogon v naravnem okolju, poleg organov iz drugega odstavka 151. člena tega zakona v sodelovanju izvaja tudi policija.

Naravovarstveni nadzorniki opravljajo naloge neposrednega nadzora, ki so opredeljene v 2. odstavku 155. člena (ZON-UPB2, 2004), nanašajo pa se na ugotavljanje kršitev, spremljanje stanja in podobno.

Izvajanje omenjenih nalog se zaključuje s sklenitvijo delovnih ali drugih ustreznih pogodb z naravovarstvenimi nadzorniki v skladu z zakonom. Ministrstvo predpiše načine in pogoje za organizacijsko, vsebinsko ter teritorialno usklajeno izvajanje naravovarstvenega nadzora. Z uveljavitvijo ZP-1 (2011) je naravovarstveni nadzornik dobil tudi status prekrškovnega organa, ki tako o prekršku odloča po hitrem postopku in rednem postopku. Naloge opravljajo naravovarstveni nadzorniki, ki so za to delo posebej usposobljeni in imajo pooblastila po tem zakonu. Da lahko ugotovljene nepravilnosti »sankcionira« (izda globo oziroma odločbo o prekršku), mora naravovarstveni nadzornik opraviti tudi preizkus znanja za vodenje in odločanje v prekrškovnem postopku. Za prostovoljne nadzornike ta preizkus znanja ni obvezen. Prav tako je v ZON-UPB2 (2004) določeno, da lahko naloge neposrednega nadzora kot prostovoljno dolžnost opravlja tudi vsaka fizična oseba – prostovoljni nadzornik, ki izpolnjuje pogoje iz tega zakona. To je lahko vsak polnoleten državljani Republike Slovenije, ki ima opravljen izpit za nadzornika, na podlagi katerega ima omejena pooblastila po tem zakonu.

Med opravljanjem nalog nadzora ima naravovarstveni nadzornik službeno izkaznico in službeni znak ter predpisano uniformo v skladu s Pravilnikom o službenem znaku, izkaznici in uniformi naravovarstvenih in prostovoljnih nadzornikov (2015).

Za uspešno nadzorstveno delo tako naravovarstvenih kot prostovoljnih nadzornikov se uporabljajo tudi druga zakonska določila, pravilniki, odredbe, direktive. To so ZON-UPB2 (2004), Zakon o gozdovih (ZG, 1999), Zakon o planinskih poteh (ZPlanP, 2007), Zakon o Triglavskem narodnem parku (ZTNP-1, 2010), ZP-1 (2011), Zakon o varstvu podzemnih jam (ZVPJ, 2004), Pravilnik o službenem znaku, izkaznici in uniformi naravovarstvenih in prostovoljnih nadzornikov (2015) ter drugi predpisi.

2.2 Pooblastila

2.2.1 Pooblastila lovskega čuvaja

Pooblastila lovskega čuvaja so navedena v ZDLov-1 (2004) v prvem odstavku 73. člena.

Orožje sme lovski čuvaj uporabiti le v samoobrambi (skrajni sili) in v skladu s predpisi. V drugem odstavku 73. členu ZDLov-1 (2004) je navedeno tudi, da sme lovski čuvaj ob nenadnih, nepredvidenih dogodkih v primerih, ko bi zaradi obveščanja pristojnega organa za notranje zadeve oziroma lovskega inšpektorja z odlašanjem takojšnjega ukrepanja nastala nevarnost za zdravje in življenje ljudi, ukrepati po lastnem preudarku.

Če nekako strnemo zgoraj opisana pooblastila, ki jih lovski čuvaji izvajajo zoper osebe (kršitelje), so to: ustavitev osebe, ugotavljanje identitete, začasen odvzem orožja ali lovskih priprav, privedbe in zahtevo po izročitvi predmetov, ki so v prtljagi oziroma v vozilu. Pred samo izvedbo določenih pooblastil mora lovski čuvaj v dani situaciji ugotoviti dejansko stanje in na podlagi pooblastil sprejeti odločitve, katero zakonsko pooblastilo je v dani situaciji sorazmerno glede na uspešno izvedbo naloge. Ukrep je odvisen od vrste kršitve in posledice, pri tem pa mora upoštevati vrsto načel, med njimi tudi najpomembnejše pravico, to je načelo spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki je, kot ena izmed pravic, zapisana tudi v slovenski ustavi (Ustava RS, 1991).

Lovski čuvaj je uradna oseba, zato jim pri izvajanju nalog nadzora lovišča pripadajo posebne pravice in dolžnosti.

2.2.2 Pooblastila ribiškega čuvaja

Zakonska opredelitev ukrepov (pooblastil) ribiških čuvajev je zapisana v 62. členu ZSRib (2006). Ribiški čuvaj sme zaradi nadaljnjega postopka dokazovanja prekrška ribiča, ki je lovil na prepovedan način, ribolovne priprave in uplenjene ribe tudi fotografirati ali posneti. Na zahtevo ribiškega čuvaja je ribič dolžan pokazati ribolovno dovolilnico, vabo, s katero ribari, ribolovni pribor, uplenjene ribe in vsebino ribiške torbe (ZSRib, 2006). Žaberl (2008) je v Priročniku za gospodarje in čuvaje v ribiških družinah kot dovoljene ukrepe pooblastil, ki jih sme ribiški čuvaj izvajati pri opravljanju svojih nalog, v grobem razdelil na pet samostojnih ukrepov, in sicer:

- legitimiranje,
- pregled ribolovnega pribora, vabe, ribolovne opreme in ulova,
- zaseg in odvzem predmetov,
- prodaja ribolovnih dovolilnic,
- fotografiranje in snemanje.

2.2.3 Pooblastila naravovarstvenega in prostovoljnega nadzornika

Sama pooblastila (neposredni nadzor) naravovarstvenega in prostovoljnega nadzornika, ki tvorijo pravni red varstva narave, so opredeljena v ZON-UPB2 (2004), in sicer v 155. členu. Določila istega člena uporabljajo tudi prostovoljni nadzorniki z omejitvijo določenih pooblastil.

Naravovarstveni in prostovoljni nadzorniki so za izvajanje in izvedbo nalog ter določenih zgoraj opisanih pooblastil strokovno usposobljeni (imajo opravljeno usposabljanje in opravljen izpit – preizkus znanja za vodenje in odločanje v prekrškovnem postopku po ZP-1, 2011). Kot smo zapisali, ZON-UPB2 (2004) določa tudi omejitve prostovoljnemu nadzorniku (nimajo vseh pooblastil). Naloge opravljajo prostovoljno in pri tem za razliko od naravovarstvenega nadzornika ne prejema plačila.

3 PRIMERJAVA

Pri proučevanju obravnavane tematike smo ugotovili, da subjekti nadzorno-čuvajske službe (lovski, ribiški čuvaj in naravovarstveni nadzornik) opravljajo naloge na podlagi »svojih« različnih določil zakonov (ZON-UPB2, 2004; ZDLov-1, 2004; ZSRib, 2006), kjer so opredeljena tudi pooblastila. Primerjalno smo ugotovili, da so si v veliki meri nekatera določila pooblastil obravnavanih subjektov med seboj zelo podobna. Vsi obravnavani subjekti nadzorno-čuvajske službe lahko na podlagi danih pooblastil ugotavljajo identiteto osebe (kršitelja), začasno zasežejo in odvzamejo določene predmete, ki so uporabljeni za prekršek ali namenjeni za prekršek ali so nastali s prekrškom ali s kaznivim dejanjem, fotodokumentirajo nastale kršitve in kršitelja, opravijo privedbo, nosijo orožje v skladu s predpisi o orožju in drugo.

Nekoliko večja (širša) pooblastila imajo naravovarstveni nadzorniki, ki smejo tudi pri ugotovitvi kršitve pri izvajanju nadzora vožnje v naravnem okolju in v zavarovanih območjih ustaviti voznika vozila na motorni pogon in od voznika vozila zahtevati na vpogled vozniško in prometno dovoljenje. V skladu s 153a. členom ZON-UPB2 (2004) lahko vozniku zasežejo vozilo na motorni pogon, s katerim je bil zaloten pri storitvi prekrška iz 5. točke prvega odstavka 161. člena ZON-UPB2 (2004), če je vozilo na motorni pogon vozil v naravnem okolju nad zgornjo gozdno mejo ali na zavarovanem območju, na katerem je vožnja prepovedana z aktom o ustanovitvi zavarovanega območja; ali če je bil kot voznik vozila na motorni pogon v naravnem okolju v zadnjih dveh letih najmanj trikrat pravnomočno kaznovan za prekršek iz 5. točke prvega odstavka 161. člena ZON-UPB2 (2004). Pri izvajanju nadzora za ustavitev vozil uporabljajo znake, določene s predpisi, ki urejajo znake, ki jih dajejo policisti in druge pooblaščen osebe.

Po dosedANJI zakonodaji lovski čuvaj ne more biti prekrškovni organ po določenih in predpisih, kot jih določa ZP-1 (2011), medtem ko je ribiški čuvaj lahko. Ugotavljamo, da so edini predstavniki nadzorno-čuvajske službe, ki lahko v določeni zadevi vodijo postopek o prekršku in v njem tudi odločajo, naravovarstveni nadzorniki. Naravovarstvenik ima pristojnosti prekrškovnega organa le v zadevah, v katerih je s posameznim predpisom, ki določa prekrške nad izvrševanjem predpisa, pooblaščen za odločanje. Pooblaščen uradna oseba mora imeti za vodenje postopka in za izdajo plačilnega naloga najmanj peto raven izobrazbe (gimnazijsko, srednje poklicno-tehnično izobraževanje), za izdajo odločbe o prekršku pa najmanj šesto ali sedmo raven izobrazbe ter opravljen preizkus znanja, ki zajema izvrševanje pooblastil po ZP-1 (2011). Lovski in ribiški čuvaj sta uradni osebi in nosilca javnih pooblastil, nista pa prekrškovni organ (v zakonodaji ni nikjer opredeljena predpisana raven izobrazbe za lovskega in ribiškega čuvaja ter predpisano izobraževanje s področja predpisa o prekrškovnem postopku).

Splošna pooblastila naravovarstvenega in prostovoljnega nadzornika bi lahko načeloma razvrstili na tista pooblastila, ki temeljijo na podlagi lovskega in ribiškega čuvaja. Prav tako bi lahko nekatera naravovarstvena pooblastila oziroma zakonska določila razdelili na dva dela, in sicer po ZON-UPB2 (2004) in po ZP-1

(2011) na naslednji način:

- ugotavljanje identitete,
- opozorilo,
- fotodokumentiranje kršitve in kršitelja pri storitvi kaznivega ravnanja,
- ustavljanje vozil in preverjanje dokumentov za ugotovitev identitete voznikov,
- zaseg in odvzem predmetov.

Tabela 1:
Pregled
pooblastil
nadzorno-
čuvajskih
subjektov

Pooblastilo	Lovski čuvaj	Ribiški čuvaj	Naravovarstveni nadzornik
Ustavitev osebe	DA	DA	DA
Ugotavljanje identitete	DA	DA	DA
Opozorilo po ZP-1	NE	NE	DA
Začasen odvzem, zaseg in odvzem predmetov	DA	DA	DA
Privedba	DA	NE	NE
Ustavitev voznika na motorni pogon	NE	NE	DA
Nošenje orožja (v skladu s predpisi)	DA	NE	NE
Fotografiranje in snemanje	NE	DA	DA

Če nekako povzamemo zgoraj našeta pooblastila obravnavanih nadzorno-čuvajskih subjektov, lahko ugotovimo, da imajo podobna oziroma enaka pooblastila (uporabljeni so le drugačni izrazi v krovni zakonodaji). Nekoliko večja (širša) pooblastila, kar je prikazano tudi v tabeli 1, pa imajo naravovarstveni nadzorniki.

4 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Nadzorno-čuvajske službe imajo »svoje lastne« zakone, ki tako predstavljajo težavo pri združevanju oziroma poenotenju pooblastil. Največ težav jim pri izvajanju nalog predstavljajo prav pooblastila. Določeni zakonski predpisi niso ustrezno »konkretizirani« na področju pooblastil, v večini pa so si med seboj zelo podobna (uporabljeni so le drugačni izrazi). Te lahko izključno uporabljajo samo proti osebam, ki kršijo določila omenjenih zakonov ali jih nameravajo kršiti, in to samo v primeru, če oseba želi sodelovati pri postopku. Te sme izvajati izključno na območjih (revirjih) njihovega delovanja. Določene težave se pojavljajo tudi pri izročitvi in zasegu predmetov, ki so v vozilu ali v torbi, prav tako vse čuvajske službe še nimajo potrdil o zasegu predmetov, pri izvajanju privedb in podobno.

Pooblastila in postopki nadzorno-čuvajskih služb so premalo natančno opredeljeni, kar se lahko izraža pri samih ukrepanjih. Zaradi nesodelovanja oseb v postopku (kršiteljev) včasih prihaja do odstopanj od pregona oziroma ukrepanja.

V tem času so bili spremenjeni nekateri zakoni, ki vplivajo tudi na delovanje čuvajske in naravovarstvene službe. Uskladitev zakonov je zato potrebna s predpisi, ki urejajo naloge s področja Zakona o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol, 2013), s predpisi, ki urejajo in so skladni z ZP-1 (2011), določbe, ki urejajo

varstvo osebnih podatkov in poenotenje poimenovanja pooblastil vseh čuvajskih in nadzorniških služb. Menimo, da bi poenotenje in sprejetje zakonskih predpisov (jasnejšo uporabo zakonskih določil) v nadaljevanju omogočilo učinkovitejše nadzorstvo in izvajanje nalog čuvajev in nadzornikov.

V nadaljevanju podajamo naslednje možne rešitve, in sicer:

- Določiti in predpisati primerno izobrazbo za lovskega in ribiškega čuvaja (najmanj peta raven srednješolske izobrazbe). V zakonski akt bi bilo treba zapisati, da se lovskim in ribiškim čuvajem, ki imajo na dan uveljavitve zakona najmanj 10 ali 15 let delovnih izkušenj na področju nadzorno-čuvajske službe, ta »status« izobrazbe prizna. V praksi je lahko to težava, saj je večina tako lovskih kot ribiških čuvajev prostovoljcev, zanimanja za opravljanje teh nalog pa ni veliko.
- Opravi strokovno usposabljanje in preizkus znanja za vodenje in odločanje v prekrškovnem postopku (najmanj peta raven izobrazbe), in sicer predvsem lovski in ribiški čuvaji, da bi lahko na kraju izvajali postopke o prekršku.
- Opravi praktično usposabljanje. Poudarek je na izvajanju varnega postopka, ugotavljanju identitete, izvedbi uradnega postopka, ustavitvi vozila in drugo.
- Poenotiti in zapisati določila skladno s strokovnimi termini na področju pooblastil, da bi lahko imeli vsi subjekti enaka pooblastila, in sicer: ustavitev osebe, ugotavljanje identitete, zaseg predmetov, uporaba tehničnih sredstev (pri zbiranju podatkov o prekršku ali kaznivem dejanju ter pri izvajanju pooblastil – namestitve osebne kamere, brezpilotnih letalnikov s kamero, t. i. »dronov«).
- Izdati podzakonski akt – pravilnik, ki podrobneje opisuje postopke pooblastil, ki jih smejo uporabljati nadzorno-čuvajske službe.
- Uvesti nova pooblastila – začasna omejitve gibanja med postopkom. Zagotovitev osebe med postopkom in prepoved gibanja v času izvajanja postopka. Slednje ima za posledico tudi uvedbo prisilnega sredstva, usposabljanja ipd.
- Potrdilo o zasegu predmetov.
- Uvesti enotne uniforme. Vsak nadzorno-čuvajski subjekt nosi predpisane označbe svoje organizacije – društva in enotni znak nadzorno-čuvajske službe.
- Uvesti poklic lovsko-ribiški čuvaj ter naravovarstveni nadzornik. So zaposleni in prejemajo plačilo za opravljeno delo, vendar ne na račun društev.

Proučiti bo treba vse obravnavane predpise, proučiti prednosti in slabosti ali celo razmišljati o skupnih nadzornikih in čuvajih, s čimer bi lahko izboljšali nadzor, strokovnost kadra, povečali državno skrb za naravo in ustvarili zelena delovna mesta. V nadaljevanju pa le-te po možnosti združiti v enotna pooblastila vseh nadzorno-čuvajskih služb ter zagotoviti praktično usposabljanje v zvezi varnega postopka, komunikacije, ugotavljanja identitete in usposabljanje na področju ZP-1 (2011). Tu se odpira tudi priložnost »debate« za vse nosilce organizacij – društev in na koncu tudi pristojne zakonodajne veje oblasti (vlade), da vsi skupaj preučijo

problematiko in odpravijo pomanjkljivosti za uspešno delovanje omenjenih nadzorniških služb. Na tem mestu bi bila verjetno razprava o skupni službi za nadzor s področja lovskih, ribiških in naravovarstvenih nadzornikov odveč ali pa vrnitev nazaj v preteklost, ko smo poznali gozdno milico in podobno.

Za konec naj dodamo še, da je ustrezni zakonodajni predpis ključen za zagotavljanje pravnih podlag za izvajanje nadzora. Naloga sedanjih in prihodnjih generacij nadzorno-čuvajskih služb pa je, da mora njihov primarni cilj ostati ozaveščanje ter pomembnost spoštovanja predpisov na področju lova, ribištva in narave, ki skupaj tvorijo nedeljivo celoto, in »ne kaznovanje«. Zasluge za skrb, načrtovanje, upravljanje in ohranjanje biotskega življenjskega prostora okoli nas imajo vsi subjekti, društva, pa najsi bodo to lovska, ribiška, naravovarstvena, taborniška, planinska ali razna druga okoljevarstvena društva ter posamezniki.

UPORABLJENI VIRI

- Berginc, M., Kremesec-Jevšenak, J. in Vidic, J. (2006). *Sistem varstva narave v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor.
- Bravničar, D. (2008). *Priročnik za gospodarjenje in čuvaje v ribiških družinah*. Ljubljana: Dikplast.
- Eman, K., Krobe, S. F. in Žaberl, M. (2016). Legitimnost in samozaznava legitimnosti lovskih in ribiških čuvajev. V G. Meško, K. Eman, B. Flander (ur.), *Oblast, legitimnost in družbeno nadzorstvo*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Gabrič, K. in Krobe, S. F. (2011). Pooblastila lovskega čuvaja. V T. Pavšič Mrevlje (ur.), *12. Slovenski dnevi varstvoslovja: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede. Pridobljeno na https://www.fvv.um.si/dv2011/zbornik/nedrzavno_varovanje/Gabric-Krobe.pdf
- Hrvatini, D. (2017). *Primerjava nadzornih služb, lovskih čuvajev in naravovarstvenih nadzornikov* (Diplomsko delo). Postojna: Šolski center Postojna.
- Janc, M. (2003). *Priročnik za gospodarjenje in čuvaje v ribiških družinah*. Ljubljana: Dikplast.
- Krajevni leksikon dravske banovine: Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine* (1937). Ljubljana: Tiskarna »Slovenija«.
- Krobe, S. F. (2018). Lovsko čuvajska služba – primerjava z nekaterimi državami Evropske unije. *Lovec*, 101(1), 21.
- Leskovic, B. in Pičulin, I. (2012). *Divjad in lovstvo*. Ljubljana: Korotan.
- Odlok o lovsko upravljavskih območjih v Republiki Sloveniji in njihovih mejah (2004). *Uradni list RS*, (110/04).
- Pravilnik o organizaciji lovsko-čuvajske službe, o vsebini in pogojih za opravljanje izpita za lovskega čuvaja ter obliki izkaznice in službenega znaka (2005, 2006, 2011, 2016). *Uradni list RS*, (120/05, 79/06, 17/11, 46/16).
- Pravilnik o službenem znaku, izkaznici in uniformi naravovarstvenih in prostovoljnih nadzornikov (2015, 2017). *Uradni list RS*, (41/15, 64/17).
- Pravilnik o uporabi lovskih psov v loviščih (2002). *Uradni list RS*, (98/02).
- Stevanović, D. (2016). *Ekonomski in naravovarstveni vidik sladkovodnega ribištva v Sloveniji* (Diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

- Toš, M. (2007). *Sto let v kraljestvu zlatoroga*. Ljubljana: Lovska zveza Slovenije.
- Uredba o ustanovitvi lovišč s posebnim namenom v Republiki Sloveniji (2004, 2014). *Uradni list RS*, (117/04, 38/14).
- Ustava Republike Slovenije [Ustava RS]. (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016). *Uradni list RS*, (33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 69/04, 69/04, 68/06, 47/13, 75/16).
- Zakon o divjadi in lovstvu (ZDLov-1). (2004, 2008, 2018). *Uradni list RS*, (16/04, 17/08, 31/18).
- Zakon o gozdovih (ZG). (1993, 2002, 2007, 2010, 2013, 2014, 2015, 2016). *Uradni list RS*, (30/93, 67/02, 110/07, 106/10, 63/13, 17/14, 24/15, 77/16).
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol). (2013, 2015, 2017). *Uradni list RS*, 15/13, 23/15, 10/17).
- Zakon o ohranjanju narave (ZON). (1999). *Uradni list RS*, (56/99).
- Zakon o ohranjanju narave (ZON-UPB2). (2004, 2014, 2018). *Uradni list RS*, (96/04, 46/14, 31/18).
- Zakon o orožju (ZOro-1-UPB1). (2005). *Uradni list RS*, (23/2005).
- Zakon o planinskih poteh (ZPlanP). (2007). *Uradni list RS*, (61/07).
- Zakon o prekrških (ZP-1). (2011, 2013, 2014). *Uradni list RS*, (29/11, 21/13, 111/13, 74/14).
- Zakon o sladkovodnem ribištvu (ZSRib). (2006). *Uradni list RS*, (61/06).
- Zakon o Triglavskem narodnem parku (ZTNP-1). (2010). *Uradni list RS*, (52/10, 46/17).
- Zakon o varstvu podzemnih jam (ZVPJ). (2004). *Uradni list RS*, (2/04).
- Zakon o veterinarskih merilih skladnosti (ZVMS). (2005, 2012, 2013, 2014, 2018). *Uradni list RS*, (93/05, 90/12, 23/13, 40/14, 22/18).
- Zakon o vodah (ZV-1). (2002, 2004, 2008, 2012, 2013, 2014, 2015). *Uradni list RS*, (67/02, 2/04, 41/04, 57/08, 57/12, 100/13, 40/14, 56/15).
- Zakon o zaščiti živali (ZZZiv-UPB3). (2013). *Uradni list RS*, (38/13).
- Zamuda, L. (2015). *Naravovarstveni nadzorniki in kršitve zakonodaje v zavarovanih območjih Republike Slovenije* (Diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Žaberl, M. (2008). Dolžnosti ribiškega čuvaja. V M. Janc (ur.), *Priročnik za gospodarje in čuvaje v ribiških družinah* (str. 1–43). Ljubljana: Ribiška zveza Slovenije.

O avtorjih:

Dr. Srečko Felix Krobe, docent za področje varnostnih ved. E-pošta: srecko.krobe@siol.net

Dragan Milutinović, zaposlen na Policijski upravi Celje. E-pošta: dragan.milutinovic@policijsi.si

Prisilne poroke kot varnostna grožnja: študija primera Združenega kraljestva

Klemen Kocjančič

Namen:

Članek predstavlja analizo prisilnih porok v kontekstu varnostnega ogrožanja Združenega kraljestva, s poudarkom na primeru Velike Britanije, na naslednjih kazalnikih: kakšne so pojavne oblike prisilnih porok, kakšen je njihov namen ter s kakšnimi mehanizmi in instrumenti sta država in družba odgovorili na ta problem. Članek se osredotoča tudi na prisilne poroke kot del trgovine z ljudmi in kot nacionalnovarnostni problem.

Metode:

Uporabljene so metode analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov (zakonodaja, znanstveni in poljudni članki, poročila) ter deskriptivna in zgodovinska metoda.

Ugotovitve:

Problematika prisilnih porok je relevantna za varnostno politiko Združenega kraljestva, saj ogroža varnost na več ravneh (posameznik, država, svet). Britanci so zato ustanovili specializirane državne institucije ter spremenili zakonodajo. Analiza je pokazala, da večino primerov prisilnih porok predstavljajo prisilne poroke iz etnično-kulturnega vzroka. V zadnjem času pa narašča število primerov medetničnih prisilnih porok, katerih osnovni namen je kršenje migracijske zakonodaje. Predstavljen je tudi aktualen širši družbeni odziv, viden predvsem v ustanovitvi nevladnih organizacij, ki poudarjajo problematiko ter pomagajo tako žrtvam kot tudi državnim institucijam.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Prispevek je omejen zaradi uporabe maloštevilnih (tujih) virov, vseeno pa predstavlja izhodišče za nadaljnje preučevanje.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

O prisilnih porokah v slovenski strokovni in znanstveni literaturi ni veliko napisanega, zato članek predstavlja boljši vpogled v to tematiko (na primeru druge države) in razmislek o domačih razmerah.

UDK: 343.43:342.7

Ključne besede: prisilne poroke, trgovina z ljudmi, mednarodna kriminaliteta, organizirana kriminaliteta, nacionalna varnost, Združeno kraljestvo

Forced Marriages as a Security Threat: A Case Study of the United Kingdom

Purpose:

The paper deals with the analysis of forced marriages as a security threat to the United Kingdom. The focus is on the Great Britain and on the following indicators: what are the types of forced marriages, their intentions, and what are the mechanisms and tools of the state and society to combat this phenomenon. The paper also explains forced marriages as a human trafficking problem and as national-security problem.

Design/Methods/Approach:

The paper is based on the analysis and interpretation of primary (legislature) and secondary sources (scientific and journalistic works) as well on descriptive and historical methods.

Findings:

The paper shows that the issue related to forced marriages is relevant to the security policy of the United Kingdom, as forced marriages represent security threat on several levels (individual, state, world). As result of this, several specialized state institutions were formed, and the legislature was changed. An analysis also reveals that ethnic-culture based forced marriages make most of the cases, but in recent time there is a rise in cases of intra-ethnic marriages with the goal of violating the migration law. There is also focus on actual wider-societal response to this problem, showed by the formation of non-governmental organizations, working on this problem.

Research Limitations/Implications:

The paper has a limitation due to restriction of the available sources on this subject, but nevertheless forms a basis for future research.

Originality/Value:

Slovenian scientific corpus on forced marriages is small and this article contributes to expand it by offering an alternative view (from another country) on the subject and self-reflection on domestic matters.

UDC: 343.43:342.7

Keywords: forced marriages, human trafficking, international crime, organized crime, national security, United Kingdom

1 UVOD

Britanska vlada je v času poletnih počitnic leta 2013 učiteljem, zdravnikom in letališkim uslužbencem naslovila opozorilo, da so pozorni na mladoletnice, ki bi jih starši oz. skrbniki odpeljali v tujino (proti njihovi volji in/ali pod pretvezo) z namenom (prisilne) poroke. Mediji so hkrati objavili nasvete nevladne organizacije, namenjene dekletom, da namenoma sprožijo odziv policije ali varnostne službe na letališču in tako dobijo priložnost, da se prisilni poroki izognejo (McSmith, 2013).

Ti dogodki so v širši javnosti ponovno sprožili razpravo glede prisotnosti sistematičnega kršenja človekovih pravic v Združenem kraljestvu, ki slovi po svoji naravnosti k njihovi zaščiti. Javni odziv je povzročil tudi politični pritisk k sprejetju novega Zakona o nesocialnem obnašanju, kriminalu in pregonu (Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act, 2014), ki je kriminaliziral prisilno poroko.

Pričujoči prispevek obravnava prisilne poroke v Združenem kraljestvu kot obliko varnostne grožnje.

1.1 Opredelitev in mednarodna zakonodaja

Prisilne poroke uvrščamo v kategorijo trgovine z ljudmi z elementi kršenja osnovnih človekovih pravic. Ker večina trgovanja z ljudmi poteka na mednarodni ravni, ga uvrščajo tudi med obliko mednarodne kriminalitete. Zaradi narave večine primerov so prisilne poroke obravnavane tudi kot del trgovine z ljudmi z namenom spolnega izkoriščanja (Dauvergne in Millbank, 2010; Gong-Gershowitz, 2009; Treadwell, 2006; Zebari, 2013).

Nekateri avtorji uvrščajo prisilne poroke med nasilje v družini in kriminaliteto časti (angl. *honor crimes*); v slednje so uvrščene v primerih, ko družina posameznika sili v poroko zaradi ohranitve in dviga družinske časti ter ugleda (Danna in Cavenaghi, 2011).

Prisilne poroke predstavljajo edinstven družbeni pojav, ki se prepleta na področjih religije, kulture, ekonomije in države (Chantler, Gangoli in Hester, 2009). Etnično mešane države se soočajo s problematiko uveljavljanja (državnih in mednarodnih) zakonov glede človekovih pravic, ko se storilci hkrati sklicujejo na (druge) pravice. Nekateri imajo tako državno delovanje za napad na kulturno, etnično, versko idr. skupnost, ki po navadi predstavlja manjšino v družbi (Clark in Richards, 2008; Gill in Mitra-Kahn, 2012).

Na mednarodni ravni je trgovanje z ljudmi opredeljeno (in prepovedano) s *Protokolom za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu* (Zakon o ratifikaciji Protokola za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu, 2004). Protokol ponuja naslednjo opredelitev trgovine z ljudmi: »novačenje, prevoz, premestitev, dajanje zatočišča ali sprejemanje oseb zaradi izkoriščanja z grožnjo, uporabo sile ali drugimi oblikami prisile, ugrabitvijo, goljufijo, prevaro, zlorabo pooblastil ali ranljivosti ali dajanjem ali prejemanjem plačil ali koristi, da se doseže soglasje osebe, ki ima nadzor nad drugo osebo. Izkoriščanje vključuje vsaj izkoriščanje prostitucije ali drugih oblik spolne zlorabe oseb, njihovo prisilno delo ali storitve, suženjstvo ali podobna stanja, služabništvo ali odstranitev organov«¹ (Zakon o ratifikaciji Protokola, 2004).

1 Skoraj popolnoma isto definicijo ponuja tudi Konvencija Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi (2005), ki je bila sprejeta 16. maja 2005.

Splošna deklaracija človekovih pravic (1948) vsebuje več členov, ki se neposredno dotikajo problematike prisilnih porok kot oblike sistematičnega kršenja človekovih pravic:

- 3. člen govori o pravici do prostosti in do osebne varnosti;
- 4. člen prepoveduje suženjstvo, tlačanstvo in trgovanje s sužnji;
- 12. člen govori o nevmešavanju v zasebno življenje, prebivališče in dopisovanje ter zakonski zaščiti pred tem;
- 16. člen se neposredno dotika vprašanja poroke:
 - Polnoletni moški in ženske imajo brez kakršnih koli omejitev glede na raso, državljanstvo ali vero pravico skleniti zakonsko zvezo in ustanoviti družino. Upravičeni so do enakih pravic v zvezi z zakonsko zvezo, tako med zakonsko zvezo kot tudi, ko ta preneha.
 - Zakonska zveza se sme skleniti samo s svobodno in polno privolitvijo obeh prihodnjih zakoncev.
 - Družina je naravna in temeljna celica družbe in ima pravico do družbenega in državnega varstva.

Vprašanje prisilne poroke na mednarodni ravni je dodatno opredeljeno v *Dopolnilni konvenciji o odpravi suženjstva, trgovine s sužnji, ustanov in prakse, podobne suženjstvu* (Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, 1957). Konvencija nalaga podpisnicam odpravo in odpoved vseh oblik suženjstva, vključno s servilno poroko (angl. *servile marriage*). Ta je opredeljena kot institucija, praksa, v kateri ženska ne more ugovarjati in je dana v zakon s strani staršev, skrbnikov, družine ter drugih oseb, pri čemer je izmenjan denar oz. druge vrednosti. Ženska je lahko s strani moža in/ali njegove družine in/ali klana predana drugi osebi za plačilo ter je lahko po smrti moža prisiljena v poroko z drugim moškim.

Trgovina z ljudmi in s tem tudi prisilne poroke predstavljajo varnostno grožnjo zaradi več dejavnikov, med katere strokovnjaki največkrat uvrščajo kršenje migracijske politike (zakonodaje), ogrožanje suverenosti države, povezavo med migracijo in kriminaliteto ter kot eden najbolj sistematičnih primerov kršenja človekovih pravic (Zavratnik Zimic, 2004). V zadnjem času pa se poudarja tudi zdravstveni vidik – širjenje prenosljivih bolezni (Krasteva, 2004).

Področje ogrožanja varnosti predstavlja večdimenzionalno problematiko, ki zahteva tudi večdimenzionalni pristop za preprečitev in preganjanje. Obstaja več vrst mednarodne kriminalitete, ki pa so običajno nerazdružljivo prepletene med seboj. Prisilne poroke tako predstavljajo le vrh ledene gore kriminalitete: žrtve so proti njihovi volji odpeljane iz domačega v drugo okolje (ugrabitve oz. protipraven odvzem prostosti), lahko pa tudi v drugo državo (tihotapljenje ljudi). V primeru odkritega prehoda meja včasih storilci uporabljajo ponarejene dokumente, pri čemer so za (samo)zaščito tudi oboroženi (običajno brez potrebnih dovoljenj). Da lažje opravljajo svoj posel, uporabljajo tudi podkupovanje uradnih oseb, kar vodi v korupcijo. Ker je v kriminalno dejanje vpleten tudi denar (kot plačilo za storitve), je treba prikriti tudi njegov izvor (pranje denarja in davčne utaje).

2 TEORETIČNO IZHODIŠČE

2.1 Pojavne oblike prisilnih porok

Da se lahko spopademo z raziskovanjem pojava prisilnih porok, moramo najprej razumeti, kot tudi definirati, kaj sploh je prisilna poroka ter kakšne pojavne oblike poznamo. V prispevku je pojem prisilna poroka uporabljen kot sinonim za prisilni zakon, s čimer sta zajeta tako sklenitev zakonske zveze kot samo trajanje zakonske zveze.

Spletna stran britanske vlade ponuja naslednjo definicijo prisilne poroke:

Prisilna poroka je, ko ena ali obe osebi ne privolita k poroki (v primerih oseb z učnimi in fizičnimi omejitvami), pri čemer so pod pritiskom, uporabljena je prisila. V Združenem kraljestvu je to prepoznano kot oblika nasilja v družini ali nasilja nad otroki in groba kršitev človekovih pravic. Pritisk, ki je izveden nad ljudmi, da se poročijo proti svoji volji, je lahko fizičen (vključno z grožnjami, dejanskim fizičnim nasiljem in/ali spolnim nasiljem) ali čustven in psihološki (npr. da se nekomu vsili občutek, da onečašča svojo družino). Eden od dejavnikov pa je lahko tudi finančna zloraba, npr. odvzem plače (GOV.uk, 2019).

UK Border Agency, poglobljena britanska (državna) organizacija, ki se ukvarja z zaščito meja in uveljavljanjem migracijske zakonodaje, uporablja naslednjo definicijo:

Prisilna poroka je poroka, ki poteka brez polnega in svobodnega privoljenja obeh strani. Pri prisilni poroki si prisiljen, da se poročiš z nekom proti svoji volji. Lahko ti fizično grozijo ali te čustveno izsiljujejo, da to storiš, lahko pa si žrtev psihološke zlorabe. Prisilna poroka ne more biti utemeljena na nobeni verski ali kulturni normi (Annex A2, 2008).

Zadnja definicija je pomembna, saj poudari problem vpliva vere ali kulture, ki sta dva dejavnika, na katera se sklicujejo nekateri storilci oz. pobudniki prisilnih porok. Poznavanje kulturološkega in teološkega ozadja nam omogoča razumevanje razvoja samega koncepta prisilne poroke.

Prisilna poroka se je razvila iz tradicionalne ali dogovorjene poroke, pri čemer ju ne moremo popolnoma izenačiti. Dogovorjena poroka je oblika poroke, kjer se starši oz. tretje osebe (posredniki) dogovorijo med seboj glede poroke. Taka tradicionalno dogovorjena poroka pozna varovalko, ko lahko eden oz. oba od »zaročencev« izrazita svoje nasprotovanje poroki. V primeru, če dogovorjena poroka ne omogoča izražanja svobodne volje pri obeh »zaročencih«, le-ta postane prisilna poroka (Monger, 2004). V določenih kulturah je razlika med dogovorjeno in prisilno poroko zelo majhna oz. je meja zelo zabrisana (Harne in Radford, 2008).

Nekatere kulturne ter družbene skupine poznajo možnost uveljavitve veta, medtem ko druge tega ne poznajo. Monger (2004) poudarja hindujsko tradicijo, kjer se starši o poroki svojih otrok dogovorijo še pred njihovim rojstvom. Razlog za tako ravnanje je običajno sklicevanje na to, da imajo starši več izkušenj z življenjem in da z izbiro partnerja poskrbijo, da bo njihov otrok primerno preskrbljen in zadovoljen v zakonski zvezi.

Določene kulture poznajo še posebne podskupine prisilnih porok:

- a. leviratski zakon (angl. *levirate marriage*) predvideva, da v primeru, če moški umre in za seboj pusti mlado vdovo z mladimi, nepreskrbljenimi

otroki, se mora vdova ponovno poročiti z bratom svojega umrlega moža (ta praksa oz. tradicija je poznana tudi kot dedovanje vdove, neveste);

- b. sororatski zakon (angl. *sororate marriage*) narekuje, da v primeru, če žena umre, še preden je rodila otroke, ali so slednji še nepreskrbljeni, mora njena družina zagotoviti novo ženo za vdovca (po navadi je to mlajša sestra umrle žene) (Ponzetti, 2003).

Posebna podskupina so še prisilne poroke med mladoletnimi osebami, ko je vsaj ena od oseb mladoletna (ECPAT UK, 2009).

Predvsem v zadnjem desetletju se je znotraj področja prisilnih porok začelo pojavljati vse več prisilnih in hkrati navideznih, lažnih porok (angl. *sham marriage*). Medtem ko je pri drugih oblikah prisilnih porok namen vzpostaviti dolgotrajno (spolno) zvezo (s ciljem rojevanja potomcev), je glavni namen navideznih, lažnih porok predvsem prevara državnih organov. Najpogostejši vzrok je pridobitev dovoljenja za stalno prebivališče ali državljanstva² (Annex A2, 2008; Wemyss, Yuval-Davis in Cassidy, 2018).

2.2 Prisilne poroke in varnostne študije

Prisilne poroke zaradi svojih značilnosti predstavljajo večdimenzionalni varnostni pojav, zaradi česar se lahko ta pojav preučuje z različnimi teorijami.

Kozmopolitanizem bo tako preučeval prisilne poroke predvsem s stališča, da slednje ogrožajo obstoj človeške družbe, saj določeni pripadniki te družbe odrekajo drugim pripadnikom njihove človekove pravice. Hkrati lahko v okviru te teorije prisilne poroke preučujejo na podlagi moralnih načel ali medsebojnih odnosov. Teorija etničnega konflikta se bo osredotočila predvsem na preučevanje posledic prisilnih porok, ki lahko na mikro ravni vodijo tudi v medetnično sovraštvo, še posebej v primerih, ko sistematično žrtve prihajajo iz določene družbene skupine in storilci iz druge skupine. Feministična teorija je posvečena preučevanju ženske plati prisilnih porok, predvsem glede feministične interpretacije človekovih pravic, feminističnega razumevanja mednarodnih odnosov, odnosa med moškimi in ženskami (kot storilcem in žrtvijo) ipd.³ Neorealizem bo preučeval prisilne poroke predvsem z vidika ogrožanja suverenosti države in s tem obstoja same države. Prisilne poroke tako (neo)realisti vidijo predvsem v luči kršenja migracijske zakonodaje, nadzora državnih meja in človekovih pravic (Beavis, 2019).

Realizem bo posledično obravnaval prisilne poroke (kot del trgovine z ljudmi, ki je del mednarodne kriminalitete) kot mehko varnostno grožnjo, ki neposredno ne predstavlja grožnje državi, ampak ogroža osnovna načela države, kar pa vodi k notranji nestabilnosti (Đorđević, 2009).

2 Eden izmed zakonodajnih ukrepov, da bi preprečili pridobivanje državljanstva na podlagi prisilnih porok, je bil sprejet novembra 2008, ko so dvignili starostno mejo za pokrovitelja (torej britanskega državljana, ki sponzorira tujega državljana-zakonca za britansko državljanstvo) z dotedanjih 18 na 21 let (Annex A2, 2008).

3 Feministična teorija dalje navaja tri glavne točke, zakaj je trgovina z ljudmi varnostna grožnja: 1) kršitev človekovih pravic, 2) države so v skladu z mednarodno zakonodajo zadolžene za preprečitev kršenja človekovih pravic ter 3) dosedanje državni ukrepi proti trgovini z ljudmi so bili neustrezni in so lahko še dodatno kršili človekove pravice žrtev (Lobasz, 2010).

Teorija, ki preusmerja koncept varnosti iz države na samo družbo, je socialni konstruktivizem. Slednji razširja logiko klasičnega realizma iz vojaških groženj še na področja ekoloških, ekonomskih, družbenih in političnih. S tem so prisilne poroke neposredno obravnavane kot grožnja ne le državi, ampak tudi sami družbi. Hkrati se premik ne zgodi le na relaciji država-družba, ampak tudi družba-posameznik. Koncept človekove varnosti⁴ tako predvideva, da je država nezmožna zagotoviti varnost za svoje državljane in da država predstavlja grožnjo svojim državljanom (Đorđević, 2009).

2.3 Prisilne poroke kot varnostna grožnja

Globalno gledano predstavljajo prisilne poroke (v okviru trgovine z ljudmi) v sodobni družbi varnostno grožnjo predvsem zaradi naslednjih (povezanih) vidikov kriminalnega delovanja:

- obstoj mednarodne kriminalitete, s katero je trgovina z ljudmi neločljivo povezana, ogroža suverenost države ter predstavlja nevarnost glede zaščite državnih meja;
- to vodi v ogrožanje in oškodovanje demokratičnega sistema ter ekonomske baze družbe, saj obstoj kriminalitete povzroča oslabitev moči (državnih) institucij ter zniža zaupanje v vladavino prava;
- veliko žrtev je tudi nedokumentiranih priseljencev, s čimer se zniža notranja varnost države (država nima nadzora nad vsemi ljudmi, ki so na njenem ozemlju);
- sistematična kršitev človekovih pravic (Lobasz, 2010).

Vse večji problem predstavljajo prisilne poroke z vidika kršenja migracijske in begunske zakonodaje, ko so (po navadi) dekleta iz Združenega kraljestva prisiljena v poroko, da njihov »zakonski partner« pridobi britansko državljanstvo ali dovoljenje za stalno bivanje (Dauvergne in Millbank, 2010).

Druga razdelitev trgovine z ljudmi kot varnostne grožnje uporablja tri ravni:

- Mednarodna raven: trgovina z ljudmi poteka (tudi) med državami, za kar je potreben mednarodni odgovor. Kriminalci izkoriščajo različno zakonodajo v svojo korist, s čimer neposredno prisilijo države k spremembi zakonodaje za uspešnejši pregon;
- Državna, nacionalna raven: države so neposredno ogrožene, saj (mednarodna) organizirana kriminaliteta ruši suverenost države in neposredno ogroža avtoriteto držav. Pri tem kriminaliteta ogroža vsa

4 Teorija človekove varnosti je v zadnjem času postala vse bolj pomembna, pri čemer premika fokus z države kot subjekta na posameznika v državi. Pri tem se opira na naslednje trditve: 1) naravne pravice oz. zakonsko določene človekove pravice narekujejo mednarodni skupnosti, da si prizadeva za zaščito in uveljavitev slednjih; 2) humanitarni pogled je usmerjen v delovanje mednarodne skupnosti v krepitvi mednarodne zakonodaje na tem področju (npr. ukrepanje proti genocidu, prepoved določenih vrst orožja); ter 3) širši koncept, ki v področje človekove varnosti zajema še ekonomsko, okoljsko, družbeno in vse druge oblike groženj dobiti posameznikov (Osler Hampson, 2008).

področja državne moči (družbeno, ekonomsko, politično in vojaško)⁵ ter sili državo k različnim ukrepom (npr. prepuščanje lastnih nalog zasebnemu sektorju), kar vpliva tudi na življenje vseh državljanov;

- Človekova raven: posameznik je neposredno in posredno ogrožen s strani mednarodne kriminalitete, saj se z eno obliko kriminalitete širijo druge oblike, kar predstavlja akutni problem (Picarelli, 2010).

3 ANALIZA PRISILNIH POROK V ZDRUŽENEM KRALJESTVU

3.1 Zakonodaja

Posredna britanska zakonodaja, ki posega na področje prisilnih porok, je naslednja (ECPAT UK, 2009):

- *Sexual Offences Act 2003* kriminalizira trgovino z ljudmi z namenom spolnega izkoriščanja;
- *Asylum and Immigration (Treatment of Claimants, etc) Act 2004* opredeljuje vse oblike trgovine z ljudmi z namenom zlorabe (suženjstvo, prisilno delo, odstranjevanje organov ...) kot kaznivo dejanje;
- *Marriage Act 1949* je osnovni zakon glede poroke in opredeljuje minimalno starost za poroko 16 let (s privolitvijo staršev) ali 18 (brez privolitve staršev)⁶ ter da mora biti poroka sklenjena brez prisile, s polnim zavedanjem dejanja.
- *Forced Marriage (Civil Protection) Act (2007)* predstavlja prelomno točko v zgodovini britanskega pravnega sistema na področju tako trgovine z ljudmi kot tudi glede prisilnih porok. Zakon spada v sklop civilnega prava in omogoča vsaki žrtvi, tako tisti, ki je že v prisilnem zakonu, kot tisti, ki ji še grozijo s prisilno poroko, da poišče sodno varstvo. Ta lahko storilcu zaseže potni list (in s tem onemogoči pobeg v tujo državo), omeji ali prepove stike med žrtvijo in izvajalci nasilja ter v skrajnem primeru tudi izda nalog o aretaciji storilca (zaradi nespoštovanja odločb sodišča).

Novembra 2011 je na Škotskem začel veljati nov zakon, ki se je nanašal na prisilne poroke in omogočil sodiščem, da izdajajo zaščitne odloke (angl. *protection order*). V primeru, če so odloki kršeni, lahko sodišča izrečejo tudi dvoletno zaporno kazen (New forced marriage law comes into effect in Scotland, 2011).

Leta 2012 je takratni predsednik vlade David Cameron zaradi vse več kazalnikov, da je glede na dejanske razmere zakonodaja neustrezna, potrdil,

5 Picarelli (2010) to utemeljuje, da lahko kriminalne skupine s kulturo korupcije neposredno negativno vplivajo na družbeno kohezijo držav, kar zmanjšuje njihovo zmožnost projiciranja moči. Dalje korupcija zmanjšuje zaupanje v državne ustanove ter legitimnost politične elite. Kriminalne skupine ustvarjajo črne ekonomske trge brez nadzora države, ki tako ne more regulirati in obdavčevati pretok surovin ter storitev na lastnem ozemlju. Korupcija med državnimi organi sega tudi v vojaške vrste, pri čemer gre lahko za prodajo vojaškega orožja ter neposredno sodelovanje (nekdanjih) pripadnikov oboroženih sil pri kriminalnih dejanjih.

6 Škotska zakonodaja dovoljuje poroko že s 16. leti. Zakon o poroki dovoljuje priznanje poroke, ki je bila legalno sklenjena v tujini, tudi v primeru, če zakonca ne dosega minimalne starosti (ECPAT UK, 2009). Ta zakon je bil dopolnjen z Družinskim zakonom (Family Law Act, 1996).

da bo vlada spremenila zakonodajo tako, da bo siljenje drugih oseb v zakonsko zvezo (poroko) obravnavano kot kaznivo dejanje (angl. *criminal offence*). Hkrati pa takrat veljavnega zakona ne bi ukinili, saj so poudarili, da bi lahko kriminalizacija prispevala k upadu prijav glede prisilnih porok. Obstoj tako kriminalnega in civilnega zakona bi žrtvam omogočil, da se odločijo za civilno sodno pot, država pa bi lahko sprožila kazenske postopke (Travis, 2012).

Pomanjkljivost zakonodaje je postala očitna novembra 2013, ko je sodnik v razsodbi zapisal, da zaradi obstoječe zakonodaje ne more razveljaviti očitne prisilne poroke; zahteva za razveljavitev mora tudi v takem primeru priti s strani vsaj enega ali obeh zakoncev (Saul, 2013).

Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act (2014) se v 10. poglavju neposredno nanaša na problematiko prisilnih porok. Zakon novelira Družinski zakon (Family Law Act, 1996) in kriminalizira kakršno koli prisilo ali prevaro glede sklenitve zakonske zveze kot tudi kršenje zaščitnega odloka, ki se nanaša na prisilne poroke. Osebe morajo v zakonsko zvezo vstopiti prostovoljno in s polnim zavedanjem (v smislu opravilne sposobnosti). Zakon nalaga zaporno kazen od enega do sedmih let in/ali denarno kazen. Zakon velja tako za civilne kot verske zakonske zveze (ne glede, če so legalno zavezujoče) (*Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act*, 2014).

3.2 Vladno in nevladno delovanje

Primarna vladna organizacija za preprečevanje in zatiranje prisilnih porok je t. i. *Forced Marriage Unit* [FMU], ki deluje kot skupni projekt zunanjega in notranjega ministrstva. Enota je bila ustanovljena januarja 2005 za zagotavljanje podpore in informacij žrtvam prisilnih porok, ki so ogrožene, kot tudi tistim, ki profesionalno delujejo na tem področju. Posebnost enote je tudi v tem, da deluje v tujini (preko veleposlaništev) in pomaga britanskim državljanom, ki so bili prisilno poročeni v tujino ali v tujini, da se vrnejo nazaj (Annex A2, 2008).

Za boj proti trgovini z ljudmi deluje v okviru Nacionalne agencije za boj proti kriminalu (orig. *National Crime Agency*) še specializirani Center Združenega kraljestva za trgovino z ljudmi (*UK Human Trafficking Centre*; UKHTC), ki opravlja vlogo koordinatorja med različnimi vladnimi, nevladnimi ter mednarodnimi organizacijami (National Crime Agency, n. d.).

Najpomembnejša nevladna organizacija, ki se posveča izključno vprašanju zločinov časti in prisilnih porok, je Karma Nirvana, ki deluje od leta 1993. So ustanovila jo je žrtev prisilnih porok Jasvinder Sanghera. Sanghero (sikhovskega rodu) so v starosti 16 let želeli poročiti z Indijcem, a je zbežala od doma, nakar je družina prekinila vse stike. Njeni starejši sestri sta prav tako bili prisiljeni v poroko, pri čemer je bila ena žrtev zlorab in je posledično storila samomor (Derbyshire forced marriage campaigner honoured with CBE, 2013). Organizacija se ukvarja s pomočjo žrtvam, pri čemer poudarjajo, da ne bodo nikoli obvestili njihovih družin (ker so po navadi družinski člani storilci zlorabe), upravlja telefonsko podporno linijo *Honour Network Hotline*, zbirajo denar za pomoč, priskrbijo izobraževanje in strokovno pomoč, širijo vedenje o problemu prisilnih porok, lobirajo za spremembo zakonodaje ipd. Vse to z namenom prekiniti molk tistih, ki so bili

zaznamovani zaradi prisilnih porok in zlorab na podlagi časti (Karma Nirvana, 2019a, 2019b, 2019c).

Številne druge organizacije, ki delujejo na področju človekovih pravic in/ali žrtev nasilja v družini, se posredno ukvarjajo tudi s problematiko prisilnih porok. Med slednje spadajo:

- dobrodelna organizacija AVA – Against Violence & Abuse, ki se bori proti nasilju in zlorabam (Against Violence & Abuse, n. d.),
- mednarodna dobrodelna organizacija Plan, ki se posveča zaščiti (revnih) otrok (Plan International UK, n. d.),
- ECPAT UK je organizacija, ki se bojuje proti trgovini z otroki z namenom spolnega izkoriščanja in je del mednarodne organizacije ECPAT (ECPAT UK, 2009);
- Men's Advice Line je namenjena zaščiti in podpori moškim žrtvam nasilja v družini in zlorab (Male victims of forced marriage, 2019).

Na področju prisilnih porok so aktivne tudi verske organizacije. V nadaljevanju so predstavljene predvsem muslimanske, saj so žrtve in storilci največkrat pripadniki te vere (Gill in Hamed, 2016).

Vse od leta 1753 so poroke, ki niso registrirane (ter so tako prikrite, neformalne itd.), v Angliji nezakonite. Pri tem se ocenjuje, da skoraj 80 % vseh islamskih porok v Združenem kraljestvu spada v to kategorijo, saj niso registrirane kot civilno veljavne poroke. Pri tem preseneča tudi podatek, da skoraj 90 % vseh islamskih mošej ni registriranih za sklenitev legalnih zakonskih zvez (Nash, 2017).

Britanski novinarji so oktobra 2013 razkrili, da nekateri imami pri svojem delu zavračajo britansko zakonodajo in se sklicujejo le na šeriatsko pravo (po katerem dekle postane ženska s prvo menstruacijo in s tem zrela za poroko) ter dopuščajo prisilne poroke med mladoletno (predvsem dekleta) in polnoletno (moško) osebo (Ledwith, 2013).

IslamAwakened, spletna revija in forum, namenjena muslimankam (ustanovljena leta 2011), na svoji strani opozarja na neislamski značaj prisilnih porok, poudarja navedbe iz Korana in hadite glede vprašanja porok, predstavlja obstoječo zakonodajo ter usmerja žrtve k drugim nevladnim in vladnim organizacijam (Kavalec, n. d.).

3.3 Število prisilnih porok

Ugotavljanje števila prisilnih porok je povezano z ugotavljanjem števila žrtev trgovine z ljudmi. Pravi obseg te problematike je nemogoče ugotoviti, pri čemer je eden izmed glavnih razlogov to, da žrtve ne prijavijo storilcev.⁷ Posledično se lahko celoten obseg trgovine z ljudmi (ali števila prisilnih porok) le ocenjuje

⁷ Pri tem se po navadi navajajo naslednje utemeljitve: žrtve prihajajo iz šibkejšega socialnega okolja in ne glede na zlorabe ne vidijo rešitve. Žrtve trgovine z ljudmi so dostikrat nelegalni imigranti, zaradi česar se bojijo odziva oblasti (deportacija). Tretji razlog je nepoznavanje pravic; ker prihajajo iz socialno šibkejšega okolja, žrtve ne poznajo pravic, ne zakonodaje dežele, dostikrat tudi ne govorijo jezika države, kjer so. Med žrtvijo in storilci pa se izoblikuje tudi t. i. stockholmski sindrom, psihološka navezanost na storilca zaradi popolne odvisnosti od njega (Holmes, 2010).

na podlagi prijavljenih ter raziskanih primerov s strani vladnih in nevladnih organizacij (Holmes, 2010).⁸

Leta 2008 je FMU pričela beležiti statistiko prisilnih porok, in sicer so tega leta zabeležili 1.618 potencialnih primerov, kjer je FMU sodelovala z nasveti ali podporo. Leta 2009 je število primerov naraslo na 1.682 in naslednje leto že na 1.735 primerov (Home Office, 2011).

Po nekaterih predvidevanjih je število prisilnih porok v Združenem kraljestvu (v primerih britanskih državljanov) v višini 10.000 primerov vsako leto, pri čemer je okoli 20 % žrtev moškega spola (Rise in gay men forced into marriage, 2010).

Leta 2011 je FMU zabeležila 1.468 primerov potencialnih ali pravih prisilnih porok. Tega leta je bila spolna porazdelitev sledeča: 78 % žensk in 22 % moških. V 29 % primerov so bile žrtve mladoletne in 4,5 % žrtev je imelo posebne potrebe.

Statistično poročilo FMU za leto 2017 razkriva, da vse od leta 2009 število primerov, povezanih s prisilnimi porokami, rahlo upada. Leta 2009 so tako obravnavali 1.682 primerov, leta 2010 1.735, leta 2011 1.468, leta 2012 1.485, leta 2013 1.302, leta 2014 1.267, leta 2015 1.220 in leta 2016 1.428. Leta 2017 so uradniki FMU dali nasvet ali podporo v 1.196 primerih, starostna distribucija (potencialnih) žrtev je bila naslednja: 186 (15,6 %) do vključno 15 let, 169 (14,1 %) 16–17 let, 214 (17,9 %) 18–21 let, 139 (11,6 %) 22–25 let, 124 (10,4 %) 26–30 let, 88 (7,4 %) 31–40 let, 49 (4,1 %), starih nad (vključno) 41 let, ter v 10 primerih (0,8 %) starost odraslega ni bila znana, v 208 primerih (17,4) točna starost otroka ni bila znana ter v devetih primerih (0,8 %) niso mogli določiti starosti žrtve. Obravnavali so tudi 125 invalidnih oseb. V večini primerov je šlo pri obravnavanih prisilnih porokah za mednarodno razsežnost, in sicer sta bila oba vpletena iz Združenega kraljestva le v 120 primerih (10 %). Drugi so prihajali iz Pakistana (439; 36,7 %), Bangladeša (129; 10,8 %), Somalije (91; 7,6 %), Indije (82; 6,9 %), Afganistana (19; 1,6 %), Egipta (18; 1,5 %), Iraka (14; 1,2 %), Nigerije (12; 1,0 %), Romunije (11; 0,9 %) in Savdske Arabije (11; 0,9 %). V 84 primerih (7 %) države izvora niso mogli ugotoviti, v 166 primerih (13,9 %) pa so vpleteni prihajali iz 53 drugih držav (Forced Marriage Unit [FMU], 2018).

Leta 2018 so obravnavali 1.764 primerov, kar predstavlja povečanje za kar 47 % (568 primerov) v primerjavi s predhodnim letom. To povečanje so odgovorni pripisali zavedanju javnosti, da gre v primerih prisilnih porok za kaznivo dejanje, zaradi česar se je povečalo število prijav (Grierson, 2019).

Kot navajajo nekateri avtorji, je problem majhnega števila preiskanih primerov tudi zaradi tega, ker je bila policija v sklopu preiskovanja trgovine z ljudmi usmerjena predvsem na trgovanje z ljudmi z namenom spolnega izkoriščanja (prostitucije). Šele v zadnjih letih se je fokus razširil še na druge oblike trgovanja z ljudmi: prisilno delo, novodobno tlačanstvo ali suženjstvo (predvsem v obliki hišnih pomočnic, snažilk, varušek), trgovanje z organi in prisilne poroke (Melrose, 2010).

Nadaljnji problem zaradi slabšega odziva žrtev, da bi se obrnile na policijo ter druge vladne organizacije, je tudi zato, ker žrtve menijo, da socialni delavci ne poznajo kulture, iz katere izhajajo in s tem ne razumejo medkulturnih razlik (Royal Holloway, University of London, 2013).

⁸ Pregled spletnih strani različnih nevladnih organizacij je razkril, da večina navaja oz. se sklicuje na FMU glede ugotavljanja števila prisilnih porok v Združenem kraljestvu.

To nezaupanje v uradne institucije je dobro ponazorjeno s teorijo t. i. štirikratne viktimizacije žrtev trgovine z ljudmi (angl. *quadruple victimisation*); slednja je bila razvita na podlagi teorije trikratne viktimizacije:

- prva viktimizacija se zgodi, ko je posameznik žrtev dejanj drugega posameznika ali organizirane skupine (tako s strani popolnega neznanca kot člana družine);
- druga viktimizacija je posledica korupcije, ko storilci dejanj podkupijo ali kako drugače pridobijo uradne osebe, da spregledajo kazniva dejanja;
- tretja viktimizacija se je razvila predvsem v sodobnem času, ko mediji ob poročanju o žrtvah uporabljajo pristransko, nesočutno retoriko, s čimer vplivajo že na tako slabo samopodobo žrtev (in s tem samozavest), pri čemer slednje lahko izoblikujejo (napačno) predstavo, da ima celotna družba negativno mnenje o njih;
- četrta viktimizacija pa je storjena s strani države, ko slednja ne poskrbi, da njeni uslužbenci spoštujejo mednarodno in državno zakonodajo (Holmes, 2010).

3.4 Primeri prisilnih porok

Britanska javnost je bila prvič bolj izpostavljena problematiki prisilnih porok leta 1999, ko so bili Britanci seznanjeni s tremi odmevnimi primeri:

- a. Rohsana Naz, ki je bila v starosti 15 let prisiljena v poroko, je pobegnila iz tega zakona in zanosila z drugim moškim, nakar jo je ubila lastna družina (Hall, 1999);
- b. Potem ko je »Zena«⁹ Briggs zavrnila, da bi se poročila s svojim pakistanskim bratrancem in je pobegnila od družine, je slednja najela t. i. *lovce na glavo*, da jo najdejo;
- c. Sikhovsko dekle, ki so jo njeni starši ugrabili in odpeljali v Indijo, kjer so jo prisilili v poroko, je bila uspešno vrnjena v Veliko Britanijo (Phillips in Moria, 2004).

Eden izmed bolj odmevnih primerov, ki kaže na zapletenost in večplastnost problematike, je primer Shafilee Ahmed, rojene leta 1986 v družino pakistanskih priseljencev. Leta 1998 je bila policija prvič obveščena o njenem pobegu od doma, a se je še isti dan vrnila. Čez štiri leta (2002) so njeni učitelji ugotovili, da ji starši ne dovolijo obiskovati šole; govorili so z njenim očetom, ki ji je nato dovolil ponovno obiskovanje šole. Še istega leta je ponovno pobegnila od doma, a se je vrnila domov po sestanku s starši v šoli. Naslednje leto je ponovno pobegnila od doma, saj se je bala prisilne poroke. Vseeno se je vrnila domov, a je še isti mesec skupaj z očetom in dvema sorojencema odpotovala v Pakistan pod pretvezo družinskih počitnic. Tam je zaužila belilo, zaradi česar je pristala v bolnišnici, njena družina pa je brez nje odpotovala nazaj v Združeno kraljestvo. Maja 2003 se je sama vrnila in nadaljevala zdravljenje v bolnišnici, nakar je septembra istega leta spet izginila; njeni starši izginotja niso prijavili, to je storila šele njena nekdanja učiteljica. Decembra istega

⁹ Zaradi zaščite so jo mediji in sodišče poimenovali kot »Zeno«⁹ Briggs.

leta je policija aretirala njene starše in pet drugih članov razširjene družine zaradi suma oviranja preiskave, a so jih morali izpustiti. Policija je februarja 2004 odkrila njeno truplo. Prelomni trenutek v policijski preiskavi se je zgodil šele avgusta 2010, ko je njena sestra (v preiskavi zaradi nepovezanega kriminalnega dejanja) povedala policistom, da so njeni starši vpleteni v umor sestre. Starše so aretirali, sojenje se je začelo maja 2012, avgusta istega leta so ju spoznali za kriva umora lastne hčerke (Carter, 2012).

Podobno odmeven je bil primer Banaz Mahmod, ki sta jo njena bratranca umorila januarja 2006. Banaz, kurdskega rodu, je bila v starosti 17 let prisiljena v poroko z 28-letnim Kurdom. Slednji jo je v zakonu fizično, verbalno in spolno zlorabljal, dokler ga ni zapustila po dveh letih in pol. Po vrnitvi domov je začela razmerje z družinskim znancem. Ker je bila še vedno poročena, je njena družina novi zvezi nasprotovala. Pri tem so jo zasledovali in tudi fizično napadli (zaradi poškodb je bila tudi hospitalizirana). Do januarja 2006 se je v skrbi za svoje življenje petkrat oglasila na policiji. V enem od teh intervjujev je tudi poudarila, da bodo za njeno smrt odgovorni njeni sorodniki. Njen oče in stric sta odločila, da mora zaradi žalitve družinske časti umreti, in za njen umor zadolžila njena bratranca. Slednja sta jo januarja 2006 zadavila, spravila njeno truplo v kovček in ga zakopala na vrtu za hišo. Zaradi policijske preiskave sta bratranca zbežala v Irak, a jih je na zahtevo britanske policije (po nekaj mesecih) iraška policija vrnila. Že leta 2007 sta bila njen oče in stric obsojena na dosmrtni zapor, medtem ko sta bila bratranca leta 2010 obsojena na 22 in 21 let zopora (Banaz Mahmod 'honour' killing cousins jailed for life, 2010; Hardingham-Gill, 2012).

Sodišče je novembra 2013 obravnavalo primer 14-letnega dekleta iz muslimansko-pakistanske družine, ki jo je oče odpeljal v Pakistan in prisilil v poroko z deset let starejšim fantom. Dekle je bilo v zakon prisiljeno tako z nasiljem kot grožnjo s strelnim orožjem. Po dveh tednih dodatnih groženj je bilo dekle prisiljeno še v spolne odnose, zaradi česar je zanosila. Vrnila se je v Anglijo, kjer je tudi rodila. Lokalne oblasti so takrat postale pozorne na njen primer in sprožile sodni postopek. Kljub očitni prisili ter kršenju minimalne starosti za poroko je sodnik razsodil, da zaradi pomanjkljive zakonodaje ne more razveljaviti zakonske zveze. Za razvezo mora namreč zaprositi eden izmed zakoncev (Saul, 2013).

Vse bolj rastoča podskupina prisilnih porok je siljenje homoseksualnih oseb v poroko z osebo (po navadi sorodnikom) nasprotnega spola. Leta 2011 je FMU obravnavala primer 19-letnega fanta južnoazijskega rodu, ki je družini priznal svojo spolno usmeritev. Poslali so ga v domovino njegovih staršev, kjer so ga hoteli prisiliti v poroko s sestrčno. Fant je kontaktiral FMU, ki mu je omogočila vrnitev v Združeno kraljestvo in kjer je začel novo življenje, stran od družine.

V zadnjem času so pristojne oblasti zabeležile tudi prisilne poroke izven etnične ali narodnostne skupine. Oktobra 2013 so tako mediji poročali o primeru 20-letne slovaške Romke, ki je bila ugrabljen in prepeljan v Anglijo. Tu je bila, kot državljanka Evropske unije (ki ima dovoljenje za bivanje v Združenem kraljestvu), prisiljena v versko poroko s pakistanskim priseljencem, ki mu je grozila deportacija v domovino. Pozneje je bila večkrat posiljena. Policisti so jo oktobra 2012 rešili na podlagi prijave. Policijska preiskava je odkrila, da je bila ena iz skupine vzhodnoevropskih žensk, ki so bile ugrabljene in nato prodane

za 6.000 funtov imigrantom, ki so hoteli ostati v Angliji. Oktobra 2013 je sodišče na zaporne kazni obsodilo več ljudi, ki so bili vpleteni v kaznivo dejanje (Duell, 2013).

V začetku decembra 2013 je britansko sodišče obravnavalo primer poroke med 23-letnim pakistanskim imigrantom in 19-letno britansko državljanko evropskega porekla (z IQ-jem 49). Potem ko je imigrant izrabil pravne možnosti za dokazovanje pogojev za azil, se je junija 2012 poročil z duševno prizadeto državljanko, pri čemer je sodišče razsodilo, da državljanka ni zmožna razsojati o privolitvi v tako poroko. Imigrant je nato poroko izrabil kot dokazilo za azil, ker naj bi ga zaradi poroke z Evropejko lahko v Pakistanu preganjali (Dugan, 2013).

Avgusta 2013 je sodišče razsodilo tudi v primeru dogovorjene poroke, ki bi jo lahko uvrstili tudi med prisilne poroke, saj je bil britanski državljan sikhovskega rodu duševno in opravično nesposoben, medtem ko je bila njegova žena indijskega rodu fizično omejena. Leta 2009 sta se poročila v Indiji (poroko sta organizirali družini), nato pa sta se preselila v Anglijo. Glavni razlog za poroko je bil, da so njegovi starši priskrbeli ženo oz. osebo, ki bo skrbela za njunega sina. Sodišče je razsodilo, da zakona ne more razveljaviti (tudi zaradi tega, ker žena ni nasprotovala poroki in je prosila sodišče, da bi ostala še naprej poročena), in ženi ukazalo, da s svojim možem ne sme več spolno občevati, saj bi s tem (zaradi njegove opravične nesposobnosti) naredila kaznivo dejanje spolne zlorabe ali posilstva (Ward, 2013).

4 ZAKLJUČEK

Problem prisilnih porok je še vedno grožnja družbi, tudi tako razviti in demokratično naravnani, kot je Združeno kraljestvo. Postavlja se vprašanje, ali prav ta demokratična naravnost omogoča obstoj in razvoj prisilnih porok. V času dekolonizacije, ko je Velika Britanija izgubljala nadzor in kontrolo nad (nekdanjimi) kolonijami, se je hkrati povečala tudi imigracija (nekdanjih) kolonialnih podanikov na Britansko otočje z namenom boljšega življenja. Imigranti so se v Veliki Britaniji združevali v skupnost oz. se naseljevali skupaj, s čimer so se sčasoma (predvsem v velikih mestih) oblikovale etnične enklave oz. geta. Prav to združevanje je povzročilo, da so skupnosti ohranile svojo kulturo, pri čemer pa se je pri nekaterih priseljencih ta kulturna zavest kazala tudi v zavračanju britanske, gostiteljske kulture in s tem tudi zakonodaje.

Ena izmed značilnosti teh tradicionalno naravnanih etničnih skupin je tudi pogled na sklenitev zakonske zveze. Medtem ko je tradicija dogovorjenih porok spoštovana in ni problematična, pa se je sčasoma izrodila v prisilne poroke, kjer (bodoča) zakonca (ali vsaj eden izmed njiju) nimata možnosti ugovora, kar je v neposrednem nasprotju z demokratičnimi usmeritvami sodobne družbe, države. V primeru Združenega kraljestva lahko rečemo, da je prav ta demokratičnost omogočila obstoj prisilnih porok, saj država v skrbi za pravice družbe (ali posamezne družbene skupine) ne poskrbi za pravice posameznika, kar se vidi tudi v mentaliteti nekaterih zagovornikov tradicionalnih vrednot, ki enačijo boj proti prisilnim porokam kot boj proti etnični manjšini. Etnične manjšine se zapirajo vase tudi zaradi prepričanja ohranitve lastne identitete, pri čemer na

svet velikokrat gledajo odklonilno. Pri tem jih podpirajo tudi verski voditelji, ki si prizadevajo za upoštevanje le šeriatskega prava ter tradicionalnih običajev.

Da je ta zavezanost multikulturalizmu problem tudi v Združenem kraljestvu, se kaže v dejstvu, da je bila kljub več razvpitim primerom (ko so se prisilne poroke končale tudi s smrtjo žrtev, samomorom ali pa umorom) ustrezna zakonodaja sprejeta šele leta 2014, ko je opredelila siljenje v poroko kot kaznivo dejanje.

Jasno je, da britanska družba (vlada) prisilnih porok (ki predhodno niso bile posebej definirane kot kriminalno dejanje) ni mogla več tolerirati, saj posredno posledice takih kriminalnih dejanj občutijo vsi državljani (npr. za preprečevanje nelegalnih prestopov so bili uvedeni izboljšani osebni dokumenti, povečano delovanje policije zahteva več denarja, s tem se poveča tudi davčna obremenjenost državljanov). Pomemben vidik je tudi izguba občutka za varnost, pri čemer pade tudi zaupanje v delovanje države, ki ni zmožna zagotoviti varnega življenja za svoje državljane.

Le kriminalizacija prisilnih porok, ki tako zaščiti tudi najšibkejše člane družbe, omogoča učinkovito preganjanje takih oblik kriminalnega delovanja. Kot je razvidno na primeru Združenega kraljestva, je pri reševanju take problematike treba pristopiti večdimenzionalno, in sicer je (bilo) tako potrebno:

- nadaljevati medijsko kampanjo in poročati o primerih prisilnih porok, da pride spornost takih dejanj v zavest družbe,
- povezati se z verskimi voditelji, da tudi oni obsodijo taka dejanja (na podlagi verskih dogem),
- etničnim skupnostim približati demokratično zavest ter predstaviti na pravi način, zakaj del njihovih običajev ni sprejemljiv tako s sodobnim svetom kot religijo, iz katere izhajajo,
- koordinirati delovanje policij vseh vpletenih držav (da storilci ne najdejo zatočišča v državi izvora),
- podpirati nadaljnje delovanje nevladnih organizacij, ki so usmerjene k zaščiti žrtev ter njihovi reintegraciji v družbo. V Sloveniji je vprašanje prisilnih porok v večji meri prisotno predvsem med romsko etnično skupino, pri čemer so bili v preteklosti zabeleženi tudi primeri prisilne poroke med ali z romskimi otroki. Državni organi še vedno poročajo o prisotnosti prisilnih porok, ki potekajo »pod krinko romske kulture in tradicije«, kot tudi na številne težave v praktičnem reševanju te problematike, ko pride do trka med otrokovimi pravicami, veljavno zakonodajo in kulturnimi praksami (EPEKA, 2019).

Predstavljeni britanski primer (vladnega in nevladnega) soočenja s problematiko prisilnih porok lahko daje vzor za vzpostavitev primerljivih ukrepov z upoštevanjem lokalnih značilnosti.

UPORABLJENI VIRI

Against Violence & Abuse. (n. d.). *About AVA*. Pridobljeno na <https://avaproject.org.uk/about/>

Annex A2 – Guidance and Instruction on: Forced marriage. (2008). *Gov.uk*. Pridobljeno na https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/274423/annexa2.pdf

- Anti-social Behaviour, Crime and Policing Act. (2014). *Legislation.gov.uk*. Pridobljeno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/12/enacted/data.pdf>
- Banaz Mahmod 'honour' killing cousins jailed for life. (10. 11. 2010). *BBC News*. Pridobljeno na <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-11716272>
- Beavis, M. (2019). IR paradigms, approaches and theories. *The IR Theory Knowledge Base*. Pridobljeno na <http://www.irtheory.com/know.htm>
- Carter, H. (3. 8. 2012). Shafiea Ahmed's life and death – timeline. *The Guardian*. Pridobljeno na <http://www.theguardian.com/uk/2012/aug/03/shafiea-ahmed-life-death-timeline>
- Chantler, K., Gangoli, G. in Hester, M. (2009). Forced marriage in the UK: Religious, cultural, economic or state violence? *Critical Social Policy*, 29(4), 587–612.
- Clark, B. in Richards, C. (2008). The prevention and prohibition of forced marriages – a comparative approach. *ICLQ*, 57(3), 501–528.
- Danna, D. in Cavenaghi, P. (2011). Transformative mediation in forced marriage cases. *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, 17(2), 45–61.
- Dauvergne, C. in Millbank, J. (2010). Forced marriage as a harm in domestic and international law. *The Modern Law Review*, 73(1), 57–88.
- Derbyshire forced marriage campaigner honoured with CBE. (14. 6. 2013). *BBC News*. Pridobljeno na <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-derbyshire-22910612>
- Duell, M. (10. 10. 2013). Chilling moment a Slovakian woman taken to UK as a sex slave was handed to Pakistani immigrant for 'Dickensian' sham marriage so he could stay in Britain. *The Daily Mail*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2452072/Slovakian-woman-taken-Britain-sex-slave-handed-Pakistani-immigrant-Dickensian-sham-marriage.html#ixzz2nLmNPYUo>
- Dugan, E. (3. 12. 2013). Woman with IQ of 49 'was targeted for sham marriage'. *The Independent*. Pridobljeno na <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/woman-with-iq-of-49-was-targeted-for-sham-marriage-8980291.html>
- Dorđević, S. (2009). Understanding transnational organized crime as a security threat and security theories. *Western Balkans Security Observer*, (13), 39–52.
- ECPAT UK. (2009). *Stolen future: Trafficking for forced child marriage in the UK*. London: ECPAT UK. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/stolen-future-trafficking-forced-child-marriage-uk_en
- EPEKA. (2019). *Skupaj smo uspešnejši: Prisilne poroke romskih otrok*. Pridobljeno na <http://epeka.si/skupaj-smo-uspesnejsi-prisilne-poroke-romskih-otrok/>
- Family Law Act. (1996). *Legislation.gov.uk*. Pridobljeno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>
- Forced Marriage (Civil Protection) Act. (2007). *Legislation.gov.uk*. Pridobljeno na <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2007/20/contents>
- Forced Marriage Unit [FMU]. (2018). *Forced Marriage Unit statistics 2017: Figures and tables*. Pridobljeno na https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/730156/2017_-_Forced_Marriage_Unit_figures_and_tablesods.ods
- Gill, A. in Hamed, T. (2016). Muslim women and forced marriages in the UK. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 36(4), 540–560.

- Gill, A. in Mitra-Kahn, T. (2012). Modernising the other: Assessing the ideological underpinnings of the policy discourse on forced marriage in the UK. *The Policy Press*, 40(1), 107–122.
- Gong-Gershowitz, J. (2009). Forced marriage: A ‚new‘ crime against humanity? *Northwestern Journal of International Human Rights*, 8(1), 53–76.
- GOV.uk. (2019). *Forced marriage*. Pridobljeno na <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage>
- Grierson, J. (2019). Forced marriage unit reports spike in cases as awareness rises. *The Guardian*. Pridobljeno na <https://www.theguardian.com/society/2019/may/24/forced-marriage-unit-reports-spike-cases-awareness-rises>
- Hall, S. (26. 5. 1999). Life for ‚honour‘ killing of pregnant teenager by mother and brother. *The Guardian*. Pridobljeno na <http://www.theguardian.com/uk/1999/may/26/sarahhall>
- Hardingham-Gill, T. (24. 9. 2012). ‚If anything happens to me, it’s them‘: Chilling previously unseen video of young honour killing victim warning police her life is in danger. *The Daily Mail*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/femail/article-2207916/Banaz-Mahmod-Chilling-video-young-honour-killing-victim-warning-police-life-danger.html>
- Harne, L. in Radford, J. (2008). *Tackling domestic violence: Theories, policies and practice*. Maidenhead: Open University Press.
- Holmes, L. (2010). Conclusions: Quadruple victimisation? V L. Holmes (ur.), *Trafficking and human rights: European and Asia-Pacific perspectives* (str. 175–205). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Home Office. (2011). *Forced marriages in Britain*. Pridobljeno na <https://www.gov.uk/government/publications/forced-marriages-in-britain>
- Karma Nirvana. (2019a). *Helpline*. Pridobljeno na <https://karmanirvana.org.uk/help/>
- Karma Nirvana. (2019b). *What we do*. Pridobljeno na <http://www.karmanirvana.org.uk/what-we-do/>
- Karma Nirvana. (2019c). *Who we are*. Pridobljeno na <https://karmanirvana.org.uk/about/>
- Kavalec, H. (n. d.). Forced marriage – a tragedy in Muslim communities. *IslamAwakened*. Pridobljeno na <https://islamawakened.com/index.php/commentary/56-forced-marriage-a-tragedy-in-muslim-communities>
- Konvencija Sveta Evrope o ukrepanju proti trgovini z ljudmi. (2005). Svet Evrope. Pridobljeno na http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/197/index.html
- Krasteva, R. V. (2004). Free movement without boundaries – A health perspective. V S. Zavratnik Zimic (ur.), *Women and trafficking* (str. 151–158). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Ledwith, M. (6. 10. 2013). Clerics at 18 mosques are caught agreeing to marry off girls of 14: Four imams investigated after undercover operation. *The Daily Mail*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2447720/Clerics-18-mosques-caught-agreeing-marry-girls-14-Four-imams-investigated-undercover-operation.html>

- Lobasz, J. K. (2010). Beyond border security: Feminist approaches to human trafficking. V L. Sjöberg (ur.), *Gender and international security: Feminist perspectives* (str. 214–234). New York: Routledge.
- Male victims of forced marriage. (2019). *Men's Advice Line*. Pridobljeno na <http://www.mensadvice.org.uk/help-and-information/male-victims-of-forced-marriage/>
- McSmith, A. (15. 8. 2013). Girls escape forced marriage by concealing spoons in clothing to set off metal detectors at the airport. *The Independent*. Pridobljeno na <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/girls-escape-forced-marriage-by-concealing-spoons-in-clothing-to-set-off-metal-detectors-at-the-airport-8764404.html>
- Melrose, M. (2010). Mercenary territory: A UK perspective on human trafficking. V K. A. McCabe in S. Manian (ur.), *Sex trafficking: A global perspective* (str. 59–70). Plymouth: Lexington Books.
- Monger, G. P. (2004). *Marriage customs of the world: From henna to honeymoons*. Santa Barbara: ABC Clío.
- Nash, P. S. (2017). Sharia in England: The marriage law solution. *Oxford Journal of Law and Religion*, 6(3), 523–543.
- National Crime Agency. (n. d.). *Modern slavery and human trafficking*. Pridobljeno na <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do/crime-threats/modern-slavery-and-human-trafficking>
- New forced marriage law comes into effect in Scotland. (28. 11. 2011). *BBC News*. Pridobljeno na <http://www.bbc.co.uk/news/uk-scotland-15909237>
- Osler Hampson, F. (2008). Human security. V P. D. Williams (ur.), *Security studies: An introduction* (str. 229–243). New York: Routledge.
- Phillips, A. in Moria D. (2004). *UK initiatives on forced marriage: Regulation, dialogue and exit*. London: LSE Research Online. Pridobljeno na http://eprints.lse.ac.uk/546/1/Forced_marriage.pdf
- Picarelli, J. T. (2010). Transnational organized crime. V P. D. Williams (ur.), *Security studies: An introduction* (str. 453–467). New York: Routledge.
- Plan International UK. (2019). *Child Marriage*. Pridobljeno na <http://www.plan-uk.org/child-marriage/>
- Ponzetti, J. (ur.) (2003). *International encyclopedia of marriage and family*. New York: Thomson Gale.
- Rise in gay men forced into marriage by families that refuse to accept their sexuality. (1. 7. 2010). *The Daily Mail*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1291072/Rise-gay-men-forced-marriage-families-refuse-accept-sexuality.html#ixzz2nLQzfNOq>
- Royal Holloway, University of London. (2013). Lack of cultural understanding makes forced marriage victims wary of social services, study finds. *PHYS ORG*. Pridobljeno na <https://phys.org/news/2013-07-lack-cultural-marriage-victims-wary.html>
- Saul, H. (5. 11. 2013). Girl aged 14 became pregnant after she was forced to marry man, 24. *The Independent*. Pridobljeno na <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/girl-aged-14-became-pregnant-after-she-was-forced-to-marry-man-24-8922017.html>

- Splošna deklaracija človekovih pravic. (1948). *Društvo za Združene narode za Slovenijo*. Pridobljeno na <http://www.unaslovenia.org/dokumenti/sdcp>
- Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery. (1957). *University of Minnesota Human Rights Library*. Pridobljeno na <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/f3scas.htm>
- Travis, A. (2012). Forced marriage to become criminal offence, David Cameron confirms. *The Guardian*. Pridobljeno na <http://www.theguardian.com/world/2012/jun/08/forced-marriage-criminal-offence-david-cameron>
- Treadwell, J. (2006). *Criminology*. London: SAGE.
- Ward, V. (6. 8. 2013). Sikh woman asks court not to annul marriage to mentally disabled man. *The Telegraph*. Pridobljeno na <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/10226057/Sikh-woman-asks-court-not-to-annul-marriage-to-mentally-disabled-man.html>
- Wemyss, G., Yuval-Davis, N. in Cassidy, K. (2018). 'Beauty and the beast': Everyday bordering and 'sham marriage' discourse. *Political Geography*, 66, 151–160.
- Zakon o ratifikaciji Protokola za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroci, ki dopolnjuje Konvencijo Združenih narodov proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu. (2004). *Uradni list RS – Mednarodne pogodbe*, (15/04).
- Zavratnik Zimic, S. (2004). Sex trafficking: The state, security, criminality, morality – and the victim. V S. Zavratnik Zimic (ur.), *Women and trafficking* (str. 9–19). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Zebari, D. F. (2013). Forced marriage and international human rights. *International Journal of Humanities and Management Sciences*, 1(5), 293–295.

O avtorju:

Dr. Klemen Kocjančič, asistent-raziskovalec pri Obramboslovnem raziskovalnem centru Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani. Raziskuje področje vojaške zgodovine, (proti)gverile, terorizma in protiterorizma, versko motivirane kriminalitete, nasilja in terorizma, vojaške sociologije itd. E-pošta: klemen.kocjancic@fdv.uni-lj.si

Pregled literature o nasilju odraslih otrok nad starši in nasilju nad starejšimi

VARSTVOSLOVJE,
letn. 21
št. 3
str. 283–303

Monika Klun, Danijela Frangež

Namen prispevka:

Namen prispevka je narediti pregled literature s področja nasilja odraslih otrok nad starši, ki se v objavah prepleta z nasiljem nad starejšimi, ugotoviti, ali je mogoče govoriti o dveh različnih vrstah nasilja med družinskimi člani (tj. nasilju (mladoletnih) otrok nad starši in nasilju nad starejšimi), in razpravljati o značilnostih ter vsebinskih vrzelih na področju nasilja odraslih otrok nad starši.

Metode:

V prispevku so predstavljene ugotovitve sistematičnega pregleda literature. Pregledane so bile naslednje baze podatkov: COBIB, Web of Science, Sage, SpringerLink, Taylor and Francis online, Routledge in Proquest Central. Baza COBIB je bila pregledana z metodo PRISMA.

Ugotovitve:

Področje nasilja odraslih otrok nad starši je eno izmed najmanj raziskanih področij nasilja med družinskimi člani. Ugotovitve omenjene tematike so zasenčene predvsem z objavami s področja nasilja nad starejšimi. Nasilje odraslih otrok nad starši je raziskano predvsem s kriminološkega in psihološkega vidika, nekaj pa je tudi objav, ki obravnavajo vprašanje družbenih stališč o nasilju odraslih otrok nad starši skozi opredeljevanje intenzivnosti nasilja (hujša, srednja, lažja). Manj pogoste so predvsem raziskave, ki bi obravnavale družbene stereotipe in kriminalistične vidike tovrstne problematike.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Ugotovitve prispevka dajejo izhodišča za razpravo o oblikovanju programov preprečevanja in interveniranja v primerih nasilja odraslih otrok nad starši.

Izvirnost/Pomembnost prispevka:

To je prvi slovenski prispevek, ki povezuje nasilje nad starejšimi z nasiljem odraslih otrok nad starši. Prispevek je izhodišče za empirično študijo, ki bo obravnavala zgolj nasilje odraslih otrok nad starši v Sloveniji.

UDK: 343.62-053.9

Ključne besede: nasilje, odrasli, otroci, starši, starejši, nasilje nad starši

A Literature Review on Violence Toward Parents by Adult Children and Violence Against the Elderly

Purpose:

The purpose of the paper is to review the literature in the field of violence of adult children against parents. The topic is often overlapped with literature on violence against the elderly. The main aim of the paper is to determine whether it is possible to talk about two different types of domestic violence (i.e. elder abuse, violence toward parents by adolescent children), and to discuss the gaps in contents on violence against parents by adult children.

Design/Methods/Approach:

The paper presents the findings based on a systematic literature review. The following databases are included in the review: Cobib, Web of Science, Sage, SpringerLink, Taylor and Francis Online, Routledge, and Proquest Central. Database Cobib is reviewed by PRISMA method.

Findings:

The issue of violence toward parents by adult children is one of the least researched areas of domestic violence. The findings on this topic are overshadowed mainly by publications in the field of violence against the elderly. Violence toward parents by adult children has been researched primarily from a criminological and psychological point of view. There are also some publications addressing this issue from social perspective, mainly through the intensity of the violence (severe, moderate, minor). The research that would address social stereotypes and the criminal investigation aspect of this kind of problems is lacking.

Research Limitations/Implications:

The findings of the paper provide a steppingstone for the discussion on the formation of prevention and intervention programs in the cases of violence toward parents by adult children.

Originality/Value:

This is the first Slovenian paper which links elder abuse and violence toward parents by adult children. The contribution is a starting point for an empirical study which will address only violence toward parents by adult children in Slovenia.

UDC: 343.62-053.9

Keywords: violence, adults, children, parents, elderly, parent abuse

1 UVOD

»Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo« (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih [ZZZDR], 2004, 2. čl.), nasilje v družini pa je po tretjem členu Zakona o preprečevanju nasilja v družini (ZPND, 2008, 3. čl.) »vsaka uporaba fizičnega, spolnega, psihičnega ali

ekonomskega nasilja enega družinskega člana« ... »proti drugemu družinskemu članu« ... »oziroma zanemarjanje ali zalezovanje žrtve ne glede na starost, spol ali katerokoli drugo osebno okoliščino žrtve ali povzročitelja nasilja, in telesno kaznovanje otrok«.

Po 191. členu Kazenskega zakonika (KZ-1-UPB2, 2012) gre za nasilje v družini takrat, ko kdo v družinski skupnosti z drugim »grdo ravna, ga pretepa ali z njim drugače boleče ali ponižujoče ravna, ga z grožnjo z neposrednim napadom na življenje ali telo preganja iz skupnega prebivališča ali mu omejuje svobodo gibanja, ga zalezuje, ga prisiljuje k delu ali opuščanju dela ali ga kako drugače z nasilnim omejevanjem njegovih enakih pravic spravlja v skupnosti v podrejen položaj«. Družinski člani niso samo osebe, ki živijo v skupnem gospodinjstvu, temveč so po drugem členu ZPND (2008) to tudi: zakonec ali zunajzakonski partner, sorodnik v ravni vrsti, sorodniki v stranski vrsti do vštete četrtga kolena, oseba v svaštvu v ravni vrsti, oseba v svaštvu v stranski vrsti do vštete drugega kolena, posvojitelj in posvojenec, rejnik in otrok, nameščen v rejniško družino, skrbnik in varovanec, osebe, ki imajo skupnega otroka, in osebe, ki so v partnerskem razmerju, ne glede na to, ali živijo v skupnem gospodinjstvu.

»Povzročitelj je lahko le oseba, ki je/ja bila član družinske ali druge trajnejše skupnosti skupaj z oškodovancem.« (Korošec et al., 2019, str. 257) Družinska skupnost v KZ-1 ni opredeljena, a se lahko razbere, da gre za obliko trajnejše življenjske skupnosti, pri kateri se zaradi trajnejših vezi okrepi »čustvena navezanost med člani, hkrati pa se povečajo pričakovanja njenih članov do varnosti, zasebnosti in zaupanja v skupnosti«. Slednje ni mogoče razumeti le kot »skupnost oseb, ki živijo skupaj, ampak tudi kot skupnost oseb, ki jih vežejo podobne pravice, dolžnosti ali čustvena povezanost« (Korošec et al., 2019, str. 258). Družinske skupnosti iz 191. člena KZ-1 po sodni praksi kazenskega sodišča ni mogoče enačiti s pojmom družine oziroma življenjske skupnosti v njej iz drugega člena ZZZDR. V tem primeru lahko kot družinsko skupnost štejemo samo skupnost med otrokom in staršem (za starša šteje tudi posvojitelj) (Korošec et al., 2019). »Ker mora biti za družinsko skupnost po ZZZDR izpolnjen pogoj življenjske skupnosti v ožjem smislu (tj. živeti skupaj), je družina samo skupnost med otrokom in tistim staršem, s katerim otrok živi.« (Korošec et al., 2019, str. 259) Po ZZZDR velja, da je taka skupnost tudi trajnejša (Korošec et al., 2019). Po mnenju Vrhovnega sodišča RS je vprašanje obstoja družinske skupnosti odvisno od presoje okoliščin posameznega primera. Vrhovno sodišče RS med drugim meni, da skupno gospodinjstvo/ekonomska skupnost niso odločilni dejavniki o vprašanju obstoja družinske skupnosti. »Vsa razmerja, ki so glede pravic, čustvene navezanosti ali dolžnosti prav tako podobna sorodstvenim ali drugim razmerjem iz drugega člena ZPND (vendar v njem niso zajeta), so izhodišče za opredelitev druge trajnejše življenjske skupnosti.« (Korošec et al., 2019, str. 263)

V sklop nasilja med družinskimi člani uvrščamo tudi nasilje nad starši. Obstajajo različni termini, ki pojmujejo nasilje nad starši, npr. nasilje otrok nad starši (angl. *child-to-parent violence*), zloraba adolescentov nad starši (angl. *adolescent-to parent abuse*) in mladostniška agresija doma (angl. *youth aggression in the home*). Različni terminologiji je skupno to, da se termin »nasilje nad starši« skoraj vedno nanaša na nasilje adolescentnega povzročitelja. Raziskave s tega

področja v splošnem zajemajo povzročitelje, stare od 13 do 17 let,¹ čeprav je včasih starostna meja podaljšana do 24 let² (npr. Edenborough, Jackson, Mannix in Wilkes, 2008). Pa vendar nasilja nad starši ne izvajajo samo mladoletni, temveč tudi odrasli otroci (Holt in Shon, 2016). Slednjo obliko nasilja med družinskimi člani je mogoče, ko starš dopolni 65 let, povezovati z nasiljem nad starejšimi (Holt in Shon, 2016). Nasilje nad starejšimi je namreč lahko hkrati tudi nasilje odraslih otrok nad starši, a ne vedno, saj se dogaja, da starš v času viktimizacije ne dopolni starosti 65 let (npr. Johnson, Richert in Svensson, 2018). Poleg tega so odrasli otroci le eni izmed povzročiteljev, ki izvajajo nasilje nad starejšimi (Gil et al., 2014). Nasilje (mladoletnih) otrok nad starši in nasilje nad starejšimi se tudi prekrivata in v teh primerih lahko govorimo o nasilju odraslih otrok nad starši (npr. von Heydrich, Schiamburg in Chee, 2012).

Odrasli otroci kot povzročitelji nasilja nad starši v literaturi niso obravnavani (Holt in Shon, 2016). Holt in Shon (2016) menita, da k temu prispevajo mediji. V Združenem kraljestvu nasilje otrok nad starši (z nesmrtnim izidom) prikazujejo v TV dokumentarni oddaji *Moj nasilni otrok* (angl. *My violent child*),³ v kateri je poudarjena vloga staršev, probleme pa rešujejo strokovnjaki, ki prihajajo na dom in pomagajo pri spremembah vedenja staršev.⁴ Na tak način se kot posledica »problematičnega vedenja staršev«⁵ krepi podoba »tipičnega povzročitelja«⁶ nasilja nad starši (Holt in Shon, 2016).

Osredotočenost na adolescentne povzročitelje je mogoče razložiti tudi s trendi raziskovanja v kriminologiji. Holt in Shon (2016) namreč ugotavljata, da se kriminologi pogosto osredotočajo na mladoletne povzročitelje, npr. z raziskavami o merjenju delinkventnega vedenja srednješolcev (npr. Moffitt, Caspi, Dickson, Silva in Stanton, 1996). Poleg tega, da so mladostniki lažje dostopna populacija za preučevanje, pa lahko dejavnik za preučevanje njihovega nasilnega vedenja

- 1 V prvem členu Konvencije o otrokovih pravicah (1989) je otrok opredeljen kot »vsako človeško bitje, mlajše od 18 let«.
- 2 K podaljšanju starostne meje morda prispeva dejstvo, da ni mednarodno sprejete definicije adolescentov. Združeni narodi definirajo starostno dobo adolescentov od 10 do 19 let, mladih (angl. *youth*) pa od 15 do 24 let (UNICEF, 2016). K podaljšanju starostne meje morda prispeva tudi ugotovitev Harbina in Maddena (1979), da je okoli 80 % povzročiteljev nasilja nad starši starih med 13 in 24 let (N = 20).
- 3 Obstaja tudi oddaja *Nasilni otrok, obupani starši* (angl. *Violent child, desperate parents*). Na podlagi dveh ogledanih izsekov oddaj smo ugotovili, da oddaja prikazuje najbolj ekstremne primere mladoletnih nasilnih otrok. Družinam nudijo pomoč strokovnjaki (npr. otroška psihologinja, terapevt), ki verjamejo, da je v primerih nasilja mladoletnih otrok nad starši treba delati s celotno družino in da problem ne tiči v otroku, ampak v družini kot celoti (*Violent child, desperate parents*, 2016, 2018).
- 4 Na podlagi ogledov treh oddaj ugotavljamo, da se strokovnjaki ukvarjajo predvsem z vedenjem/dejavniki staršev, ki bi lahko prispevali k nasilnemu vedenju otroka (npr. stres v času po porodu, njihovo vedenje v dobi adolescence, manjkajoča figura očeta). V oddaji je poudarjeno predvsem spreminjanje vedenja staršev (npr. v kakšnem tonu naj se pogovarjajo z otrokom v času njegovega izbruha, kako naj imajo postavljene roke, preživetje časa z mamo in očetom, manj zaščitniška vzgoja), v manjši meri pa se ukvarjajo s spremembami vedenja otrok (npr. s pomočjo živali). V dveh oddajah je bilo predstavljenih pet primerov nasilnih otrok, od tega so imeli trije otroci diagnosticirane vedenjske motnje. Zdravniška pomoč kot strategija za zmanjševanje nasilnega vedenja otrok v oddajah ni bila prikazana (*My violent child*, 2014, 2016, 2017).
- 5 To vedenje se nanaša na čustveno zavračanje s strani mame, avtoritativno vzgojo, pretirano permissivno vzgojo in pretirano zaščitniško starševstvo (Cottrell in Monk, 2004; Ibabe, Jaureguizar in Bentler, 2013).
- 6 Povzročitelji imajo lahko narcistično osebnost in slabše kognitivne sposobnosti (Laurent in Derry, 1999), pogosto pa je nasilno vedenje povezano s težavami v duševnem zdravju (Cottrell in Monk, 2004).

vidimo tudi v trendih raziskovanja na področju nasilja otrok nad starši (Holt in Shon, 2016). Prva objava o nasilju otrok nad starši z nesmrtnim izidom je bila konec 70. let v Združenem kraljestvu (Harbin in Madden, 1979), pri čemer Holt in Shon (2016) ugotavljata, da se do danes večina literature po Ameriki in Evropi o nasilju otrok nad starši osredotoča na mladoletne povzročitelje (npr. Cottrell, 2001, 2004).

Poleg dejavnikov, ki sta jih opisala Holt in Shon (2016) (to so npr. mediji, trendi raziskovanja na področju nasilja nad starši, lažja dostopnost do mladoletnih povzročiteljev), menimo, da k neobravnavanju tematike nasilja odraslih otrok nad starši prispeva tudi stigma⁷ staršev. Poleg stigme, ki izhaja iz deviantnega vedenja odraslega otroka (Band-Winterstein, Avieli in Smeloy, 2015), lahko včasih govorimo tudi o stigmati, ki izhaja iz težav odvisnosti odraslega otroka od drog (Johnson et al., 2018; Matthews, Dwyer in Snoek, 2017), ter o stigmati, povezani z mentalnimi motnjami odraslega otroka (Band-Winterstein et al., 2015; Kropf in Kelly, 1995). Zaključimo lahko, da je na področju nasilja odraslih otrok nad starši mogoče govoriti o dvojni ali večplastni stigmatizaciji.

Nadalje ugotavljamo, da je majhno število raziskav o nasilju odraslih otrok nad starši tudi v Sloveniji. Zasledili smo namreč le omembe tega pojava (npr. Eman in Hacin, 2017; Hvalič Touzery in Felicijan, 2004; Klančnik in Pavšič Mrevlje, 2013; Pečar, 1993; Podreka, 2014; Voglar, 1997) ali primere iz tovrstne problematike (npr. Cukut Krilić, 2015; Hvalič Touzery, 2004; Milavec Kapun, 2014, 2015; Pentek in Kocijan, 2006; Tomažič in Hvalič Touzery, 2006). Kljub pomanjkanju raziskav na področju omenjene problematike ugotavljamo, da so podatki o tem delno dostopni znotraj drugih raziskav. Ko žrtev doseže starost 65 let in več, lahko podatke o nasilju odraslih otrok nad njimi najdemo na področju nasilja nad starejšimi. Slednje je področje, ki je pogosto zastopano v gerontologiji in zdravstvenih študijah (Holt in Shon, 2016; Pavšič Mrevlje in Nivala, 2017; Primc in Lobnikar, 2019). Ker gre za del širše tematike nasilja med družinskimi člani, lahko podobnosti iščemo pri nasilju v družini, vključno z nasiljem med partnerjema (npr. v povezavi s stigmatom, strahom žrtve pred povzročiteljem, neprijavljanju primerov nasilja) in medsorodstvenem nasilju. V nadaljevanju bomo zato s pomočjo pregleda tuje in slovenske literature povzeli ugotovitve in razpravljali o nasilju nad starejšimi oziroma nasilju odraslih otrok nad starši. Podali bomo opredelitve obeh področij, tipologijo odraslih otrok nad starši in pokazali podatke o prevalenci omenjenih tematik. Razpravljali bomo o razlikah in podobnostih med obema problematikama in tako poskušali dokazati, da je mogoče govoriti o dveh različnih vrstah nasilja med družinskimi člani. Nadaljevali bomo z razlago značilnosti žrtev, značilnosti povzročiteljev in značilnosti, ki so povezane z odnosom med žrtvijo in povzročiteljem. V zaključku bomo na podlagi ugotovitev podali zaključne misli, razpravljali o vrzelih s področja nasilja odraslih otrok nad starši in podali smernice za nadaljnje raziskovanje.

⁷ Stigma se nanaša na sramotilne oznake in omalovaževanje posameznika (Meško, 2008).

2 METODE RAZISKOVANJA POJAVNOSTI NASILJA ODRASLIH OTROK NAD STARŠI

Izveden je bil sistematični pregled literature (Khan, Kunz, Kleijnen in Antes, 2003). Slovenska literatura je bila s pomočjo metode PRISMA (Moher, Liberati, Tetzlaff in Altman, 2009) pregledana v katalogu COBIB.SI. Pri iskanju, ki je potekalo od oktobra 2018 do junija 2019, so bile uporabljene naslednje ključne besede: »nasil*«, »nasil* IN star*«, »zlorab* IN star*«. Iskanje je bilo časovno neomejeno, kar pomeni, da je bil zajet celotni katalog COBIB.SI (Frangž in Lindav, 2019). Vključitveni kriteriji so bili: besedilo v slovenskem jeziku, prispevek obravnava zahtevano tematiko (npr. da je bilo nasilje odraslih otrok nad starši omenjeno, da je bil predstavljen primer ali da je bilo iz besedila moč razbrati, da govori o tovrstni tematiki), znanstveni ali strokovni prispevek in časovno neomejene objave. Izključitveni kriteriji so bili: besedilo v tujem jeziku, prispevek ne obravnava zahtevane tematike, prevodi, diplomska dela, magistrska dela, specialistična dela, doktorske disertacije, študijska gradiva in leposlovje.

Po ključni besedi »nasil*« je bilo skupno najdenih 5.661 virov, po ključni besedi »nasil* IN star*« 367 virov in po ključni besedi »zlorab* IN star*« 211 virov. Po pregledu vseh virov je bilo v končno analizo zajetih 94 virov, ki so ustrezali vključitvenim kriterijem. Besedila smo iskali ločeno v knjigah (10 virov), Reviji za kriminalistiko in kriminologijo (ISSN 0034-690X) (14 virov), reviji Varstvoslovje (ISSN 1580-0253) (0 virov), reviji Varnost (ISSN 0350-7114) (0 virov), reviji Varnost – spletna izdaja (ISSN 2232-318X) (1 vir), reviji Socialna pedagogika (ISSN 1408-2942) (2 vira), reviji Pravna praksa (ISSN 0352-0730) (0 virov), reviji Pravniki (ISSN 0032-6976) (0 virov), reviji Obzornik zdravstvene nege (ISSN 1318-295) (2 vira), reviji Kakovostna starost (ISSN 1408 – 869X) (13 virov), reviji Pedagoška obzorja (ISSN 0353-1392) (0 virov), reviji Socialno delo (ISSN 0352-7956) (3 viri) in drugih virih (zborniki s konferenc in članki v drugih revijah ter časopisih) (49 virov).

Po pregledu kataloga COBIB.SI je bil v juniju 2019 narejen še fizični pregled vseh številčk revije Varstvoslovje in vseh številčk Revije za kriminalistiko in kriminologijo (vključno z vsemi številčkami njene predhodnice, to je revije Kriminalistična služba). Na te vire smo se omejili, ker smo ocenili, da se z večinskim delom preučevane tematike ukvarja področje varstvoslovja. Pri tem pregledu je bil v reviji Varstvoslovje najden en vir, v reviji Kriminalistična služba 15 virov in v Reviji za kriminalistiko in kriminologijo štirje viri, ki pri iskanju po ključnih besedah v katalogu COBIB.SI niso bili najdeni.

Tuja literatura je bila pregledana v naslednjih bazah: Web of Science (2.169 virov), Sage (316 virov), SpringerLink (90 virov), Taylor and Francis online (12 virov), Routledge (186 virov) in Proquest Central (152 virov). Iskanje je potekalo po ključnih besedah: »adult* AND child* AND parent* AND violen*«, »elder* AND abus* AND child*«, »elder* AND abus* AND adult* AND child*«, »elder* AND abus* AND adult* AND offspr*« in »elder* AND abus* AND adult* AND child* AND parent*«. Vsem naštetim ključnim besedam so bile dodane tudi naslednje pripone: »invest*«, »detect*«, »invest* AND detect*« in »polic* AND report*«. Iskali smo članke v angleškem jeziku v časovnem obdobju 2000–2019. V

končno analizo je bilo zajetih 32 člankov, ki ustrezajo preučevani tematiki. Pregled literature je bil narejen med oktobrom 2018 in julijem 2019.

3 NASILJE ODRASLIH OTROK NAD STARŠI

Termin »zloraba starejših v družini« (angl. *domestic elder abuse*) se nanaša na grdo ravnanje, storjeno s strani nekoga, s katerim je starejša oseba v specifičnem razmerju, npr. partner, sorojenec, otrok, prijatelj ali skrbnik (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2016). Svetovna zdravstvena organizacije (World Health Organization [WHO], 2018) zlorabo starejših opredeljuje kot enkratno ali ponavljajoče se dejanje oziroma odsotnost primerne ravnanja v vsakem odnosu, v katerem se pričakuje zaupanje, in kot dejanje, ki škoduje ali povzroči stisko starejši osebi. V literaturi o zlorabi starejših je pogosto citirana definicija Nacionalnega raziskovalnega sveta (National Research Council, 2003) o grdem ravnanju s starejšimi, ki se nanaša na: a) namerna dejanja, s katerimi oskrbniki ali druge osebe, ki jim starejša oseba zaupa, povzročijo ali ustvarijo resna tveganja za poškodbe (ne glede na to, ali pride oziroma ne pride do poškodb); ali b) neuspeh, ki ga doživi oskrbnik pri zadovoljevanju osnovnih potreb starejše osebe ali pri zaščiti starejše osebe pred poškodbami.

Van Den Bruele, Dimachk in Crandall (2018) menijo, da različnost opredelitev verjetno prispeva k različnim dejavnikom tveganja, ki bodo razloženi v nadaljevanju prispevka. Razvidno je, da je za pojav nasilja nad starejšimi zaslediti več različnih terminov in posledično tudi več različnih opredelitev, vendar pri pregledu literature nismo zasledili opredelitve, ki bi natančno opredelila nasilje odraslih otrok nad starši.

Nasilje odraslih otrok nad starši zato opredeljujemo kot enkratno, večkratno ali kontinuirano vedenje polnoletnega sina ali polnoletne hčere, zaradi katerega se biološki ali krušni starši počutijo ogrožene, ustrahovane, nadzorovane ali napadene.

3.1 Oblike in prevalenca nasilja odraslih otrok nad starši

V literaturi (Band-Winterstein, 2015; Band-Winterstein et al., 2015; Hsu, Huang in Tu, 2014; Johnson et al., 2018; Ramsey-Klawnsnik, 2004; Stratton in Moore, 2007) je zaslediti več oblik nasilja odraslih otroka nad starši: fizično, psihično, spolno in finančno/ekonomsko nasilje, premoženjska kazniva dejanja (tatvine, vlomi) in zanemarjanje.

Pillemer in Finkelhor (1988) ocenjujeta, da je prevalenca grdega ravnanja nad starejšimi v Bostonu 32 starejših oseb na 1.000 prebivalcev ($N = 2.020$). V ZDA je 11,4 % anketirancev poročalo, da je doživelo vsaj eno od oblik grdega ravnanja v zadnjem letu ($N = 5.777$) (Acierno et al., 2010). Pillemer in Finkelhor (1988) ugotavljata, da je najpogostejša fizična zloraba, ki je tudi najpogostejše prijavljena policiji (Acierno, Hernandez-Tejada, Muzzy in Steve, 2009).⁸

⁸ Pri morebitnih primerjavah rezultatov različnih študij (npr. Acierno et al., 2010; Pillemer in Finkelhor, 1988) je sicer potrebna previdnost, ker gre za različne opredelitve pojmov in različne metode raziskovanja.

Schiamberg in Gans (2000) ugotavljata, da podatki o prevalenci nasilja nad starejšimi v družinskem okolju oziroma v kontekstu družinske oskrbe ne obstajajo. Na področju nasilja nad starši ni podatkov o razmerju deležev med odraslimi in mladoletnimi povzročitelji (Holt in Shon, 2016). Prav tako ni podatkov o prevalenci nasilja polnoletnih otrok nad starši (Pillemer in Sutor, 1988), vendar pa von Heydrich et al. (2012) na vzorcu 203 starejših ljudi ugotavljajo, da jih je 5,9 % poročalo, da so bili žrtve fizične zlorabe s strani odraslega otroka. Poleg tega Johnson et al. (2018) ocenjujejo, da je približno polovica vzorca staršev poročala, da je bila žrtev premoženjskih kaznivih dejanj (vlomi, tatvine) s strani odraslega otroka ($N = 672$).

3.2 Tipologija odraslih otrok kot povzročiteljev nasilja nad starejšimi starši

Anetzberger (v Quinn in Tomita, 1997) odrasle potomce kot povzročitelje nasilja nad starejšimi starši deli glede na odnos, ki ga imajo do svojih žrtev: sovražni, avtoritarni in odvisni. Za sovražne povzročitelje je značilno, da imajo dolgotrajne težave v odnosih s starši. Tovrstni povzročitelji menijo, da imajo njihovi starši psihopatološke probleme. So najbolj izobraženi v primerjavi z drugima skupinama povzročiteljev, a se podcenjujejo in svoje starše krivijo za pomanjkanje uspehov. Skrb za starše dojemajo kot zelo obremenjujoče in so najbolj nasilni v primerjavi z drugima skupinama. Menijo, da so oni edini, ki zmorejo skrbeti zanje. Avtoritarni povzročitelji so poročeni, imajo potrebo po nadzoru in niso duševno bolni. Menijo, da so bili njihovi starši do njih, ko so bili otroci, avtoritarni. Starše pogosto infantilizirajo in so še posebej nezadovoljni, če ti o družinskih zadevah govorijo z ljudmi, ki »niso del družine«. Odvisni povzročitelji so finančno odvisni od svojih starejših staršev in v večini primerov z njimi živijo. So precej nezreli in nikoli ne dosežejo čustvenega, ekonomskega ali socialnega statusa, ki je pričakovan za odrasle posameznike v Ameriki. So neporočeni, slabo izobraženi in brezposelni ter imajo nizke dohodke. V primerjavi z drugima skupinama so najbolj socialno izolirani in pri njih obstaja največja verjetnost, da bodo priznali, da so starše poškodovali (Anetzberger v Quinn in Tomita, 1997). Greenberg, McKibben, Raymond (1990) odvisne povzročitelje po Anetzbergu delijo na povzročitelje, ki imajo probleme z alkoholom in prepovedanimi drogami ter so finančno odvisni od staršev, in na povzročitelje z duševnimi motnjami, ki so od staršev odvisni tudi v duševnem smislu.

4 RAZLIKE IN PODOBNOSTI MED NASILJEM NAD STARŠI IN NASILJEM NAD STAREJŠIMI

Nasilja nad starši ne izvajajo samo mladoletni, temveč tudi odrasli otroci (Holt in Shon, 2016). Slednjo obliko nasilja med družinskimi člani je mogoče, ko starš dopolni 65 let, povezovati z nasiljem nad starejšimi (Holt in Shon, 2016). Hkrati lahko nasilje odraslih otrok nad starši povezujemo tudi z nasiljem mladoletnih otrok nad starši, saj je dinamika oz. smer nasilja enaka. V nadaljevanju

predstavljamo razlike in podobnosti med nasiljem nad starejšimi in nasiljem mladoletnih otrok nad starši.

Obe področji sta bili prvič uradno omenjeni v podobnem času, a pod različnimi termini. Z raziskovanjem nasilja mladoletnih otrok nad starši sta uradno začela Harbin in Madden (1979), ki sta tovrstno obliko nasilja opredelila kot »sindrom pretepenih staršev«. Grdo ravnanje nad starejšimi, nanašajoč se na nasilje nad starejšimi, pa je bilo prvič opisano leta 1975 pod terminom »pretepena babica« (angl. *granny battering*) (Burston, 1975).

Podobnost med obema vrstama nasilja lahko najdemo v neprijavljanju policiji. Pillemer in Finkelhor (1988) menita, da na področju nasilja nad starejšimi obstaja velik delež neprijavljenih in neodkritih primerov. Stanje je podobno na področju nasilja mladoletnih otrok nad starši (Cottrell, 2004). Primeri v policijskih bazah in preiskavah zato predstavljajo le vrh ledene gore dejanske prevalence kaznivih dejanj z obeh področij (Condry in Miles, 2012; Dong et al., 2011). Dong et al. (2011) dodajajo, da velik delež neidentificiranih in veliko hujših primerov zlorab nad starejšimi javnosti ni znan. Iz študij o zlorabah nad starejšimi so namreč pogosto izvzeti starejši z duševnimi omejitvami (Pillemer, Burnes, Riffin in Lachs, 2016). Dejanska prevalenca o zlorabi starejših (Pillemer in Finkelhor, 1988) in nasilju mladoletnih otrok nad starši (Moulds, Day, Mildred, Miller in Casey, 2016) posledično ni znana. K neznani prevalenci lahko prispeva tudi to, da je za obe obliki nasilja med družinskimi člani značilno, da primeri v zdravstvenih ustanovah niso prepoznani, posledično pa osebje o tem ne poroča policiji (Cottrell, 2001; WHO, 2002). Anetzberger (2005) dodaja, da je primere zlorab starejših še posebej težko zaznati, saj znaki zlorab lahko sovpadajo z drugimi težavami ali boleznimi starejših.

Pri ugotavljanju dejavnikov za neprijavljanje kaznivih dejanj s področja nasilja mladoletnih otrok nad starši lahko iščemo vzporednice z ugotovitvami raziskav, zakaj ženske, ki so žrtve nasilnega partnerja, nasilja ne prijavijo (npr. sram, želja po ohranitvi družine, finančna odvisnost ipd.) (Sladič, 2013). Podobno lahko vidimo na področju zlorab starejših, saj je starejše sram vedenja njihovega sorodnika (Kosberg, 1988), skrbi jih za preživetje, če so finančno odvisni od povzročitelja, in ne iščejo pomoči, ker menijo, da so takšni incidenti preveč trivialni ali pa s tem skušajo zaščititi družino in povzročitelja (Gil et al., 2014). Poleg tega je lahko matere strah groženj svojega otroka, če bodo o njihovem vedenju spregovorile (Cottrell, 2004), oziroma strah pred sinovim maščevanjem v primerih zlorab nad starejšimi (Pillemer, 1985). Za obe obliki nasilja je značilna subjektivnost žrtev (Cottrell, 2004; Stones in Bedard, 2002). Stones in Bedard (2002) ugotavljata, da imajo starejši, ki živijo na podeželju, večjo toleranco glede tega, kaj zaznavajo kot nasilje, kot starejši, ki živijo v mestu. Do izražanja o svojih nasilnih dejanjih so zadržani tudi povzročitelji. Odrasli povzročitelji zlorab nad starejšimi pogosto zanikajo, da so zlorabljali (Schiamberg in Gans, 2000), medtem ko mladoletni otroci nasilje minimalizirajo (Cottrell, 2004). Korbin, Anetzberger in Eckert (1990) dodajajo, da v določenih primerih zlorab nad starejšimi obstaja večja verjetnost, da bodo prijavljeni policiji, in sicer: a) ko je povzročitelj otrok (večja verjetnost, kot če je povzročitelj mož/žena); b) ko gre za fizično nasilje (večja verjetnost, kot če gre za psihično nasilje); in c) ko gre za hujše oblike nasilja (večja verjetnost, kot če

gre za lažje oblike nasilja⁹). Še vseeno pa obe obliki nasilja v družini predstavljata tabu v družbi in sta prikriti zaradi stereotipa o »idealni družini« (Cottrell, 2004; Gil et al., 2014).

Oblike nasilja mladoletnih otrok nad starši vključujejo fizično, psihično (čustveno), finančno in spolno nasilje (Cottrell, 2004), medtem ko nasilje nad starejšimi vključuje še zanemarjanje (Lachs in Pillemer, 2004). V nasilje mladoletnih otrok nad starši torej sodijo samo dejanja storitve, medtem ko v nasilje nad starejšimi sodijo tudi dejanja opustitve. V obeh primerih gre pogosto za preplet več oblik nasilja hkrati (Cottrell, 2004; Hudson, 1991), npr. odrasel sin, ki vpije na mamo, jo tepe in ji odtuja denar, sodi v kategorije fizičnega, psihičnega in finančnega nasilja (Hudson, 1991).

Ločiti je treba med povzročitelji nasilja otrok nad starši in povzročitelji nasilja nad starejšimi. V prvem primeru raziskovalci dajejo poudarek na (mladoletne) otroke kot povzročitelje (npr. Cottrell, 2004), hkrati pa sem sodijo tudi polnoletni otroci (Holt in Shon, 2016). V drugem primeru lahko govorimo o neinstitucionaliziranem nasilju nad starejšimi v domačem okolju (povzročitelji so lahko družinski člani ali drugi, ki jim starejši zaupajo) in institucionaliziranem nasilju (ki ga npr. povzroči zdravniško osebje) (Lachs in Pillemer, 2004). Povzročitelji nasilja nad starejšimi so tako poleg otrok lahko tudi: partner, mož/žena, vnuk, vnukinja, brat, sestra, nečak, nečakinja, svak, svakinja, prijatelj, sosed, plačan strokovni delavec ali tujec (Gil et al., 2014). Nasilje nad starejšimi je torej lahko hkrati tudi nasilje nad starši, vendar ni nujno.

Razlike so tudi v tem, kdo je žrtev ene ali druge oblike nasilja nad družinskimi člani. V primeru nasilja nad starši so žrtve starši (npr. Cottrell, 2004), v primeru nasilja nad starejšimi pa so žrtve lahko pravzaprav vse osebe, ki so starejše od 65 let. V tovrstnih akademskih razpravah se namreč starejša oseba nanaša na osebo, staro 65 let ali več (Brammer in Biggs, 1998). To se vidi (tudi) v raziskavah (npr. Naughton et al., 2012; Oh, Kim, Martins in Kim, 2006), ki preučujejo zlorabe nad starejšimi, saj v takšnih študijah večinoma sodelujejo ljudje, starejši od 65 let. V zahodnih državah se starost starejše osebe običajno nanaša na starost upokojitve, to je pri 60 ali 65 letih (WHO, 2002), zato najdemo tudi raziskave, katerih udeleženci so stari 60 let ali več (npr. Choi in Mayer, 2000). V primerih nasilja nad starši so s starostjo torej omejeni povzročitelji, v primerih nasilja nad starejšimi pa je tovrstna omejitev značilna za žrtve.

Podobnosti in razlike lahko najdemo tudi v posledicah zlorab na obeh področjih. Posledice nasilja otrok nad starši so lahko visoke stopnje depresije in utrujenosti mater (Paterson, Luntz, Perlesz in Cotton, 2002). Cottrell (2004) ugotavlja še, da je matere v takšnih primerih strah za lastno varnost in varnost drugih otrok. Za starejše ljudi so lahko posledice zlorab še posebej resne. Starejši so namreč fizično šibkejši in bolj ranljivi kot mladi odrasli, njihove kosti so bolj krhke in okrevanje traja dlje časa. Tudi relativno majhna poškodba lahko povzroči resno in trajno škodo. Veliko starejših se preživlja z omejenimi dohodki, zato ima

9 Konig in Leembruggen-Kallberg (2006) sta izvedla raziskavo, v kateri so bili udeleženci naprošeni, da navedejo/opišejo primere nasilja odraslih otrok nad starši, ki so v njihovi kulturi prepoznani kot hujše, srednje ali lažje oblike nasilja. Ugotovitve so pokazale, da so udeleženci primere fizičnega nasilja najpogosteje označili kot hujše, primere psihičnega nasilja pa kot srednje ali lažje oblike nasilja.

izguba majhnih količin denarja lahko pomemben vpliv (WHO, 2002). Žrtve nasilja otrok nad starši (Cottrell, 2004) in starejše žrtve lahko trpijo za socialno izolacijo, pri čemer so zaradi bolezni lahko tudi v težavah. V takšnih primerih so še posebej izpostavljene, da postanejo tarče goljufij. Zaradi socialne izoliranosti je zloraba pogosto edini vir druženja z drugimi osebami. Starejša oseba zaradi fizičnih in kognitivnih nesposobnosti, ki so lahko posledica starosti, težje sprejme pravilne odločitve in zapusti nasilno razmerje. V nekaterih krajih lahko sorodstvena obveznost in razširjene družine tudi zmanjšajo možnosti, da bi starejši, še posebej ženske, lahko pobegnili iz takšnih razmerij (WHO, 2002).

Prvi kazalnik, da gre za dve različni obliki nasilja med družinskimi člani, so raziskave, ki obliki raziskujejo ločeno (npr. Acierno et al., 2009; Brownell in Wolden, 2003; Cottrell, 2004; Cottrell in Monk, 2004), drugi kazalnik pa se skriva v opisanih razlikah med njima (npr. Choi in Mayer, 2000; Cottrell, 2001). Podobnosti kažejo, da se nasilje (mladoletnih) otrok nad starši in nasilje nad starejšimi tudi prekrivata in v teh primerih lahko govorimo o nasilju odraslih otrok nad starši (npr. von Heydrich et al., 2012).

5 NEKATERE ZNAČILNOSTI NASILJA NAD STAREJŠIMI OZIROMA NASILJA ODRASLIH OTROK NAD STAREJŠIMI STARŠI

Značilnosti nasilja odraslih otrok nad starši se pogosto prepletajo z značilnostmi nasilja nad starejšimi (npr. Amstadter et al., 2011; Pillemer, 1985; von Heydrich et al., 2012), zato v nadaljevanju povzemamo ugotovitve raziskav glede nekaterih značilnosti nad starejšimi, ki so dopolnjene z značilnostmi nasilja odraslih otrok nad starši.

5.1 Karakteristike žrtev nasilja nad starejšimi oziroma nasilja odraslih otrok nad starši

a) Spol žrtev

Raziskava v Bostonu (Pillemer in Finkelhor, 1988) je pokazala, da je bilo 48 % žrtev nasilja nad starejšimi ženskega spola in 52 % moškega spola ($N = 61$). Moški imajo tako večjo verjetnost, da bodo žrtve nasilja kot ženske. Ker moški običajno umrejo prej kot ženske, je veliko ovdovelih žena. Če moški postane vdovec ali se loči, ima večjo verjetnost, da se ponovno poroči kot ženska. Možno je tudi, da so starejši moški, ki so običajno starejši od svojih žena, lahko slabotnejši kot ženske in zato bolj ranljivi za zlorabo. Vendar pa slednja razlaga pojasni samo, zakaj je stopnja nasilja pri moških večja kot pri ženskah, ne pojasnjuje pa, zakaj so v primerih, ki so uradno prijavljeni, žrtve večinoma ženske. Slednjo ugotovitev podpirata tudi Brownell in Wolden (2003), ki sta na podlagi 56 prijavljenih primerov ugotovila, da je bila v 77 % primerov žrtev ženskega spola, v 23 % pa moškega spola.

Pri pregledu literature nismo zasledili podatkov o nasilju odraslih otrok nad starši, ki bi prikazovali delež žrtev po spolu. Kazalnik o deležu je dostopen v raziskavi Daskalopoulos, Kakouros in Stathopoulou (2006), v kateri so bili

udeleženci naprošeni, da navedejo primere oblik nasilja odraslih otrok nad starši. Ugotovili so, da je bilo od vseh primerov ($N = 45$), ki so jih navedli, 34 primerov takih, v katerih je bila žrtev ženskega spola, v 11 primerih pa je bila žrtev moškega spola. Konig in Leembruggen-Kallberg (2006) dodajata, da v družbi obstaja prepričanje, da so povzročitelji nasilja nad starejšimi vedno moški, žrtve pa ženske.

b) Starost in zakonski stan žrtev

Acierno et al. (2009) ugotavljajo, da imajo ljudje, stari od 60 do 70 let, 3-krat večjo verjetnost, da bodo žrtve čustvene zlorabe, kot tisti, ki so stari nad 70 let. Ljudje, stari od 60 do 70 let, imajo tudi večje tveganje za čustveno, fizično in finančno zlorabo s strani tujca kot ljudje, stari nad 70 let. Poleg tega starost ni povezana z večanjem oziroma manjšanjem tveganja za spolno in finančno zlorabo ter zanemarjanje s strani družinskih članov.

Brownell in Wolden (2003) ugotavljata, da skoraj 90 % žrtev ($N = 56$) ni poročenih, od teh je 43 % samskih ali ločenih in 47 % ovdovelih. Biti poročen tako lahko deluje kot zaščitni dejavnik pred zlorabami (Burnes et al., 2015), a na drugi strani Pillemer in Finkelhor (1988) ugotavljata, da imajo tisti, ki so ovdovali, ločeni in nikoli poročeni, manjšo verjetnost, da bodo zlorabljeni, kot tisti, ki niso ovdovali, niso ločeni in so poročeni.

Raziskav, ki bi preučevale povezavo med zakonskim stanom starša in nasiljem nad njim s strani odraslega otroka sicer nismo zasledili, a Johnson et al. (2018) menijo, da se vseživljenjska izpostavljenost premoženjskim kaznivim dejanjem (vlomom, tatvinam) starša s strani odraslega otroka veča z večanjem starosti starša. Ugotovitev povezujejo s tem, da imajo starejši starši za sabo daljše življenjsko obdobje, kar veča verjetnost, da bodo žrtve kriminalitete.

c) Zdravje žrtev

Starejše osebe so neredko slabega zdravja (npr. Brownell in Wolden, 2003), kar veča verjetnost možnosti zlorab (Pillemer in Finkelhor, 1988). Podobno menijo von Heydrich et al. (2012), in sicer da obstaja statistično pomembna povezava med fizičnim in psihološkim zdravjem staršev in povečano verjetnostjo za fizično zlorabo nad njimi s strani odraslega otroka. Npr.: simptomi nevroloških bolezni lahko privedejo do vedenjskih in osebnostnih sprememb, upada kognitivnih sposobnosti (npr. pri govoru, sprejemanju odločitev) in agresivnega vedenja starša, ki je pogosto povezano s stresom otroka in fizično zlorabo starša. Kronična zdravstvena stanja (npr. artritis ali sladkorna bolezen) pri staršu so lahko povezana s psihološkimi skrbmi otroka, kar lahko potem vodi do fizičnega nasilja, vključno s stresom, občutkom preobremenjenosti in socialno izolacijo (von Heydrich et al., 2012).

d) Socialna izolacija in zlorabe substanc pri žrtvah

Majhna socialna mreža (angl. *social support*) pripomore k trikrat večji verjetnosti za pojav katerekoli oblike zlorabe nad starejšimi (Acierno et al., 2010). Socialna izolacija starša je tako povezana z občutki odtujenosti iz družbe. Občutek, da starejši starši ne pripadajo skupnosti, lahko oslabi občutek povezanosti s skupnostjo, kar pa veča verjetnost za fizično zlorabo s strani odraslega otroka (von Heydrich et al., 2012).

Raziskav o povezavi med konzumiranjem alkohola pri starših in njihovo viktimizacijo s strani odraslega otroka nismo zasledili, a Rusac (2015) ugotavlja,

da ni povezave med pogostostjo konzumiranja alkohola pri starejših in zlorabami starejših, še vseeno pa imajo starejši, ki konzumirajo alkohol, večjo verjetnost, da bodo žrtve nasilja, kot starejši, ki ga ne konzumirajo. Poleg tega starejše osebe, ki so finančno odvisne od svojih otrok, redko konzumirajo alkohol zaradi slabših okoliščin, ki otežujejo dostop do alkohola (Rusac, 2015).

5.2 Karakteristike povzročitelja nasilja nad starejšimi oziroma starejšimi starši

Znanje o dejavnikih tveganja glede povzročiteljev zlorab nad starejšimi je zaradi težje dostopnosti¹⁰ kot pri žrtvah (Choi in Mayer, 2000), ena izmed glavnih vrzeli področja nasilja nad starejšimi (Pillemer et al., 2016). V nadaljevanju zato predstavljamo dve značilnosti povzročiteljev, ki lahko prispevata k zlorabam nad starejšimi oziroma nasilju odraslih otrok nad starši.

a) Zlorabe substanc pri povzročitelju nasilja nad starejšimi oziroma nasilja nad starejšimi starši

Zloraba in odvisnost od substanc lahko odraslega otroka vodita v finančne težave, kar lahko vodi v finančno izkoriščanje starša (von Heydrich et al., 2012). Johnson et al. (2018) ugotavljajo, da pri starših odraslih otrok, ki imajo težave s prepovedanimi drogami, obstaja visoko tveganje, da postanejo žrtve premoženjskih kaznivih dejanj s strani odraslega otroka. Ugotovitev pripisujejo temu, da je pogosto konzumiranje prepovedanih drog težko financirati z legalnimi prihodki, kar pomeni, da je izvajanje tatvin in drugih premoženjskih deliktov pogosto pri odraslih otrocih, ki imajo resne težave s prepovedanimi drogami. Anetzberger, Korbin in Austin (1994) dodajajo, da je pri povzročiteljih fizičnega nasilja nad starejšimi starši dvakrat večja verjetnost, da imajo težave z alkoholom kot pri otrocih, ki skrbijo za svoje starše in jih ne zlorablajo.

b) Duševne bolezni/motnje povzročitelja

Pillemer (1985) meni, da so duševne motnje povzročiteljev lahko eden izmed dejavnikov, ki povzroča odvisnost od žrtve, kar pa lahko veča tveganje za zlorabljanje. Johnson et al. (2018) so ugotovili, da so bili starši, ki so poročali, da ima njihov odrasel otrok pozornostne ali avtistične motnje, pogostejše žrtve premoženjskih kaznivih dejanj odraslega otroka, kot starši, ki so poročali, da njihovi odrasli otroci nimajo prej omenjenih motenj. Smith (2015) v raziskavi ocenjuje, da so vse matere, ki so bile žrtve nasilja odraslega otroka, govorile o duševnih zdravstvenih težavah otroka ($N = 30$). Brownell in Wolden (2003) ocenjujeta nasprotno, in sicer da so primeri nasilja, pri katerih bi imel povzročitelj duševne motnje ali osebne težave (npr. ločitev od partnerja, druge težave v razmerju s partnerjem), redki.

¹⁰ Npr. finančno nasilje nad starejšimi pogosto izvajajo tujci in lahko mine veliko časa, preden je dejanje preiskano (Choi in Mayer, 2000).

5.3 Značilnosti v povezavi z odnosom med žrtvijo in povzročiteljem

Za pojasnitev nasilja nad starejšimi oziroma nasilja odraslih otrok nad starši so pomembni tudi dejavniki, ki izvirajo iz odnosa med povzročiteljem in žrtvijo (npr. Schiamberg in Gans, 2000; Ziminski Pickering in Phillips, 2014), zato v nadaljevanju povzemamo še nekaj tovrstnih ugotovitev raziskav.

a) Odvisnost med žrtvijo in povzročiteljem

Starejši ljudje in njihovi skrbniki so lahko v simbiotskem odnosu. Acierno et al. (2009) menijo, da so povzročitelji zlorab nad starejšimi pogosto brezposelni. Posledično se lahko zgodi, da medtem ko je skrbnik finančno odvisen od starejše osebe, je ta lahko odvisna od njega v smislu pomoči pri opravljanju vsakodnevnih aktivnosti (tj. funkcionalna sposobnost) (Amstadter et al., 2011). Prevalenca zlorab in zanemarjanja starejših ljudi je namreč večja pri tistih, ki so funkcionalno manj sposobni, kot pri ljudeh, ki so funkcionalno sposobni (Gil et al., 2014). Zloraba starejših staršev je pogosto povezana s spremembami v kognitivnem, psihološkem in finančnem stanju starejše osebe in posledično njene odvisnosti od družinskih članov ali sorodnikov (von Heydrich et al., 2012). Manjša funkcionalna sposobnost starejših ljudi večja tveganje za čustveno, verbalno in finančno zlorabo s strani družinskega člana (Acierno et al., 2009; Acierno et al., 2010). Amstadter et al. (2011) razlagajo, da so skrbniki, ki pomagajo starejši osebi pri opravljanju rutinskih del, lahko pod stresom, kar pa večja tveganje za zlorabo.

Starš in otrok tako lahko živita v odnosu, kjer je otrok finančno odvisen od starša, pri čemer je ta dejavnik najpogostejši razlog, da odrasli otroci živijo skupaj s starši (Clemens in Axelson, 1985; Smith, 2015). 50 % starejših staršev namreč poroča, da je imel njihov odrasel otrok finančne težave v zadnjih dvanajstih mesecih ($N = 203$) (von Heydrich et al., 2012), starejše osebe, ki so žrtve fizičnega nasilja, pa imajo večjo možnost, da je povzročitelj finančno odvisen od njih, kot starejše osebe, ki niso žrtve nasilja (Pillemer, 1985). Von Heydrich et al. (2012) ugotavljajo, da finančne težave odraslega otroka slabšajo kakovost odnosov med njim in staršem, zato se poveča verjetnost fizične zlorabe nad starejšim staršem. Podobno ugotavlja Pillemer (1985), ki pravi, da je tipična starejša žrtev nasilja ženska, ki podpira od nje odvisnega otroka ali v manjši meri fizično ali mentalno prizadetega partnerja.

b) Življenje v skupnosti

Suitor in Pillemer (1988) menita, da je razširjeno prepričanje, da je lahko konfliktov med družinskimi člani več, če odrasli otroci živijo s starši. V tem primeru namreč otroci nadaljujejo s svojim (nezrelim) vedenjem in odvisnostjo od staršev (Clemens in Axelson, 1985), pri čemer pa lahko ta občutek nemoči vodi v nasilje nad starši (Pillemer, 1985). Smith (2015) v raziskavi ugotavlja, da so vse matere poročale, da se je verbalno in fizično nasilje njihovih odraslih otrok dogajalo, ko so otroci živeli skupaj z njimi. Oh et al. (2006) dodajajo, da je pri vseh oblikah zlorab večja verjetnost, da starejša oseba živi s poročenim otrokom, kar povzroči še več konfliktov. Po drugi strani pa Suitor in Pillemer (1988) menita, da je pogostost konfliktov med starši in otroki, ki živijo skupaj, nizka. Gre torej za mit, da prihaja do več konfliktov v družinah, če odrasli otroci živijo s starši. Stratton in Moore (2007) dodajata, da četudi ne prihaja do konfliktov, je lahko kohezija med družinskimi člani še vseeno šibka, kar lahko vodi v zlorabe staršev.

c) Zgodovina nasilja v družini

Teorija socialnega učenja (Bandura, 1977) pravi, da se otrok nasilnega vedenja nauči v družinskih okoliščinah, v katerih ima nasilen starš vlogo »vzornika otroku«. Ta teorija vodi v koncept »cikel nasilja«, npr. ko zlorabljen otrok odraste in postane nasilen (Pillemer in Sutor, 1988). Korbin, Anetzberger in Austin (1995) dodajajo, da je tretjina odraslih otrok, ki zlorablajo svoje starše, bilo v otroštvu zlorabljenih s strani svojih staršev ($N = 23$). Poleg tega ugotavljajo, da je »cikel nasilja« bolj uporaben pri pojasnjevanju nasilja nad otroki kot nasilja odraslih otrok nad starši. Pri odraslih otrocih, ki izvajajo nasilje nad svojimi starši, obstaja manjša verjetnost, da so bili v otroštvu zlorabljeni s strani staršev, kot pri starših, ki izvajajo nasilje nad otroki. Včasih je torej nasilje odraslih otrok nad starši nadaljevanje dolgotrajnih vzorcev fizične ali čustvene zlorabe v družini (von Heydrich et al., 2012), ali pa lahko v starosti staršev pride do novih oblik nasilja, npr. preprečevanje babicam, da imajo stike z vnuki (Stewart, Burns in Leonard, 2007).

6 ZAKLJUČEK

Na podlagi sistematičnega pregleda literature ugotavljamo, da je področje nasilja odraslih otrok nad starši v Sloveniji (pre)malo raziskano. V slovenskih objavah smo namreč zasledili le omembe tega pojava (npr. Eman in Hacin, 2017; Hvalič Touzery in Felicijan, 2004; Klančnik in Pavšič Mrevlje, 2013; Pečar, 1993; Podreka, 2014; Voglar, 1997) ali primere tovrstne problematike (npr. Cukut Krilić, 2015; Hvalič Touzery, 2004; Milavec Kapun, 2014, 2015; Pentek in Kocijan, 2006; Tomažič in Hvalič Touzery, 2006). Glede na analizirane tuje objave (npr. Anetzberger et al., 1994; Smith, 2015; Stratton in Moore, 2007; von Heydrich et al., 2012) menimo, da je tovrstna problematika ena izmed najmanj razumljenih in proučevanih oblik nasilja med družinskimi člani.

Holt in Shon (2016) ugotavljata, da ni teorij o nasilju odraslih otrok nad starši. V primerih nasilja odraslih otrok nad starši z nesmrtnim izidom je teoretični »vakuum«, ker tematika ni prepoznana kot problem, dokler ni obravnavana v kategoriji nasilja nad starejšimi. Čeprav starejše žrtve in povzročitelji delujejo povsem drugače glede na življenjski cikel, se uporabljajo ista teoretična pojasnila kot za nasilje adolescentov nad starši (Holt in Shon, 2016). Z njuno ugotovitvijo se deloma strinjamo, saj smo zasledili dva modela, in sicer ekološki bifokalni intergeneracijski model (angl. *ecological bi-focal intergenerational model*) (Schiamberg in Gans, 2000) ter model družinske moči, ki izhaja iz odvisnosti v razmerju med odraslim otrokom in staršem (angl. *the family-power dependant relationship model*; Ziminski Pickering in Phillips, 2014), ki razlagata nasilje odraslih otrok nad starši, vendar oba izhajata iz sinteze pregleda literature, ki se prvotno navezuje na področje nasilja nad starejšimi.

Nadalje zaznavamo pomanjkanje tipologije povzročiteljev nasilja nad starši, in sicer tipologije njihovih osebnosti, ki bi bile narejene na podoben način, kot je za povzročitelje nasilja nad starejšimi (Ramsey-Klawnsnik, 2000). Tipologija bi lahko dala vpogled v psihopatološke značilnosti povzročiteljev nasilja nad starši in pomembno prispevala k načinu obravnave tovrstnih povzročiteljev. Poleg tega

zaznavamo pomanjkanje raziskav, ki bi proučevale prisotne družbene stereotipe o nasilju odraslih otrok nad starši. Ti skupaj s stigmatizacijo lahko namreč pomembno prispevajo k neprijavljanju tovrstnih kaznivih dejanj. V prihodnosti bi zato kazalo izvesti študijo, v kateri bi preučili družbene stereotipe, povezane s preučevano problematiko, in razviti tipologijo povzročiteljev nasilja nad starši glede na njihove osebnostne značilnosti.

Dejstvo, da so ugotovitve o nasilju polnoletnih otrok nad starši v primerjavi z drugimi oblikami nasilja med družinskimi člani redke in da so izsledki o tej obliki nasilja zasenčeni s področjem nasilja nad starejšimi, povzročajo zmedo pri oblikovanju opredelitve, teoretičnih okvirov in značilnosti primerov nasilja odraslih otrok nad starši. Omenjeno ovira tudi oblikovanje programov preprečevanja in interveniranja.

Glede na pregled objav lahko vidimo, da je tematika večinoma proučevana s kriminološkega (npr. Johnson et al., 2018; Smith, 2015; Stratton in Moore, 2007; von Heydreich et al., 2012) in psihološkega vidika v smislu raziskovanja zaznavanja otrokovega nasilnega vedenja s strani staršev in procesov spopadanja z nasilnim vedenjem odraslega otroka (npr. Band-Winterstein, 2015; Band-Winterstein et al., 2015; Kageyama, Yokoyama, Nakamura, Kobayashi in Fuji, 2018). Nekaj je tudi raziskav, ki obravnavajo družbena stališča o nasilju odraslih otrok nad starši v smislu, da so udeleženci naprošeni, da navedejo/opišejo primere tovrstnega nasilja, ki so v njihovi kulturi prepoznani kot hujše, srednje ali lažje oblike nasilja odraslega otroka nad staršem (npr. Daskalopoulos et al., 2006; Konig in Leembruggen-Kallberg, 2006; Rinsky in Malley-Morrison, 2006), nismo pa zasledili raziskav, ki bi obravnavale področje nasilja odraslih otrok nad starši s kriminalističnega vidika. Odkrivanje, preiskovanje in dokazovanje tovrstnih primerov je namreč zahtevno. Dong et al. (2011) opisujejo znake zlorab nad starejšimi, vendar gre le za indikatorje, ki niso nujno posledica zlorab. Težava pri preiskovanju je predvsem v zbiranju dokazov, s katerimi se utemelji zloraba. Lahko se zgodi, da starejši ali družinski člani v preiskavi ne želijo sodelovati, lahko pa kljub sumu na zlorabo ni dokazov, ki bi sum podprli (Dong et al., 2011), ker jih ni, niso najdeni ali niso več vidni. Dokazovanje otežuje tudi dejstvo, da tovrstna oblika nasilja v družini ni takoj prijavljena policiji. V prihodnje zato kaže izvesti raziskavo, ki bo tematiko nasilja odraslih otrok nad starši obravnavala z vidika odkrivanja, preiskovanja in dokazovanja takšnih primerov, ter na podlagi ugotovitev predlagati možnosti za boljše obravnavanje tovrstnih kaznivih dejanj.

UPORABLJENI VIRI

- Acierno, R., Hernandez-Tejada, M., Muzzy, W. in Steve, K. (2009). *Final report: National elder mistreatment study*. Pridobljeno na <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/226456.pdf>
- Acierno, R., Hernandez, M. A., Amstadter, A. B., Resnick, H. S., Steve, K., Muzzy, W. in Kilpatrick, D. G. (2010). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The national elder mistreatment study. *American Journal of Public Health*, 100(2), 292–297.

- Amstadter, A. B., Zajac, K., Strachan, M., Hernandez, M. A., Kilpatrick, D. G. in Acierno, R. (2011). Prevalence and correlates of elder mistreatment in South Carolina: The South Carolina elder mistreatment study. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(15), 2947–2972.
- Anetzberger, G. J. (2005). The reality of elder abuse. *Clinical Gerontologist*, 28(1–2), 1–25.
- Anetzberger, G. J., Korbin, J. E. in Austin, C. (1994). Alcoholism and elder abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 9(2), 184–193.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Band-Winterstein, T. (2015). Whose suffering is this? Narratives of adult children and parents in long-term abusive relationships. *Journal of Family Violence*, 30(2), 123–133.
- Band-Winterstein, T., Avieli, H. in Smeloy, Y. (2015). »He is still my son«: Aging and living in the shadow of an abusive adult child with mental disorder. V S. R. Maxwell in S. L. Blair (ur.), *Contemporary perspectives in family research. Vol. 9: Violence and crime in the family: Patterns, causes, and consequences* (str. 153–176). Bingley: Emerald.
- Brammer, A. in Biggs, S. (1998). Defining elder abuse. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 20(3), 285–304.
- Brownell, P. in Wolden, A. (2003). Elder abuse intervention strategies. *Journal of Gerontological Social Work*, 40(1–2), 83–100.
- Burnes, D., Pillemer, K., Caccamise, P. L., Mason, A., Henderson, C. R., Berman, J. ... Lachs, M. S. (2015). Prevalence of and risk factors for elder abuse and neglect in the community: A population-based study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 63(9), 1906–1912.
- Burston, G. R. (1975). Granny battering. *British Medical Journal*, 3, 592.
- Choi, N. G. in Mayer, J. (2000). Elder abuse, neglect, and exploitation: Risk factors and prevention strategies. *Journal of Gerontological Social Work*, 33(2), 5–25.
- Clemens, A. W. in Axelson, L. J. (1985). The not-so-empty-nest: The return of the fledging adult. *Family Relations*, 34(2), 259–264.
- Condry, R. in Miles, C. (2012). Adolescent to parent violence and youth justice in England and Wales. *Social Policy and Society*, 11(2), 241–250.
- Cottrell, B. (2001). *Parent abuse: The abuse of parents by their teenage children*. Canada: The National Clearinghouse on Family Violence.
- Cottrell, B. (2004). *When teen abuse their parents*. Black Point: Fernwood.
- Cottrell, B. in Monk, P. (2004). Adolescent-to-parent abuse: A qualitative overview of common themes. *Journal of Family Issues*, 25(8), 1072–1095.
- Cukut Krilić, S. (2015). Nasilje nad starejšimi. V J. Šimenc (ur.), *Prepoznavanje in obravnavanje žrtev nasilja v družini* (str. 67–68). Ljubljana: Zdravniška zbornica Slovenije. Pridobljeno na <http://www.prepoznajnasilje.si/docs/default-source/default-document-library/prilo%C4%8Dnik-za-zdravstveno-osebje.pdf?sfvrsn=0>
- Daskalopoulos, M. D., Kakouros, A. in Stathopoulou, G. (2006). Perspectives on elder abuse in Greece. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 18(2–3), 87–104.
- Dong, X. Q., Simon, M. A., Beck, T. T., Farran, C., McCann, J. J., Mendes de Leon, C. F. ... Evans, D. A. (2011). Elder abuse and mortality: The role of psychological and social wellbeing. *Gerontology*, 57(6), 549–558.

- Edenborough, M., Jackson, D., Mannix, J. in Wilkes, L. M. (2008). Living in the red zone: The experience of child-to-mother violence. *Child and Family Social Work*, 13(4), 464–473.
- Eman, K. in Hacin, R. (2017). Pregled kriminološkega raziskovanja nasilja v Sloveniji po letu 1991. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(3), 209–217.
- Frangž, D. in Lindav, B. (2019). Kriminalistika med teorijo in prakso v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 70(2), 141–161.
- Gil, A. P. M., Kislaya, I., Santos A. J., Nunes, B., Nicolau, R. in Fernandes, A. A. (2014). Elder abuse in Portugal: Findings from the first national prevalence study. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 27(3), 174–195.
- Greenberg, J. R., McKibben, M. in Raymond, J. A. (1990). Dependent adult children and elder abuse. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 2(1–2), 73–86.
- Harbin, H. T. in Madden, D. J. (1979). Battered parents: A new syndrome. *American Journal of Psychiatry*, 136(10), 1288–1291.
- Holt, A. in Shon, P. C. (2016). Exploring fatal and non-fatal violence against parents: Challenging the orthodoxy of abused adolescent perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(4), 915–934.
- Hsu, M. C., Huang, C. Y. in Tu, C. H. (2014). Violence and mood disorder: Views and experiences of adult patients with mood disorders using violence toward their parents. *Perspectives in Psychiatric Care*, 50(2), 111–121.
- Hudson, M. F. (1991). Elder mistreatment. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 3(2), 1–20.
- Hvalič Touzery, S. (2004). Za zaprtimi vrati: o zlorabi starih ljudi. *Odsev*, 2(2), 12–14.
- Hvalič Touzery, S. in Felicijan, P. (2004). Dogaja se njej in dogaja se mnogim: Ne bi se smelo: Raziskava o zlorabi starih ljudi v Sloveniji. *Kakovostna starost*, 7(1), 12–20.
- Ibabe, I., Jaureguizar, J. in Bentler, P. M. (2013). Risk factors for child-to-parent violence. *Journal of Family Violence*, 28(5), 523–534.
- Johnson, B., Richert, T. in Svensson, B. (2018). Parents as victims of property crime committed by their adult children with drug problems: Results from a self-report study. *International Review of Victimology*, 24(3), 329–346.
- Kageyama, M., Yokoyama, K., Nakamura, Y., Kobayashi, S. in Fuji, C. (2018). The coping process of Japanese parents who experience violence from adult children with schizophrenia. *Archives of Psychiatric Nursing*, 32(4), 549–554.
- Kazenski zakonik (KZ-1-UPB2). (2012, 2015, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17).
- Khan, K. S., Kunz, R., Kleijnen, J. in Antes, G. (2003). Five steps to conducting a systematic review. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 96(3), 118–121.
- Klančnik, A. T. in Pavšič Mrevlje, T. (2013). Kriminaliteta nad starejšimi in izhodišča za varno staranje v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 15(3), 385–397.
- Konig, J. in Leembruggen-Kallberg, E. (2006). Perspectives on elder abuse in Germany. *Educational Gerontology*, 32(1), 25–35.
- Konvencija o otrokovih pravicah*. (1989). Pridobljeno na <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf>
- Korbin, J. E., Anetzberger, G. J. in Austin, C. (1995). The intergenerational cycle of violence in child and elder abuse. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 7(1), 1–15.

- Korbin, J. E., Anetzberger, G. J. in Eckert, J. K. (1990). Elder abuse and child abuse. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 1(4), 1–14.
- Korošec, D., Filipčič, K., Bajec, T., Balažic, J., Bele, V., Bobnar, T. ... Žgur, M. (2019). *Veliki znanstveni komentar posebnega dela Kazenskega zakonika (KZ-1), 2. knjiga (177. do 256. člen)*. Ljubljana: Uradni list RS; Pravna fakulteta.
- Kosberg, J. I. (1988). Preventing elder abuse: Identification of high risk factors prior to placement decisions. *The Gerontologist*, 28(1), 43–50.
- Kropf, N. P. in Kelly, T. B. (1995). Stigmatized and perpetual parents: Older parents caring for adult children with life-long disabilities. *Journal of Gerontological Social Work*, 24(1–2), 3–16.
- Lachs, M. S. in Pillemer, K. (2004). Elder abuse. *Lancet*, 364, 1263–1272.
- Laurent, A. in Derry, A. (1999). Violence of French adolescents toward their parents: Characteristics and context. *Journal of Adolescent Health*, 25(1), 21–26.
- Matthews, S., Dwyer, R. in Snoek, A. (2017). Stigma and self-stigma in addiction. *Journal of Bioethical Inquiry*, 14(2), 275–286.
- Meško, G. (2008). *Kriminologija*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Milavec Kapun, M. (2014). Ko v starosti boli duša in telo. *Žarek dobrote*, 12(12), 7–9. Pridobljeno na <https://www.karitas.si/wp-content/uploads/2012/02/Zarek-december-2014-web.pdf>
- Milavec Kapun, M. (2015). Vzroki za nasilje nad starejšimi. *Žarek dobrote*, 13(1), 6–7.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Dickson, N., Silva, P. in Stanton, W. (1996). Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years. *Development and Psychopathology*, 8(2), 399–424.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J. in Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), 1–6. doi:10.1371/journal.pmed.1000097
- Moulds, L., Day, A., Mildred, H., Miller, P. in Casey, S. (2016). Adolescent violence towards parents – the known and unknowns. *Australian and New Zealand Journal of Family Violence*, 37(4), 547–557.
- My violent child. (2. 12. 2014). *My violent child* [Video]. CRIMETIME T. V. 3. Pridobljeno na <https://www.youtube.com/watch?v=F9nmZbvIvuM&t=1378s>
- My violent child. (5. 8. 2016). *My violent child 2014* [Video]. Jeffrey Ladouceur. Pridobljeno na https://www.youtube.com/watch?v=Bkt_OxxXPaE&t=949s
- My violent child. (15. 1. 2017). *My violent child S02e01 Tearing us apart* [Video]. Darnell Macdowell. Pridobljeno na https://www.youtube.com/watch?v=87UdPL_Y7G4&t=33s
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2016). Family caregiving roles and impacts. V R. Schulz in J. Eden (ur.), *Families caring for an aging America* (str. 73–123). Washington: The National Academies Press.
- National Research Council. (2003). Part I: Panel report. V R. J. Bonnie in R. B. Wallace (ur.), *Elder mistreatment: Abuse, neglect, and exploitation in an aging America* (str. 9–165). Washington: The National Academies Press.
- Naughton, C., Drennan, J., Lyons, I., Lafferty, A., Treacy, M., Phelan, A. ... Delaney, L. (2012). Elder abuse and neglect in Ireland: Results from a national prevalence survey. *Age and Ageing*, 41(1), 98–103.

- Oh, J., Kim, H. S., Martins, D. in Kim, H. (2006). A study of elder abuse in Korea. *International Journal of Nursing Studies*, 43(2), 203–214.
- Paterson, R., Luntz, H., Perlesz, A. in Cotton, S. (2002). Adolescent violence towards parents: Maintaining family connections when the going gets tough. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 23(2), 90–100.
- Pavšič Mrevlje, T. in Nivala, J. (2017). Victimization of the elderly in the municipalities of Ljubljana and Uppsala. *International Review of Victimology*, 23(1), 33–46.
- Pečar, J. (1993). Nasilje in prisila. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 44(1), 34–48.
- Pentek, M. in Kocijan, M. (2006). Nasilje, zloraba in starejši ljudje. V J. Balažic in P. Kornhauser (ur.), *Zloraba in nasilje v družini in družbi: XII. spominsko srečanje akademika Janeza Milčinskega: Medicinsko izvedenstvo* (str. 56–64). Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete.
- Pillemer, K. (1985). The dangers of dependency: New findings on domestic violence against the elderly. *Social Problems*, 33(2), 146–158.
- Pillemer, K. in Finkelhor, D. (1988). The prevalence of elder abuse: A random sample survey. *The Gerontologist*, 28(1), 51–57.
- Pillemer, K. in Suitor, J. J. (1988). Elder abuse. V V. B. van Hasset, R. L. Morrison, A. S. Bellack in M. Hersen (ur.), *Handbook of family violence* (str. 247–271). New York: Plenum Press.
- Pillemer, K., Burnes, D., Riffin, C. in Lachs, M. S. (2016). Elder abuse: Global situation, risk factors, and prevention strategies. *The Gerontologist*, 56(2), 194–205.
- Podreka, J. (2014). Intimnopartnerski umori v Sloveniji in njihova spolna zaznamovanost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(1), 60–73.
- Primc, T. in Lobnikar, B. (2019). Nasilje nad starejšimi v domovih za starejše in v domačem okolju. *Kakovostna starost*, 22(1), 3–20.
- Quinn, M. J. in Tomita, S. K. (1997). Part one: The phenomenon of elder mistreatment. V A. R. Roberts (ur.), *Elder abuse and neglect: Causes, diagnosis, and intervention strategies* (str. 1–127). New York: Springer.
- Ramsey-Klawnsnik, H. (2000). Elder abuse offenders: A typology. *Generations*, 24(2), 17–22.
- Ramsey-Klawnsnik, H. (2004). Elder sexual abuse within the family. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 15(1), 43–58.
- Rinsky, K. in Malley-Morrison, K. (2006). Russian perspectives on elder abuse: An exploratory study. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 18(2–3), 123–139.
- Rusac, S. (2015). Elderly abuse and alcohol consumption. *College Anthropology*, 39(4), 869–875.
- Schiamberg, L. B. in Gans, D. (2000). Elder abuse by adult children: An applied ecological framework for understanding contextual risk factors and the intergenerational character of quality of life. *The International Journal of Aging and Human Development*, 50(4), 329–359.
- Sladič, A. (2013). Izrek prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi in mladoletni povzročitelji nasilja. V N. Miklič (ur.), *Otrok v vlogi žrtve in storilca: 12. strokovni posvet Društva državnih tožilcev in Generalne policijske uprave v sodelovanju s Centrom za izobraževanje v pravosodju* (str. 7–17). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve in javno upravo RS.
- Smith, J. R. (2015). Expanding constructions of elder abuse and neglect: Older mothers' subjective experiences. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 27(4–5), 328–355.

- Stewart, M., Burns, A. in Leonard, R. (2007). Dark side of the mothering role: Abuse of mothers by adolescent and adult children. *Sex Roles*, 56(3–4), 183–191.
- Stones, M. J. in Bedard, M. (2002). Higher thresholds for elder abuse with age and rural residence. *Canadian Journal of Aging*, 21(4), 577–586.
- Stratton, D. C. in Moore, A. J. (2007). Fractured relationships and the potential for abuse of older men. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 19(1–2), 75–97.
- Suitor, J. J. in Pillemer, K. (1988). Explaining intergenerational conflict when adult children and elderly parents live together. *Journal of Marriage and Family*, 50(4), 1037–1047.
- Tomažič, K. in Hvalič Touzery, S. (2006). Gerontološko izrazje. *Kakovostna starost*, 9(3), 54–55.
- UNICEF. (2016). *Age matters! Age-related barriers to service access and the realisation of the rights for children, adolescents and youth: Final report-october 2016*. New York: Youth Policy Labs, UNICEF. Pridobljeno na https://agemattersnow.org/downloads/YPL_Age_Matters_Final_Report_Oct2016.pdf
- Van Den Bruele, A. B., Dimachk, M. in Crandall, M. (2018). Elder abuse. *Clinics and Geriatric Medicine*, 35(1), 103–113.
- Violent child, desperate parents. (27. 7. 2016). *Violent child, desperate parents. Series 1 (clip)* [Video]. DCDRights. Pridobljeno na <https://www.youtube.com/watch?v=G44pnUW4O-U>
- Violent child, desperate parents. (20. 4. 2018). *Violent child, desperate parents. Series 2 (clip)* [Video]. DCDRight. Pridobljeno na <https://www.youtube.com/watch?v=86la-KoIy0>
- Voglar, M. (1997). Družinski umori v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(1), 51–62.
- von Heydrich, L., Schiamberg, L. B. in Chee, G. (2012). Social-relational risk factors for predicting elder physical abuse: An ecological bi-focal model. *The International Journal of Aging and Human Development*, 75(1), 71–94.
- World Health Organization [WHO]. (2002). Abuse of the elderly. V E. G. Krug, L. L. Dahlberg, J. A. Mercy, A. B. Zwi in R. Lozano (ur.), *World report on violence and health* (str. 123–147). Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization [WHO]. (2018). *Ageing and life-course: Elder abuse*. Pridobljeno na https://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini [ZPND]. (2008, 2016, 2017). *Uradni list RS*, (16/08, 68/16, 54/17).
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih [ZZZDR]. (2004, 2007, 2011, 2012, 2015, 2017, 2018). *Uradni list RS*, (69/04, 101/07, 90/11, 84/12, 82/15, 15/17, 30/18).
- Ziminski Pickering, C. E. in Phillips, L. R. (2014). Development of a causal model for elder mistreatment. *Public Health Nursing*, 31(4), 363–372.

O avtoricah:

Monika Klun, magistrica varstvoslovja in doktorska študentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: monika.klun@student.um.si

Dr. Danijela Frangež, docentka za področje kriminologije in predstojnica Katedre za kriminalistiko na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru, Slovenija. E-pošta: danijela.frangez@fvv.uni-mb.si

Zatiralske družbene strukture: primer ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju

Gašper Krstulović

Namen prispevka:

Članek govori o tem, v kolikšni meri so osebe z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju v sistemu socialnega varstva sposobne govoriti in biti slišane.

Metode:

V prispevku ljudje z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju govorijo o lastnih izkušnjah zatiranja in življenjskih situacijah, kjer nimajo moči, da bi kaj spremenili, saj se o zadevah, ki se tičejo njih, odločajo drugi.

Ugotovitve:

Glavna ugotovitev raziskave je, da je pokroviteljski govor eden izmed glavnih dejavnikov, ki ohranja ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju v podrejenem položaju. Sposobnost strokovnjaka, da z osebami z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju komunicira jasno, odgovorno, brez predpostavke o njihovi zmotnosti in s spoštovanjem je ključna za preprečevanje nadaljnjih zlorab teh oseb.

Praktična uporabnost:

Članek skozi pripovedi ljudi prikaže dobre in slabe prakse komunikacije z osebami z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju, kar je uporabno za vse strokovnjake, ki se pri svojem delu srečujejo z osebami z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju in imajo kakršno koli moč odločanja, ki neposredno vpliva na življenje teh ljudi.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Gre za izvirno raziskovalno perspektivo, ki se družbenih razmerij loteva s perspektive družbene moči in preučuje družbeno strukturo s perspektive zatiranega, z namenom iskanja načinov, ki bi zatiranemu omogočila, da o svoji izkušnji govori drugim in je pri tem tudi slišan, zaradi česar se v njegovem življenju tudi nekaj spremeni.

UDK: 364.622

Ključne besede: duševno zdravje, intelektualne ovire, govor, zatiranje

Oppressive Social Structures: The Case of People with Intellectual Disabilities and Problems in Mental Health

Purpose:

The article discusses the extent to which people with intellectual disabilities and problems in mental health in the social care system are able to speak and be heard.

Design/Methods/Approach:

In this article, people with intellectual disabilities and problems in mental health talk about their own experiences of oppression and life situations where they have no power to change anything, as matters affecting them are decided by others.

Findings:

The main finding of the research is that patronizing language is one of the main factors that keeps people with intellectual disabilities and problems in mental health at a disadvantage. The ability of an expert to communicate clearly, responsibly, without the assumption that the person is not telling the truth and with respect is key to preventing further abuse of people with intellectual disabilities and problems in mental health.

Practical Implications:

Through the narratives of people, the article presents the good and bad practices of communication with people with intellectual disabilities and problems in mental health, which is useful for all professionals who encounter people with intellectual disabilities and problems in mental health in their work and who have any decision-making power that directly affects the lives of these people.

Originality/Value:

This article represents an original research perspective that examines social relations from the perspective of social power and views social structure from the perspective of the oppressed, with the aim of finding ways that would allow the oppressed to speak and be heard in a significant way to the point that it makes a difference.

UDC: 364.622

Keywords: mental health, intellectual disabilities, language, social oppression

1 UVOD

Skrb vzbujajoče je, da je tematika telesnih, intelektualnih in senzornih ovir tako redko zastopana v akademskem okolju. Zdi se, kot da se je zanos za družbene spremembe, enakost in pravičnost, ki je, tako kot drugod, tudi pri nas, doživel vzpon konec osemdesetih in začetek devetdesetih let prejšnjega stoletja, umaknil neoliberalni ideologiji, v kateri prevladuje miselnost, da je vsak posameznik odgovoren za lastno življenje. Ta preobrat v mišljenju s kolektivnega razumevanja

družbe k opustitvi ideje kolektiva in vzponu razumevanja posameznika, kot neodvisnega nosilca individualnih pravic, je imel ključen vpliv na tiste družbene skupine, ki se niso dovolj hitro mobilizirale in se zavzele za lastne pravice. Besede Margaret Thatcher »Družba ne obstaja« so danes bolj resnične kot kadarkoli, socialna zakonodaja, ki si je za nalogo zadala »iskanje prevarantov in izkoriščevalcev sistema«, pa je zgolj posledica ideološkega preobrata (Keay, 1987). Ni težko verjeti, da so tisti v družbi, ki niso dovolj glasni ali jim preprosto ni dovoljeno govoriti, med najbolj zatiranimi. V današnji družbi pa je le redkokateri glas bolj neslišen kot glas *norca*.

Foucault (1998) v svoji prvi knjigi z naslovom *Zgodovina norosti v času klasicizma* piše o spremenljivi naravi opredelitve *norosti* v evropski zgodovini. Opiše politične, filozofske in medicinske procese, v katerih Drugi (v fenomenološkem smislu) postane *nor*. Piše tudi, da so renesančni umetniki pogosto upodabljali *norost* kot nekaj, kar je onkraj človeškega razumevanja in jo upodabljali utelešeno kot nekaj nadnaravnega ali nepojmljivega (Foucault, 1998). Šele v sedemnajstem stoletju pride do preobrata in opredelitve *razuma*, kot nekaj zaželenega. *Norost* kot tudi prostitucija in revščina v tistem času postanejo moralno vprašanje. Naloga novonastalih institucij v tistem času, ki so zapirale ljudi, je bila prevzgoja posameznikovega vedenja in odločitev. Foucault (1998) trdi, da družbo žene neustavljiva želja po tem, da izloči tiste skupine ljudi, za katere družba opredeli, da so nezaželeni, njihovo izgnanstvo pa poveže z zapiranjem v organizirane oblike dela, ki zagotavljajo poceni delovno silo. V mnogo pogledih se ideološka težnja današnje družbe ni spremenila. Meja med *norostjo* in *razumom* temelji na premisi ločevanja in zapiranja. To je zgodovinsko omogočilo medicini, da so imeli lahek dostop do prostorov, kjer so lahko *norost* preučevali, jo opredelili kot naravni fenomen, ki je vreden preučevanja in kasneje kot bolezen, ki jo je treba zdraviti (Foucault, 1998). Foucault (1998) poudarja, da so bile te nove oblike obravnave *norosti* pogosto bolj zlorablajoče in krute kot prej, ko so bili *nori* prepuščeni sami sebi. Opredelitev jasne, medicinske meje med *razumom* in *norostjo* ter želja po izkoreninjenju *norosti* sta pogoj za vzpostavitev formalnega sistema nadzora, ki nadzira *nore* (Foucault, 1980).

Foucault (1998) veliko pozornosti namenja povezavi med govorom in opredelitvijo *norosti*. Podobno kot ugotavlja tudi Spivak (1988), tudi on piše, da so ljudje, ki so označeni za *nore*, izključeni iz družbenega diskurza, postanejo Drugi, niso obravnavani kot racionalni in ne morejo govoriti in sprejemati pomembnih odločitev o lastnem življenju.

Na globalnem severu je študij hendikepa tesno povezan s koncepti zatiranja in ločevanja (Thomas, 2007). Podobno kot rasizem, seksizem, homofobija in razlikovanje na podlagi starosti tudi ločevanje na podlagi telesne zmožnosti predstavlja obliko družbenega zatiranja. Kljub temu besedo *zatiranje* redko uporabljamo v povezavi z besedo ali besedno zvezo ljudi z ovirami, invalidnost ali hendikep. Mnogo pogostejše v navezi s katero izmed teh besed ali besednih zvez slišimo besedo marginalizacija, izključevanje ali sistemsko prikrajšanje. Poudariti moramo, da je ravno beseda *zatiranje* med temi najpomembnejša, saj nas opominja na to, da zatiranega nekdo tudi *zatira*. Takšen pogled predstavlja pomemben ideološki zasuk, ki nas opozori na to, da marginaliziranost določene

družbene skupine ni zgolj dejstvo, temveč je obstoječa družbena ureditev posledica razredne razslojenosti in je tesno povezana z družbeno močjo posamezne družbene skupine. Številni avtorji poudarjajo, da takšno razmerje moči vzdržujejo tudi obstoječi socialni sistemi, ki ohranjajo status quo in ne omogočajo strukturnih sprememb v družbi (Oliver, 2009; Thomas, 2007).

Pričujoča raziskava, ki je bila leta 2016 opravljena kot del doktorskega študija socialnega dela, govori o vsakodnevnih izkušnjah zatiranja oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju. Ljudje z intelektualnimi ovirami in s težavami v duševnem zdravju so med najbolj marginaliziranimi družbenimi skupinami in le redko sodelujejo v družbenem diskurzu. Res je, da so bili v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja storjeni številni premiki naprej, razvila sta se koncepta neodvisnega življenja in osebne asistencije, ki sta pozitivno vplivala na življenja mnogih ljudi s fizičnimi ovirami. Kljub napredku pa novih konceptov nismo uspešno uveljavili tudi v življenju ljudi z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju. Takšno stanje lahko pripišemo odsotnosti oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju z družbenega diskurza in posledično odsotnost glasu pri skupinah, ki imajo možnost odločanja. Odsotnost glasu je temeljni predpogoj, ki omogoča zatiranje. Pomanjkanje glasu, družbene moči ali predstavnitva pri nagovarjanju vladajoče hegemonije je nekaj, kar postkolonialni avtorji opredeljujejo kot *podrejenost* (Spivak, 1988).

Swartz (2005) piše, da *drugačnost* ustvarja tišino. Zaradi neenake dostopnosti izobraževanja, pisanja in objavljanja je takšno stanje neizogibno (Swartz, 2005). Dokumentiranje izkušenj gejev, revnih, ljudi z ovirami ali drugih marginaliziranih skupin s pozicije strukturne moči, kot je na primer medicinska, da zavajajoč občutek, da predstavniki preučevane skupine ne morejo sami govoriti o lastni izkušnji ali pa da nekdo drug, z več družbene moči, pozna njihovo izkušnjo bolj, kot jo poznajo sami (Swartz, 2005). Biti označen povzroča travmo (Butler, 1997). Z namenom, da bi marginaliziranim skupinam omogočili dostop do javnega diskurza, moramo preučiti družbeno strukturo in načine, na katere družba prepoznava pripovedi o izkušnjah. Morgan (2003) je raziskoval izkušnje moških, žensk in otrok, ki imajo virus HIV. V raziskavi so raziskovalci zavzeli stališče, da je glas raziskovalca zgolj eden izmed glasov, ki je enakovreden vsem ostalim. Swartz (2005), ki piše o glasovih v psihiatriji, poudarja, da je glas pacienta v psihiatriji utišan tudi zato, ker medicina sama posamezniku pripiše vse značilnosti, ki jih stroka potrebuje za svoje delo. Izkušnja osebe pri diagnosticiranju ni pomembna. Swartz (2005) piše, da zaradi tega klinični subjekt lahko govori le, če ima dostop do prostora, kjer lahko govori in je slišan. Piše tudi, da odsotnosti glasu ne smemo razumeti kot nezmožnost govora. Klinični subjekt lahko govori, vendar je njihov glas tih. Kljub temu krepitev glasu marginaliziranih skupin ni preprosto, saj zahteva več kot le to, da njihov glas ojačamo. Swartz (2005) opozarja tudi, da to, da je glas marginalizirane skupine slišan, ne pomeni nujno, da je ta glas v neskladju s prevladujočim diskurzom.

V Evropi in severni Ameriki dominantni diskurz govori, da je osebna svoboda neodtujljiva in temeljna pravica vsakega člana družbe. Svoboda temelji na osebni neodvisnosti. Ta paradigma slika posameznika kot subjekta, ki je sposoben lastnega odločanja (Campbell, 2009). Svoboden človek je tisti, ki ima nadzor nad

samim seboj in ravna na podlagi lastnih odločitev. Ravno ta predpogoj nadzora nad lastnim ravnanjem pa postavlja osebe z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju v položaj, v katerem niso vedno prepoznani kot *svobodni subjekt*.

Pričujoče raziskovanje predstavi družbeni odnos do oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju. Negativni predsodki do ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju presegajo površinsko diskriminacijo in prostorsko ločevanje ter se zajedajo v kolektivno obravnavo duševnega zdravja kot odklon od sprejetih družbenih norm.

2 METODA

Pričujoča raziskava se uvršča na presek sociologije in socialnega dela ter temelji na kritičnem socialnem delu, ki poskuša razkriti zatiralske strukture na družbenem in individualnem nivoju. Raziskava se osredotoča na družbeno neenakost, izključevanje, nepravilnost in razumevanje prepleta zgodovinskega, socialno-ekonomskega, kulturnega in političnega. V središču raziskave so pripovedi oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju, ki so sodelovale v fokusnih skupinah. Cilj raziskave je bil pridobiti vpogled v vsakodnevno resničnost oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju, ki so v več pogledih zatirana družbena skupina. Namen raziskave je vplivati na strukturna razmerja moči in kritično osvetliti družbene neenakosti, s katerimi se osebe z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju vsakodnevno srečujejo.

V raziskavi so sodelovale štiri večje organizacije, ki se vsaka na svoj način ukvarjajo z osebami z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju. Nabor organizacij obsega tako organizacije javnega kot tudi zasebnega sektorja. Skupaj se je vabilu na fokusne skupine v vseh štirih organizacijah odzvalo 54 oseb, od tega se jih je 34 odločilo, da bodo sodelovali v raziskavi.

Med sodelujočimi je bilo devetnajst moških in petnajst žensk. Sodelujoči so bili stari med 27 in 45 let. V času raziskave so bili vsi sodelujoči uporabniki različnih programov v sodelujočih organizacijah. Vsi udeleženci so imeli v času raziskave polno poslovno sposobnost.

Raziskovalni material je bil zbran v dveh korakih. Prvi korak je obsegal etnografsko zbiranje materiala v sodelujočih organizacijah. Drugi korak je obsegal serijo fokusnih skupin. Fokusna skupina je bila organizirana v vsaki izmed sodelujočih organizacij. Vsaka fokusna skupina se je sestala trikrat.

Raziskovalni projekt je trajal pet mesecev v času med januarjem in majem 2016. Prvi del vsake prve fokusne skupine je bil namenjen pogovoru o etičnih dilemah raziskovanja. Udeleženci fokusnih skupin so dobili informacijo, za katere namene se bo zbrani material uporabljal in kaj je namen raziskave. Vsi udeleženci so bili informirani, da lahko sodelovanje v raziskavi kadar koli prekinejo brez navedbe razloga.

Zbran raziskovalni material je bil analiziran s pomočjo tehnik narativne analize. Posebna pozornost je bila namenjena interpretaciji pripovedi, ki so bile ustrezno kontekstualizirane z namenom, da je interpretacija kar se da dobesedna

in ne prirejena z »lečo razuma«. S tem namenom so sodelujoči v raziskavi svoje izjave naknadno interpretirali sami, kar je bilo omogočeno zaradi več srečanj skupine.

V interpretaciji izhajamo iz prepričanja, da pomen izrečenega ni oprijemljiv ali statičen in ga le stežka interpretiramo (Kim, 2016).

Hermenevtično sklepanje in področje pomena se pojavljata v različnih načinih predstavitve, kot so zaznavanje, spomin in domišljija. Zapletene povezave med idejami, domišljijo in zaznavo otežujejo raziskovanje pomena (Kim, 2016). Zato je bil v raziskavi uporabljen poenostavljen pristop – vsaka izjava je bila interpretirana kot absolutno resnična. Takšen pristop je tudi subverziven, saj je razlog, zakaj so ljudje z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju obravnavani kot deviantni, ravno v tem, da njihova notranja razlaga sveta v svojem bistvu ni opredeljena kot resnična.

Iz etičnih razlogov v analizo niso vključene nekatere podrobnosti raziskave, saj gre za zasebne raziskovalne izdelke sodelujočih v fokusnih skupinah. Pomembno je poudariti, da imajo vsi člani skupine polno poslovno sposobnost in so se sami odločili, ali želijo v skupini sodelovati ali ne.

3 UGOTOVITVE

V Sloveniji na področju skrbi za ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju delujejo tako organizacije s področja socialnega varstva kot tudi zdravstva. Na področju socialnega varstva deluje 5 posebnih zavodov, ki so namenjeni nastanitvi oseb z intelektualnimi in fizičnimi ovirami. Podobno v Sloveniji deluje 6 Centrov za usposabljanje, delo in varstvo, ki so namenjeni nastanitvi in izobraževanju otrokom, mladostnikom in osebam do 26. leta starosti z intelektualnimi in fizičnimi ovirami. Najpogostejša oblika organizirane skrbi za ljudi z intelektualnimi ovirami so varstveno-delovni centri, ki jih je, če štejemo vse enote, v Sloveniji preko 100. Pri tej obliki skrbi gre za storitev, ki je ljudem z intelektualnimi ovirami nudena 8 ur na dan, po zaključku pa se osebe vrnejo domov ali v institucijo, kjer bivajo. Najpogostejše je delo v varstveno-delovnih centrih organizirano kot delo v delavnicah, kjer uporabniki opravljajo preprosta ponavljajoča se dela, kot so sestavljanje svinčnikov, zlaganje ščipalk, pakiranje ipd. V takšni obliki organizirane skrbi je bila opravljena tudi pričujoča raziskava.

3.1 Govor kot orodje zatiranja

Raziskovalci v projektu smo v času raziskave aktivno sodelovali v vsakdanjem življenju ljudi z intelektualnimi ovirami in bili ves čas priča fenomenološki zapletenosti povezav in prepletajočih se pomenov dogodkov, ki so se odvijali v okolju raziskovanja. Pri interpretaciji zbranega empiričnega materiala se v raziskavi sklicujemo le na konotacije, ki so tesno povezane s teorijo moči (Foucault, 1980, 2010b; Lukes, 2009) in teorijo zatiranja (Fanon, 1963; Freire, 2009; Spivak, 1988). Ti teoriji sta bili izbrani kot vodilni teoriji za analizo zbranega materiala. Kot pomemben teoretičen sklop opredeljujemo tudi koncept *govora*, ki razkriva

razmerja moči med uporabniki storitev in osebjem (Derrida, 1998; Foucault, 2010a). Posebna pozornost v raziskovalni situaciji je bila namenjena pokroviteljskemu govoru osebja. Za namen te analize opredeljujemo pokroviteljski govor kot uporabo pomanjševalnic, govora, ki je vsiljen ali nedemokratičen ali omejuje dostop do določenih ved (npr. spolnost).

Uporaba govora, ki ima številne podobnosti z govorom, ki ga odrasli uporabljajo pri nagovarjanju otrok, je ena izmed tem, ki se je v raziskovalnem materialu pogosto pojavljala. Pokroviteljski govor, ki ga uporabljajo strokovni delavci, opušča formalne meje v socialnovarstvenih storitvah in opredeljuje uporabnike storitev kot »razširjeno družino«. Neformalen pristop le olajša možnost za nasilje, zlorabe in kulturo tišine v ustanovah, katerih uporabniki so ljudje z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju (Zaviršek in Urh, 2005).

V empiričnem delu raziskave se je v številnih primerih izkazalo, da je uporaba določene zvrsti govora tista, ki ohranja neravnovesje moči in ohranja osebe z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju v podrejenem položaju. Najpomembnejši in najbolj viden primer je način, na katerega strokovne delavke uporabnike nagovarjajo. V slovenskem govoru imajo vsa osebna imena pomanjševalno obliko, ki se običajno uporablja izključno pri naslavljanju majhnih otrok. Uporaba pomanjševalnic oblike osebnega imena se na splošno ne šteje za poniževalno, nasprotno, pomeni naklonjenost otroku, vendar je simbolika pri uporabi te oblike nagovarjanja odrasle osebe pomenljiva.

V nadaljevanju sledi več primerov. Ena izmed strokovnih delavk, ki je zaposlena v instituciji, ki izvaja socialno varstvene storitve, namenjene osebam z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju, je odraslega uporabnika storitve pohvalila z besedami: »Nejček, tole sliko si pa odlično narisal!« Druga strokovna delavka je svoje nezadovoljstvo z dejanji ene izmed uporabnic izrazila z besedami: »Ančica, spet nisi vsega meska na svojem krožniku pojedla.« Naslednji primer je, ko se je ena izmed uporabnic morala zagovarjati pred strokovno delavko, saj je dan prej iz institucije odšla nekoliko prej, kot je to običajno. Poklicna delavka jo je oštela z besedami: »Daj, draga, moraš povedati resnico, saj veš, da bova morala mamici povedati o tem.« Ključno za razumevanje vseh treh pripovedi pa je, da so bili uporabniki storitev stari med trideset in štirideset let, čeprav iz govora tega ni moč razbrati.

Uporaba pokroviteljskega govora pri naslavljanju oseb z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju ni omejena le na socialno varstvene storitve, ampak je prisotna tudi doma. Eden od uporabnikov storitev, ki je star petinštirideset let, je svoj odnos s starši opisal tako, da je dejal: »Starši mi vedno pravijo, da sem še otrok, in me božajo po glavi in me poljubljajo. Ampak jaz jim tega ne zamerim.« Uporabnica, stara enainštirideset let, je dodala: »Moja mama me doma kliče mucka.«

Podobno je iz pripovedi enega izmed uporabnikov moč razbrati neskladje med tem, kako vidi sam sebe in tem, kako ga vidijo ostali: »Moj oče ne verjame, da tukaj *delam*. Pravi, da se tukaj samo igramo – saj se veliko ukvarjamo s športom.« V poznejšem pogovoru je isti uporabnik dejal, da je raje: »[...] med običajnimi ljudmi, ker jih lahko bolje razumem. In rad se pogovarjam z njimi.« Pozneje je tudi dodal: »Včasih ljudje mislijo, da ne morem govoriti. To se mi vedno zdi čudno.«

Takšna uporaba pokroviteljskega govora vzpostavlja neformalen, skoraj družinski odnos med uporabniki in zaposlenimi. Eden izmed številnih primerov takšnega ravnanja je bilo dejanje enega izmed strokovnih delavcev, ki je enega izmed uporabnikov zmeraj požgečkal, ko je ta šel mimo. Uporabnik storitve se je vsakokrat smejal in šele, ko je delavec to storil petič, rekel: »Daj no, nehaj, ljudje bodo mislili, da sva *pedra*.« Ta primer je pomemben tudi zaradi uporabe poniževalnega izraza, s katerim je uporabnik izrazil nezadovoljstvo z dejanji strokovnega delavca, in pove, da uporabnik dejanj res ne odobrava, saj ne želi biti asociiran z negativno kategorijo, za katero misli, da jo dejanje sporoča.

Drug pomemben primer govora, ki nazorno pokaže neenakost med močjo strokovnih delavcev in uporabnikov, je le kratek odgovor enega od delavcev, ki se je na klic na pomoč odzval z: »Ne morem zdaj. Futram Majo.« Tukaj je uporaba besede *hranjenje* pomembna, saj se v slovenskem govoru najpogosteje uporablja v povezavi s hranjenjem živali.

3.2 Načrtovanje aktivnosti

Neenakost moči v odnosu med uporabniki storitev in strokovnimi delavci ohranjajo tudi dejavnosti, ki se izvajajo kot del socialnovarstvenih storitev. Kljub temu, da so številne storitve usmerjene v delovno rehabilitacijo svojih uporabnikov in je njihova vključenost namenjena njihovem *delu*, se organizacije, ki takšne programe izvajajo, zelo pogosto srečujejo s pomanjkanjem dela. Kadar dela ni, so dnevi zapolnjeni z dejavnostmi, kot so sprehodi, obiski trgovin v živili, igranje preprostih družabnih iger, risanje ali pospravljanje skupnih prostorov.

Institucionalizirano ali strukturno nasilje je koncept, ki ga pripisujemo Galtungu (1969). Gre za razumevanje nasilja, ki je naslovljeno skozi vidik posledic, in presega obravnavo nasilja kot zgolj fizično nasilje (Bučar Ručman, 2016). Nanaša se na nasilje, ki ljudem škoduje tako, da jim preprečuje izpolnjevanje njihovih osnovnih potreb. Gilligan (1997) piše tudi, da je strukturno nasilje najpogostejši vzrok odklonskega vedenja posameznika. Takšno nasilje je lahko izraženo na več načinov: z zaklepanjem omar, do katerih uporabniki storitev nimajo dostopa, z zaklepanjem računalnikov z gesli, z izražanjem nezadovoljstva nad vedenjem uporabnikov storitev, z zaklepanjem vrat in z izključevanjem iz dejavnosti. Strukturno nasilje je mogoče opisati z naslednjim primerom interakcije med uporabnico in strokovno delavko. Uporabnica storitve se je sprehajala po hodniku, ko je prišla mimo ena izmed strokovnih delavk. Uporabnica je prosila strokovno delavko za pomoč pri osebni negi, strokovna delavka pa je rekla, da mora počakati na vrsto. Uporabnica se je pritožila, da čaka že od včeraj in ji nihče še ni pomagal. Strokovna delavka se je razjezila in uporabnici povedala, da, če se bo še naprej tako obnašala, ji do jutri ne bo nihče pomagal. Razkorak v moči med strokovnimi delavci in uporabniki storitev je tako velik, da uporabniki postanejo zgolj objekt, za katerega je treba skrbeti.

Na enem izmed rednih dnevnih sestankov, na katerem so prisotni zgolj zaposleni, je eden od zaposlenih v stanovanjski enoti dejal: »Boris mi gre resnično na živce, saj želi biti vedno nekaj posebnega in noče jesti, ko gre preostali del enote na kosilo. Če večerja je ob šesti uri, je večerja ob šesti uri! Tukaj ni prostora

za pogajanja. Ne morem vsakega posebej vprašat, kdaj bi rad jedel in se temu prilagajal!« Podobno je eden izmed zaposlenih opisal svojo izkušnjo z delom v eni izmed sodelujočih institucij: »Na to vrsto dela se moraš navaditi, ker je zelo težko. Te fizično in psihično izčrpajo. Veliko ljudi odpove po enem mesecu. Samo za reševanje kakšnih delovnih listov z nekom jaz porabim desetkrat več energije od njih, ker jih moram prositi, naj kaj napišejo.« Zaposleni spremljajo vedenje uporabnikov na različne načine. Med obiskom stanovanjske skupine je eden od zaposlenih pokazal sobo uporabnika. To je zaposleni storil brez vednosti uporabnika. Na steni sobe je visel velik list z datumi in pisanimi nalepkami, ki so beležili dneve, ko se je uporabnik primerno obnašal. Vsakič, ko je uporabnik ubogal osebje in šel na sprehode, je dobil nalepko, ki jo je nalepil v razpredelnico. Uporabnik je star trideset let. Drug primer institucionaliziranega nasilja je fizični nadzor uporabnikov. V eni od organizacij uslužbenci kaznujejo neprimerno vedenje uporabnikov. Kot neprimerno vedenje se šteje preklinjanje, neposlušnost ali upiranje navodilom strokovnega delavca. Oseba je običajno kaznovana tako, da jo ločijo od skupine in fizično zaprejo v drugo sobo. V nekaterih primerih so vrata te sobe zaklenjena, v drugih pa strokovni delavci na drugi strani vrat držijo kljuko tako, da jih uporabnik ne more odpreti. Nekateri uporabniki se temu upirajo z udarjanjem pesti ob vrata, drugi pa kazen mirno prenašajo. Iz zbranega etnografskega materiala izhaja primer, ko je zaradi mirnosti uporabnika osebje nanj pozabilo in je bil uporabnik v ločenem prostoru zaprt skoraj eno uro. Nanj so se spomnili šele, ko se je skupina napotila na kosilo.

4 ZAKLJUČEK

Raziskave kažejo, da socialni delavci, starši in družba obravnavajo ljudi z intelektualnimi ovirami z jasnim prepričanjem o njihovi drugačnosti, kar je ena temeljnih kritik postmoderne teorije socialnega dela (Oliver, 2009; Oliver in Barnes, 2012; Slater, 2015). Negativne kategorije so v govor vpete tako, da so določene izkušnje, dejanja in racionalnost privilegirane, druge pa so marginalizirane (Derrida, 1998; Foucault, 2010a). Zato je pomembno prepoznati družbene neenakosti in zatiranim družbenim skupinam omogočiti glas.

Vzpostavitev podpornih storitev v skupnosti, izven velikih institucij, je korak, h kateremu se je Slovenija zavezala tudi s podpisom Konvencije o pravicah invalidov (Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov in Izbirnega protokola h Konvenciji o pravicah invalidov, 2008), ki omogoča normalizacijo življenja ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju. Več možnosti za ljudi z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju prinaša večjo neodvisnost, hkrati pa prinaša vse breme vsakdana, ki so enake tistim, ki jih v vsakdanjem življenju doživljajo drugi člani družbe. Te obremenitve vključujejo vse skušnjave potrošniške družbe in kompliciranost odnosov z drugimi ljudmi. Poleg tega resničnost intelektualnih ovir ali težav v duševnem zdravju prispeva k njihovi večji ranljivosti. Zgodbe, v katerih so osebe z intelektualnimi ovirami ali težavami v duševnem zdravju žrtve finančnih goljufij, potrebujejo podporo pri upravljanju osebnih financ ali se ne morejo osvoboditi paternalizma, ki omejuje osebno svobodo, so v našem prostoru običajne. Zgornji primeri kažejo, kako

previdni moramo biti pri uravnoteženju osebne odgovornosti in samostojnosti ter ustrezne podpore za vsakdanje življenje. Kljub temu, da se je v zadnjih desetletjih zgodilo nekaj pomembnih korakov, ki so izboljšali življenje oseb z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju, vsakdanje življenje teh oseb ne dosega življenjskega standarda preostale družbe, kar bi bilo treba obravnavati kot obliko diskriminacije (Tideman in Svensson, 2015). Za zagotovitev vključujoče družbe za marginalizirane skupine je pomembno, da imajo dostop do oblikovanja znanja. Freire (2009) v ta namen uporablja koncept »modrosti zatiranih«, ki povzema pomen vključevanja tistih, ki so strukturno diskriminirani v procesu ustvarjanja znanja, saj v nasprotnem primeru obstaja možnost, da se strukturna neenakost in zatiranje v družbi zgolj ohranjata in ponavljata. Kljub temu, da institucionalni pristop temelji na dobrih namenih, lahko le okrepi odvisnost oseb, ki so v institucije vključeni (Tideman in Svensson, 2015). Teorija kritičnih raziskav o telesnih, senzornih in intelektualnih ovirah, razvita v zadnjih dveh desetletjih, se na nekaterih pomembnih točkah upira na znanja, pridobljena pri preučevanju drugih marginaliziranih skupin (Vehmas in Watson, 2014). McRuer (2006) na primer predstavi teorijo, ki temelji na idejah Judith Butler. Teorija primerja družbeno normo obvezne heteroseksualnosti in sposobnega telesa ter zaključuje, da ta dva koncepta delujeta na podoben način. Gibanje ljudi z ovirami, tako kot druga emancipacijska gibanja, temelji na pozitivni identiteti skupine (Vehmas in Watson, 2014). Kljub temu, da kritični pristop k preučevanju telesnih, senzornih in intelektualnih ovir upošteva vsakodnevne izkušnje ljudi z ovirami, kritiki trdijo, da družba, v kateri telesa niso pomembna, ne more obstajati (Vehmas in Watson, 2014). Pomembno je poudariti, da dekonstrukcija različnih družbenih kategorij sama po sebi ne prinaša družbene enakosti ali vzpostavlja družbenega spoštovanja vseh družbenih skupin. Jasno je, da ni nobenih racionalnih razlogov, da bi bilo treba na primer homoseksualnost obravnavati kot nezaželeno osebno lastnost, vendar tega ne moremo trditi v vseh primerih, ko je govora o intelektualnih ovirah ali težavah o duševnem zdravju (Shakespeare, 2000). Cerebralna paraliza, depresija ali poškodba hrbtenjače so stanja, ki bi se jim vsi radi izognili, ne samo zaradi družbenih predstav o njih, temveč tudi zaradi osebnega trpljenja, ki ga prinašajo. Kljub temu, da telesna bolezen prinaša osebno trpljenje, to še ne pomeni, da pozitivne podobe ljudi z ovirami ni mogoče doseči (Shakespeare, 2000; Vehmas in Watson, 2014). Če se ljudje počutijo odkrito svobodni pri odločanju o sebi in o svojem telesu, lahko začnemo govoriti o relacijski pravičnosti, ki je brez hierarhičnega zatiranja (Vehmas in Watson, 2014). Za pravičnejšo družbo je potreben kritičen pristop k preučevanju telesnih, senzornih in intelektualnih ovir in mora vključevati razprave v skupnosti, moralnih dilemah in prerazporeditvi materialnih sredstev.

Ta študija razkriva osnovne mehanizme, ki ohranjajo osebe z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju v podrejenem družbenem položaju. Pokaže tudi, kako se ohranjajo pokroviteljski odnosi z uporabo pokroviteljskega govora, ki temelji na prepričanju, da so osebe z intelektualnimi ovirami samo »večni otroci«. V tej študiji so bili tihi in pogosto prezrti glasovi teh oseb okrepljeni. Osebe z intelektualnimi ovirami in težavami v duševnem zdravju govorijo v določenih okoliščinah in določenim ljudem, njihov glas pa je pogosto težko razločiti. Biti prepoznan kot racionalen je znak, pomeni status in družbeni privilegij. Da bi slišali tiste, ki nimajo takšnih privilegijev, moramo biti pri poslušanju zelo pozorni.

UPORABLJENI VIRI

- Bučar Ručman, A. (2016). Strukturno nasilje kot mehanizem zapiranja migrantov v globalne in lokalne totalne institucije. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 67(1), 16–25.
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. New York; London: Routledge.
- Campbell, F. K. (2009). *Contours of ableism: The production of disability and abledness*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Derrida, J. (1998). *O gramatologiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the earth*. New York: Grove Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected interviews & other writings, 1972–1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1998). *Zgodovina norosti v času klasicizma*. Ljubljana: Založba *cf.
- Foucault, M. (2010a). *Besede in reči: Arheologija humanističnih znanosti*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Foucault, M. (2010b). *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC.
- Freire, P. (2009). *Pedagogy of the oppressed*. New York; London: Continuum.
- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Gilligan, J. (1997). *Violence: Reflections on a national epidemic*. New York: Vintage Books.
- Keay, D. (1987). Margaret Thatcher: Interview for Woman's Own („no such thing as society“). *Margaret Thatcher Foundation*. Pridobljeno na <https://www.margaretthatcher.org/document/106689>
- Kim, J. H. (2016). *Understanding narrative inquiry: The crafting and analysis of stories as research*. London; New York: SAGE.
- Lukes, S. (2009). *Power: A radical view* (2nd ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- McRuer, R. (2006). *Crip theory: Cultural signs of queerness and disability*. New York; London: New York University Press.
- Morgan, J. (2003). *Long life: Positive HIV stories*. Cape Town: Double Storey Book.
- Oliver, M. (2009). *Understanding disability: From theory to practice*. New York: Palgrave MacMillan.
- Oliver, M. in Barnes, C. (2012). *The new politics of disablement*. Houndsmills: Palgrave MacMillan.
- Shakespeare, T. (2000). Disabled sexuality: Toward rights and recognition. *Sexuality and Disability*, 18(3), 159–166.
- Slater, J. (2015). *Youth and disability: A challenge to Mr Reasonable*. New York: Ashgate.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? V C. Nelson in L. Grossberg (ur.), *Marxism and the interpretation of culture* (str. 271–315). Urbana: University of Illinois Press.
- Swartz, S. (2005). Can the clinical subject speak? Some thoughts on subaltern psychology. *Theory & Psychology*, 15(4), 505–525.
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of disability and illness: Contested ideas in disability studies and medical sociology*. New York: Palgrave Macmillan.

- Tideman, M. in Svensson, O. (2015). Young people with intellectual disability – The role of self-advocacy in a transformed Swedish welfare system. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 10(1), 1–8.
- Vehmas, S. in Watson, N. (2014). Moral wrongs, disadvantages, and disability: A critique of critical disability studies. *Disability & Society*, 29(4), 638–650.
- Zaviršek, D. in Urh, Š. (2005). *Rights of people with intellectual disabilities. Access to education and employment: Slovenia: monitoring report = Pravice oseb z intelektualnimi ovirami. Dostopnost izobraževanja in zaposlovanja: Slovenija: poročilo*. Budapest; New York: Open Society Institute.

O avtorju:

Dr. Gašper Krstulović, asist., raziskovalec na področju socialnega dela. Deluje na področju intelektualnih ovir in duševnega zdravja, ki se jih loteva s sociološke perspektive. E-pošta: gasper.krstulovic@fsd.uni-lj.si

Klinična forenzična medicina v Sloveniji

Gregor Haring, Tomaž Zupanc

Namen prispevka:

V prispevku želimo širšemu krogu predstaviti klinično forenzično medicino, njen pomen in vlogo, obseg in stanje v Sloveniji ter ambulantno, kjer preglede izvajamo.

Ugotovitve:

Klinična forenzična medicina je pomembna veja sodne medicine. Pomembneje se je začela razvijati v 60. letih 20. stoletja. Razcvet pa doživlja zadnjih 10 let. Ukvarja se predvsem s forenzičnimi pregledi žrtev fizičnega in spolnega nasilja, vendar to ni edino področje delovanja klinične forenzične medicine. Gre za zdravniški pregled z uporabo kliničnih znanj in postopkov ter diagnostičnih metod po načelih forenzične preiskave. Telo preiskovanca, ki je lahko žrtev ali osumljenec, predstavlja kraj kaznivega dejanja, ki ga je treba forenzično pregledati, kar pomeni tehnično in strokovno pravilno opisati poškodbe ter jih tudi primerno zavarovati kot dokaz. Primerno lahko te poškodbe zavaruje le zdravnik strokovnjak – tj. specialist sodne medicine z natančnim opisom in opredelitvijo vrste poškodbe, fotodokumentacijo ipd. Hkrati mu je kot zdravniku tudi dovoljeno posegati na in v telo, kar pomeni, da odvzame in zavaruje tudi brise s površine telesa in telesnih odprtih. Govorimo o odnosu strokovnjak/izvedenec – preiskovanec in ne o odnosu zdravnik – bolnik. Vse to pa lahko opravi le v primernem prostoru in ob sodelovanju s primernim kadrom. Prvo predstavlja tehnično opremljena in prostorsko primerno zasnovana klinična forenzična ambulanta. Kader pa predstavlja forenzično izobražen zdravnik in medicinska sestra, pomoč administracije ter dostopnost do drugih medicinskih specialnosti in nemedicinskega osebja. Trenutno je edina primerno kadrovska in tehnično opremljena klinična forenzična ambulanta v prostorih Inštituta za sodno medicino v Ljubljani. Dostopna je štiriindvajset ur vse dni v letu. Ambulanta se uporablja predvsem za potrebe policije in pravosodja. Financiranje klinične forenzične medicine v Sloveniji je za enkrat slabo urejeno.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek bo širši strokovni javnosti, predvsem policiji in pravosodju, preiskovalnim sodnikom in tožilstvu, približal pojem klinične forenzične medicine in ambulate. Odgovorni, opremljeni z vedenjem, bodo tako pogostejše posegli po kliničnem forenzičnem pregledu žrtev in osumljencev v kazenskih postopkih, kar bo pripomoglo k boljši celostni oskrbi žrtev. Bolje bodo zavarovani tudi pomembni dokazi. Obravnava v klinični forenzični ambulanti bo prinesla večjo korist tako žrtvi kaznivega dejanja kot tudi samemu kazenskemu postopku.

UDK: 340.6

Ključne besede: klinična forenzična medicina, forenzična ambulanta, žrtev nasilja, sodna medicina

Clinical Forensic Medicine in Slovenia

Purpose:

In this article we want to present clinical forensic medicine to a wider range of audience, particularly its importance, role, scope, and state of the art in Slovenia. The article also brings insight into the work of the Clinical Forensic Unit of the Institute of Forensic Medicine, where clinical forensic examinations of victims and perpetrators are performed.

Findings:

Clinical forensic medicine is an important branch of forensic medicine. Its development began in the 1960s and has experienced rapid development over the last 10 years. Primer aim of clinical forensic medicine is forensic examinations of victims of physical and sexual violence. However, this is not the only field of clinical forensic medicine. The foundation is a medical examination using clinical knowledge and procedures as well as diagnostic methods according to the principles of forensic examination. The body of the examinee, who may be the victim or the perpetrator, is a crime scene that needs to be properly forensically processed. This means that injuries should be described according to professional standards and techniques and should be properly secured as an evidence. Only a well-trained specialist physician – i.e. forensic specialist, can properly cover these injuries with a precise description and definition of the type of injury, their photo documentation, etc. At the same time, as a doctor, he/she is also allowed to intervene on and in the body, which means that physician can take smears from the surface of the body and body cavities. We are talking about an expert – examinee relationship, and not on a doctor – patient relationship. All this can be done only in the right place and in cooperation with the right staff. The first is a technically equipped and spatially designed clinical forensic examination rooms. The latter represents a forensically educated physician and nurse, administration assistance and accessibility of other medical specialties, as well as non-medical staff. Currently, the only suitably staffed and technically equipped clinical forensic unit is on the premises of the Institute of Forensic Medicine in Ljubljana. It is available twenty-four hours a day throughout the year. The unit has some limitations and is mainly used by the police and the judiciary, who are ordering examination. The financing of clinical forensic medicine in Slovenia for the time is being poorly regulated.

Originality/Value:

The paper will bring the concepts of clinical forensic medicine and clinical forensic examination to the wider professional public, especially the police and the judiciary, investigating judges and the prosecution. The responsible person equipped with this knowledge will be more prone to seek clinical forensic examination of victims and suspects during the criminal procedure. This will improve the holistic care of the victims. Also, important evidence will be better secured. The examinations in a clinical forensic unit will bring a greater tide to both the victims of the crime and the criminal procedure.

UDC: 340.6

Keywords: clinical forensic medicine, forensic unit, victim of violence, forensic medicine

1 UVOD

Klinična forenzična medicina predstavlja povezavo klinične medicinske prakse s postopki policije in sodnih procesov (Page in Fernie, 2011). Je pomembna veja sodne medicine, ki se ukvarja z živimi ljudmi. Gre za uporabo kriminalističnotehničnih postopkov na telesu preiskovanca, žrtve ali/in osumljenca nasilnega/kaznivega dejanja. Da lahko zdravnik preiskovanca primerno forenzično pregleda in obravnava, potrebuje posebna znanja, vedenja kot tudi ustrezen prostor. Na voljo mora imeti tudi vse klinične diagnostične metode. Za pregled preiskovancev je potrebna prirejena ambulanta, ki ji pravimo klinična forenzična ambulanta. Klinična forenzična ambulanta ni vsaka ambulanta v zdravstveni ustanovi. Lahko pa se vsak ambulantni prostor, predvsem urgentnih ambulant, uporabi za klinične forenzične preglede. Klinična forenzična ambulanta mora zadostiti določenim merilom (Page in Fernie, 2011).

V prispevku predstavljamo izvor in pomen klinične forenzične medicine, njeno vlogo in možnosti, ki jih prinaša. Nato se bomo posvetili klinični forenzični ambulanti, kot naj bi obstajala v idealnih pogojih, z vsemi njenimi posebnostmi in možnostmi ter zahtevami. Na koncu je predstavljeno še stanje v Sloveniji, posebej Klinična forenzična ambulanta na Inštitutu za sodno medicino Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, ki predstavlja edino takšno ambulanto v državi. Omejili smo se le na Slovenijo, saj literature, ki bi podrobneje opisovala organizacijo in ustroj klinične forenzične medicine v drugih evropskih državah, (še) ni.

1.1 Klinična forenzična medicina

Klinična forenzična medicina je termin oziroma poimenovanje veje medicine, ki s svojim delom povezuje in pomaga policiji, sodstvu in tožilstvu, lahko pa tudi obrambi. Termin je tudi mednarodno uveljavljen (angl. *clinical forensic medicine*). Sama veja medicine pa doživlja svoj razcvet v zadnjem desetletju. Klinična forenzična medicina kot taka predstavlja drugo glavno vejo forenzične ali sodne medicine. Je veja sodne medicine, ki se ukvarja z živimi ljudmi. Po tem se razlikuje od klasične sodne medicine, ki se ukvarja s pokojniki (Karn, 2015).

Njeno poimenovanje izvira iz Anglije. Oblikovalo se je v 60. letih prejšnjega stoletja. Izvira iz združenja, ki so ga ustanovili policijski kirurgi (angl. *police surgeon*). To so bili in so v Združenem kraljestvu zdravniki, ki delujejo v okviru policijskih postaj. Njihova naloga je, da med drugim pregledajo žrtve in osumljence kaznivih dejanj ter popišejo poškodbe, opravljajo strokovne preglede ob sumu na udeležbo v prometu pod vplivom prepovedanih snovi in ugotavljajo, ali je nekdo zmožen pripora in prestajanja zaporne kazni (Payne-James in Stark, 2011). Ker so menili, da tudi njihovo delo spada med forenzične veje medicine, so skovali poimenovanje klinična forenzična medicina in s tem bili sprejeti v medicinska forenzična združenja.

Razvoj klinične forenzične medicine ima temelje v zgoraj opisanih pregledih žrtev kaznivih dejanj in oceni njihovih poškodb. Od osnovnih pregledov na začetku se je disciplina razvijala skladno s klinično medicino (d’Hauteville, 2014). Na osnovi napisanega se je nove forenzične discipline prišlo ime klinična forenzična medicina, ki se je s časom obdržalo in utrdilo. Poimenovanje sestavljajo trije deli, in sicer klinična, forenzična in medicina. V nadaljevanju bomo predstavili vsak sklop posebej in pojasnili, zakaj je pomemben za klinično forenzično medicino.

Medicina, ker delo opravljajo zdravniki. Le zdravniki so pooblaščen za jemanje anamneze in telesne preglede ter posege v in na telesu. Hkrati pa so potrebna tudi posebna znanja, ki jih ima le specialist sodne medicine. S tem je pod njegovim okriljem preiskovanec celostno in optimalno oskrbljen oziroma pregledan. Klinična, ker gre za preglede živih ljudi – preiskovancev. Pri tem se uporabljajo znanja in postopki ter diagnostične metode, ki se uporabljajo v vsakodnevni klinični praksi pri pregledu, diagnostiki in zdravljenju bolnikov. Gre za prenos znanj in ugotovitev klinične prakse. Forenzična, ker gre za forenzično preiskavo, kjer telo osebe – preiskovanca predstavlja kraj kaznivega dejanja, ki ga je treba forenzično obravnavati. Govorimo o tehnično in strokovno pravilno izvedenem opisu, oceni in vrednotenju posledic nasilnih dejanj in zlorab, ki mu sledi zavarovanje sledov in dokazov. Uporabljamo kriminalističnotehnične tehnike in postopke.

Klinična forenzična medicina se kot taka ne ukvarja z diagnosticiranjem bolezni in zdravljenjem le-teh. Ne gre za odnos zdravnik – bolnik, ampak za odnos strokovnjak/izvedenec – preiskovanec. Pregled je namenjen žrtvi in opisu ter zavarovanju sledi kaznivega dejanja na njej. Z opravljenim pregledom se posredno diagnosticirajo tudi poškodbe in zagotovi osnovna primarna oskrba le-teh. Ob tem ne smemo pozabiti, da žrtev ni edina udeleženka nekega dejanja, ampak obstaja tudi druga stran, to je storilec. Klinična forenzična medicina je pomembna in potrebna tudi pri pregledu storilcev ali bolje rečeno domnevnih storilcev. Če sta bila žrtev in storilec v stiku, pustita sledi drug na drugem. Storilec na žrtvi in žrtev na storilcu. Z natančnim telesnim pregledom tudi osumljenca je ta stik možno potrditi ali ovreči. Zato tega dela klinične forenzične medicine ne smemo zanemariti, saj je pregled osumljenca toliko pomemben kot pregled žrtve (Klitschar in Yen, 2019).

Najmočnejše orodje klinične forenzične medicine je natančen kliničen pregled preiskovanca. Dejstvo je, da neko dejanje na človekovem telesu pusti neko posledico. Po navadi so te posledice poškodbe. Za potrebe nadaljnjih postopkov policije in sodišča jih je treba primerno zavarovati, saj predstavljajo sled kaznivega dejanja (v kriminalistični terminologiji). Zavarujemo jih na različne načine. Prvi v vrsti je pregled in natančen opis poškodb. Sledi fotografiranje le-teh. Dodatno se lahko poškodbe potrdijo ali natančneje prikažejo s posebnimi diagnostičnimi metodami, kot so slikovne preiskave, med katere spada klasičen rentgenski posnetek, CT, MR preiskave ipd. Ker pa velikokrat niso pomembne samo poškodbe ali spremembe na površini telesa, temveč tudi tiste v telesnih votlinah, je treba uporabiti tudi druge postopke in preglede. Na primer odvzem brisov s površine telesa in telesnih odprtih, ginekološki, proktološki in drugi specialistični pregledi. To je delo zdravnika strokovnjaka, ki je izobražen in

strokovno usposobljen za to. Vsa potrebna znanja in veščine ima specialist sodne medicine. Klinični forenzični pregledi spadajo v dnevno rutino, zaradi česar ima zdravnik za pregled preiskovanca na razpolago širok časovni okvir, ki je potreben za natančne in dolgotrajne preglede. Z vzpostavljenimi povezavami so mu na voljo tudi drugi zdravniki specialisti, ki lahko po potrebi opravijo preiskave, katerih sodna medicina ni vešča. Ne nazadnje pa ima na voljo znanje in potreben čas, da strokovno pravilno in primerno za uporabo na policiji ter sodiščih izpolni protokole o pregledu.

2 KLINIČNA FORENZIČNA AMBULANTA

Da se pregledi lahko opravijo skladno s smernicami in v obsegu, ki ga posamezen primer zahteva, je potreben primeren prostor, in sicer t. i. klinična forenzična ambulanta. To ni le zdravniška ambulanta, kjer se opravi fizični pregled. V okvir klinične forenzične ambulante spada tudi forenzičnih pregledov več zdravnik, ki ima čas, da v mirnem okolju in brez hektike urgentne ambulante opravi vse potrebne preglede in preiskave, ter tudi podporno osebje. Hkrati pa je zagotovljen hiter dostop do potrebnih diagnostičnih postopkov in naprav.

Pravi naslov za omenjeno zagotovo ni preobremenjena travmatološka ali splošna urgentna ambulanta v urgentnem centru in tam zaposleni. Namen slednjih je namreč reševanje akutnih, človeškemu življenju ogrožajočih stanj in poškodb. V skladu z zgoraj napisanim so v urgentnih ambulantah potrebne hitre odločitve in nujna oskrba akutnih simptomov. Obremenitev ambulant z velikim številom bolnikov in zavarovalniški standardi, ki predpisujejo oskrbo, njen obseg in trajanje, niso v korist postopkom klinične forenzične medicine. Strokovne smernice namreč zahtevajo natančen pregled celotnega človeka, za kar pa je potrebno mirno okolje in čas. Upoštevajoč to dejstvo so v tujini, tako v Evropi kot v ZDA in drugje, vzpostavili klinično forenzično ambulanto v sklopu sodne medicine. Ambulantni prostori so tako znotraj zgradb inštitutov za sodno medicino ali v sklopu urgentnih centrov, kjer so inštituti ponekod nastanjeni ali pa ima specialist sodne medicine po potrebi na razpolago prostore urgence, kadar je nujen klinični forenzični pregled (Klitschar in Yen, 2019).

2.1 Klinična forenzična ambulanta

V tem delu bi predstavili zasnovo klinične forenzične ambulante kot bi morala biti v idealnem primeru. Za potrebe klinične forenzične ambulante mora biti dovolj prostora. Ambulanta mora biti zasnovana tako, da ima dva ločena vhoda. Eden za žrtev, drugi za osumljenca. Nujno je treba preprečiti, da bi se žrtev in osumljenec lahko srečala ali bi celo bila v skupnem prostoru. Zato sta potrebni tudi dve čakalnici. Predvsem žrtev se mora počutiti varno. Ambulanta mora imeti sprejemnico, kjer se opravi osnovni sprejem in se preiskovanci vpišejo v sistem. Smiselno je, da sta v sklopu klinične forenzične ambulante vsaj dva ambulantna – pregledovalna prostora. Eden je namenjen pregledu odraslih, v tem naj bi bil tudi prostor za ginekološke preglede. Druga ambulanta pa naj bi bila posebej prirejena

in urejena za preglede otrok. Okolje mora biti otroku prijazno, da se počuti varno. Primernim prostorom sledi oprema ambulate. Pri opremi je treba združiti različne druge ambulate, kot so splošna, ginekološka, urgentna, proktološka itd. Ob klasični opremi, kot so pregledna postelja, tehnična, višinomer, oto- in oftalmoskop, loparčki, ginekološki stol, spekula, potrebuje klinična forenzična ambulanta še dodatno posebno opremo, kot je stena z nevtralnimi ozadjem in merilom, fotografska oprema, video in zvokovna podpora, možnost telekonferenc ter podpora informacijskih tehnologij. Slednje je namenjeno prenosu zvoka in slike ter zavarovanju dokazov. Priporočeno je, da sta med pregledom v prostoru le preiskovanec in zdravnik ter če je treba tudi medicinska sestra. Drugega osebja v prostoru naj ne bi bilo. Dosegljive morajo biti vse druge diagnostične preiskave, kot so rentgensko slikanje, CT, MR, UZ, gastro- in kolonoskopija ter druge posebne preiskave. Klinična forenzična ambulanta mora imeti tudi primeren kader. Kot nosilec ambulate je to specialist sodne medicine, ki mu pomaga medicinska sestra ali tehnik z izobrazbo iz forenzike, v tujini poznan kot poklic »forensic nurse«. Potrebna je administracija in sodelovanje z drugimi medicinskimi ter nemedicinskimi poklici. Med prve sodijo specialisti ginekologije, travmatologije, interne medicine, pediatrije in psihiatrije, v drugo skupino pa psihologi, socialni delavci, policija, tožilci, sodniki itd.

Ne nazadnje mora biti urejeno tudi financiranje klinične forenzične ambulate. Nesprejemljivo je namreč, da bi bila žrtev, ki pride v ambulanto »z ulice«, prisiljena v plačilo opravljenega pregleda in storitev. Prav tako klinični forenzični pregled ni zadeva zdravstvene zavarovalnice, saj ne gre za odkrivanje bolezni in zdravljenje, temveč gre za kriminalističnotehnični postopek, s katerim naredimo natančen opis poškodb in zavarujemo dokaze za potrebe policije in sodišča. Nanašajoč se na zgoraj omenjena dejstva so v tujini razvili poseben model financiranja klinične forenzične medicine. Uveljavil se je model, kjer vsi deležniki v postopku obravnave žrtve, to je ministrstev za pravosodje, notranje zadeve, zdravje, družino in socialne zadeve, prispevajo v skupni letni proračun, ki je namenjen klinični forenzični medicini. Tako se iz tega plačujejo vsi stroški, predvsem za posebne preiskave (Klitschar in Yen, 2019; Page in Fernie, 2011).

2.2 Klinična forenzična ambulanta ISM v Ljubljani

V zadnjem delu prispevka je podrobneje predstavljena Klinična forenzična ambulanta Inštituta za sodno medicino (ISM) v Ljubljani. Edina ambulanta z namenom forenzičnih pregledov oseb v Republiki Sloveniji je v prostorih ISM v Ljubljani. To je v kletnih prostorih zgradbe nove Medicinske fakultete, na naslovu Korytkova 2 v Ljubljani. ISM, ustanovljen leta 1945, je osrednja in edina slovenska sodnomedicinska ustanova in kot taka vključuje tudi klinično forenzično ambulanto. Klinični forenzični pregledi so rutinsko delo specialistov sodne medicine. Na ISM je 11 usposobljenih strokovnjakov za klinične forenzične preglede. Za enkrat je število zadostno, da se opravijo vsi pregledi v okviru ISM. Strokovnjaki se redno izpopolnjujejo na domačih in tujih delavnicah klinične forenzične medicine.

Ambulanta je dostopna 24 ur, vsak dan, saj v okviru sodne medicine deluje dežurna služba. Tako je v vsakem trenutku na voljo zdravnik – strokovnjak, ki je

vešč kliničnih forenzičnih pregledov. Dosegljivi so tudi po telefonu in elektronski pošti. V ambulantno je možno priti neposredno, kot rečemo v žargonu »z ulice«, ali po priporočilu drugih zdravnikov specialistov, brez zdravstvene napotnice, ali z odredbo preiskovalnega sodnika oziroma kriminalistov.

Na leto je opravljenih do 20 kliničnih forenzičnih pregledov. Približno polovico jih opravijo v ambulantni, drugo polovico pa na oddelkih Kliničnega centra Ljubljana. Pregledi žrtev predstavljajo večino pregledov, ki jih opravijo na ISM, manjšino pa pregledi osumljencev. V obdobju med letoma 2013 in 2017 so opravili 56 kliničnih forenzičnih pregledov. Od tega je bilo 48 pregledov žrtev in 8 pregledov osumljencev. Podatki podajajo le absolutne vrednosti o opravljenih pregledih. V arhivih ISM so podatki o kliničnih forenzičnih pregledih precej razpršeni in niso na enem mestu. Preglede znotraj Kliničnega centra pa opravljajo predvsem na oddelku za travmatologijo, nekaj tudi na pediatrični kliniki, manj na travmatološki ali splošni urgenci.

Kot že omenjeno, se ambulanta nahaja v prostorih Medicinske fakultete v Ljubljani. Z leti se je razvila iz ambulante, ki je namenjena strokovnim pregledom udeležencev v prometu, za katere se sumi, da so pod vplivom prepovedanih snovi. Ker se je pokazalo, da so potrebni tudi tovrstni pregledi, ki jih je težko opraviti drugje, so ambulanto prilagodili in dopolnili tudi za tovrstne preglede.

Ob prihodu preiskovanca najprej pričaka sprejemnica, kjer se ugotovi namen prihoda in vpišejo osebni podatki. Pot se nadaljuje v čakalnico, ki ji sledi ambulantni prostor. Za enkrat še ni dveh čakalnic, sta pa v prostoru dva vhoda. Po potrebi se lahko srečanja žrtev in osumljencev preprečijo. Ambulanta ni popolna, a kljub temu omogoča osnovne preglede. Trenutno je namenjena le tistim, ki so gibljivi in lahko pridejo v ambulanto sami, brez pomoči. Nudi lahko le osnovno oskrbo manjših poškodb. Težje poškodovane je smiselno in bolje pregledati na urgenci, kjer je možna tudi primerna oskrba. Trenutno ambulanta tudi nima posebnega prostora, namenjenega otrokom. Ginekološke, proktološke preglede in druge posebne preiskave je možno opraviti v okviru urgentnega bloka UKC Ljubljana ali njegovih oddelkov.

Financiranje ambulante oziroma forenzičnih pregledov je trenutno odvisno od začetih predkazenskih ali kazenskih postopkov oziroma je povezano s kriminalistično preiskavo nekega dejanja. Financiranje je povezano z odredbo organa, ki pregled zahteva. Če je to kriminalist, ki vodi neki postopek, izda odredbo za telesni pregled. Po opravljenem kliničnem forenzičnem pregledu stroške krije proračun Ministrstva za notranje zadeve. Če pa neko zadevo že obravnava preiskovalni sodnik, potem se pregled opravi na njegovo zahtevo. V tem primeru stroške nosi odgovarjajoče sodišče.

3 ZAKLJUČEK

Klinična forenzična medicina je pomemben del medicine in pomembna veja sodne medicine. Ukvarja se s forenzičnimi pregledi živih ljudi in pri tem uporablja znanja, vedenja in postopke tako klinične medicine kot tudi kriminalističnotehnične preiskave. Njen namen je pregled žrtve in osumljenca nekega kaznivega dejanja ter na telesu preiskovanca opisati najdene spremembe – poškodbe in jih primerno

forenzično zavarovati in dokumentirati. S svojim delom in postopki zdravniki strokovnjaki – specialisti sodne medicine zagotovijo in zavarujejo dokaze, ki so nujno potrebni tako kriminalistom kot tudi sodnikom in tožilem v njihovih postopkih. Klinična forenzična medicina ni v pomoč le organom pregona, ampak tudi obrambi.

Ker so pregledi in postopki natančni ter terjajo veliko časa in je potrebno posebno znanje, primerno mesto za klinične forenzične preglede zagotovo ni obremenjena urgentna travmatološka ali splošna urgentna ambulanta. Slednji sta namenjeni reševanju človeških življenj in življenja ogrožajočih stanj, ne pa pikolovskemu opisovanju vsake najmanjše modrice in praske ter ugotavljanju mehanizmov nastanka le-teh.

Da se klinični forenzični pregledi lahko opravijo primerno in v skladu s strokovnimi smernicami, je poleg strokovno usposobljenega kadra potreben tudi primeren prostor, to je klinična forenzična ambulanta. Le eno takšno, specifično, namenjeno kliničnim forenzičnim pregledom, imamo v Sloveniji v Ljubljani v prostorih Inštituta za sodno medicino. Ambulanta zagotavlja osnovni obseg forenzičnega pregleda z zavarovanjem potrebnih brisov. Posebne preiskovalne metode pa se lahko opravijo v dogovoru s Kliničnim centrom. V sklopu bližnje celostne prenove Medicinske fakultete v Ljubljani upamo, da se bo klinična forenzična ambulanta prenovila in tako pridobila manjkajoče prostore in opremo. V sklopu prostorske prenove bi potrebovali predvsem ambulanto za pregled otrok in ambulanto za ginekološke ter proktološke preglede. Ob prostorski prenovi je potrebna tudi prenova opreme, predvsem drobnega ambulantnega inventarja in ginekološkega stola s kolposkopom.

Zavzemajo se tudi za rešitev financiranja, da bo dostopnost ambulante še boljša. Rešitev financiranja je v modelu iz Francije, kjer vsi deležniki v kazenskem postopku ter obravnavi žrtve in osumljenca prispevajo v letni proračun klinične forenzične medicine. To so predvsem ministrstva za notranje zadeve, pravosodje ter delo, družino in socialne zadeve, deloma tudi za zdravje. V primeru takšnega financiranja ne bi bili pregleda deležni le preiskovanci, ki so že del kazenskega ali predkazenskega postopka in pridejo v ambulanto po odredbi policije ali preiskovalnega sodnika, temveč tudi tisti preiskovanci, ki ostajajo klinično forenzično nepregledani, saj v ambulanto niso napoteni, sami pa tudi ne pridejo.

UPORABLJENI VIRI

- d'Hauteville, A. (2014). Aspects historiques et legaux de la prise en charge des victimes. V E. Baccino (ur.), *Medicine legale clinique* (str. 3–11). Cham: Elsevier.
- Karn, A. (2015) *Introduction to forensic medicine* [Prezentacija]. Pridobljeno na <http://www.slideshare.net/AbhishekKarn2/1-introduction-to-forensic-medicine>
- Klintschar, M. in Yen, K. (2019). *Recommendations for the documentation of victims of physical and sexual violence from the "JUSTeU!" – workshop: A European-wide minimum standard for clinical forensic examinations*. Pridobljeno na https://www.justeu.org/fileadmin/user_upload/Recommendations.pdf
- Page, J. in Fernie, C. G. M. (2011). Fundamental principles. V M. M. Stark (ur.), *Clinical forensic medicine: A physician's guide* (str. 45–70). Cham: Springer.

Payne-James, J. J. in Stark, M. M. (2011). Clinical forensic medicine: History and development. V M. M. Stark (ur.), *Clinical forensic medicine: A physician's guide* (str. 1–44). Cham: Springer.

O avtorjih:

Gregor Haring, asist., dr. med., spec. sodne medicine, zaposlen na Univerzi v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Katedra za sodno medicino in deontologijo ter Inštitut za sodno medicino. E-pošta: gregor.haring@mf.uni-lj.si

Dr. Tomaž Zupanc, docent, dr. med., spec. sodne medicine, predstojnik Inštituta za sodno medicino na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: tomaz.zupanc@mf.uni-lj.si

Navodila avtorjem prispevkov

Splošno	Varstvoslovje je znanstvena revija, ki spodbuja interdisciplinarno razpravo in izmenjavo ugotovitev s področja proučevanja varnosti. Prizadeva si osvetliti pravne, organizacijske, kriminološke, kriminalitetnopolitične, politološke, sociološke, psihološke in druge vidike varnostno relevantnih pojavov in konceptov. Revija prispeva h globljemu razumevanju vloge in delovanja skupnosti, organizacij in posameznikov, ki sodelujejo pri zagotavljanju varnosti.
Naslov prispevka	Naslov: velikost črk 14, krepeko
Avtor(ji) prispevka	Naslovu sledi navedba avtorja (avtorjev) – samo ime in priimek. Ostali podatki: naziv, funkcija ter ustanove, kjer deluje(jo) se zapiše na koncu prispevka pod rubriko O avtorju(ih): (velikost črk 12).
Povzetek	Prispevku mora biti dodan povzetek. Povzetek naj vsebuje do 250 besed. Napisan naj bo jedrnat in jasno. Odraža naj le tisto, kar je obravnavano v prispevku. Napisan naj bo na naslednji način (namen, metodologija, ugotovitve in izvirnost so obvezne postavke; ostale postavke se lahko izpustijo, če gre za teoretični prispevek): Namen prispevka: Kateri so razlogi za pisanje prispevka in kateri so cilji raziskave? Metode: Kako so cilji doseženi? Katera je glavna metoda, uporabljena za raziskavo? Kakšen je pristop in kakšno je teoretično področje prispevka? Ugotovitve: Katere so ugotovitve raziskave/prispevka? Omejitve/uporabnost raziskave: Če je v prispevek vključena raziskava, mora ta del vsebovati predloge za nadaljnje raziskovanje in identifikacijo morebitnih omejitev raziskovalnega procesa. Praktična uporabnost: Kakšni so rezultati in praktična uporabnost prispevka, aplikacije ter zaključki? Vsi članki ne bodo vsebovali praktične uporabnosti – večina pa. Katere spremembe naj bi bile implicirane v praksi kot rezultat raziskave/prispevka? Izvirnost/pomembnost prispevka: Kaj je v prispevku izvirnega (novega)? Navedite, komu so ugotovitve raziskave/prispevka namenjene.
Povzetek v angleščini	Avtorji morajo oddati tudi prevod naslova in povzetka v angleščino. Za prevod povzetka prav tako velja omejitev do 250 besed. Postavke v angleškem jeziku so naslednje: Purpose: Design/Methods/Approach: Findings: Research Limitations/Implications: Practical Implications: Originality/Value:
Ključne besede	4-6 ključnih besed (navedene morajo biti tudi v angleščini – Keywords)
Besedilo	Prispevki naj bodo dolgi od 3.500 do 7.500 besed, napisani v MS Word formatu in pisavi Times New Roman, velikost črk 11, z 1,5 vrstičnim razmikom ter robovi: zgoraj – 3 cm, spodaj – 3 cm, levo – 2 cm, desno – 4 cm.
Strukturiranje besedila	Naslovi poglavij in podpoglavij naj bodo napisani z velikostjo črk 14, krepeko. Primer: 1 UVOD 2 POGLAVJE 2.1 Podpoglavje 1 2.1.1 Podpoglavje 2 3 ZAKLJUČEK UPORABLJENI VIRI Za empirične znanstvene članke priporočamo strukturo IMRAD.
Navajanje uporabljenih virov	Seznam uporabljenih virov naj vsebuje le v besedilu navedene vire, urejene po abecednem redu. Celotno navajanje uporabljenih virov mora biti v skladu s sistemom APA.